

Pikk Katalin

A hajléktalanokról

Mit kellene tudni egy szociális munkásnak ahhoz, hogy a hajléktalanokkal
dolgozni tudjon

Kandidátusi disszertáció 1994

A hajléktalanokról

Mit kellene tudni egy szociális munkásnak ahhoz, hogy a hajléktalanokkal dolgozni tudjon

Tartalomjegyzék

Bevezető gondolatok és a cím magyarázata

1. Hajlék és otthon nélkül

- 1.1. Kik a hajléktalanok? Definíciós kísérletek
- 1.2. Hányan vannak? Kísérletek a hajléktalanok számának meghatározására
- 1.3. Kik a hajléktalanok ? Szocio-demográfiai megközelítés
 - 1.3.1. Egy magyar kérdőíves vizsgálat eredményei és összevetésük a nemzetközi adatokkal
 - 1.3.1.1. Életkor
 - 1.3.1.2. Nem
 - 1.3.1.3. Családi állapot
 - 1.3.1.4. Iskolázottság és munka

2. A hajléktalanná válás okai

- 2.1. A makrorendszerek
 - 2.1.1. Lakáshelyzet, lakáspolitiká
 - 2.1.2. Jövedelmek
 - 2.1.3. A hajléktalanság kialakulásában szerepet játszó néhány intézmény
 - 2.1.3.1. Munkásszállók
 - 2.1.3.2. Az állami gondoskodás intézményei
 - 2.1.3.3. Az elmeosztályok és a "*deinstitutionalization*" ("Intézménytelenítés") problémája
 - 2.1.3.4. A kórházi kezelés hiányosságai
- 2.2. A mikrorendszerek
 - 2.2.1. Problémák a társas kapcsolatokban
 - 2.2.2. Problémák a rokonsági kapcsolatokban
 - 2.2.3. Az alkohol
- 2.3. Tipológiai kísérletek
 - 2.3.1. A Twist Olivér Alapítvány tipológiája
 - 2.3.2. Levendel László tipológiája
 - 2.3.3. Saját kísérletem egy tipológiára

3. Gyakorlati válaszok

- 3.1. Az azonnali, rövid távú megoldások
 - 3.1.1. A budapesti hajléktalan ellátás kialakulása
 - 3.1.1.1. Az alapítványi ellátás gyökerei, a Menhely Alapítvány létrejötte
 - 3.1.1.2. A Fővárosi Önkormányzat hajléktalan ellátórendszerének kialakulása; a Fővárosi Szociális Központ és Intézményei
 - 3.1.1.3. Egyházi intézmények
 - 3.1.2. A jelenlegi országos helyzet
- 3.2. Megoldási kísérletek hosszabb távon
 - 3.2.1. A szociális törvénykezés
 - 3.2.2. Nemzetközi tapasztalatok
 - 3.2.3. Képzés

4. Összefoglalásként

- 5. Irodalomjegyzék

6. Függelék

6.1. Interjú Győri Péterrel 1994. február 26-án

6.2. Interjúk dr. Hudy Margarétával 1994 februárjában

Bevezető gondolatok és az alcím magyarázata

Ahhoz, hogy szociális munkásként jól – tehát hatékonyan – tudjunk dolgozni ügyfeleinkkel, nézetem szerint nagyon sokat kell tudnunk arról a közegről, amelyben élünk, ismernünk kell azokat a társadalmi folyamatokat, amelyek befolyásolják az emberek életét. Szociológiai ismereteink nem elégségesek azonban, ha nem tudunk semmit azokról az pszichológiai, belső tényezőkről, melyek az adott élethelyzetet előidézték. De ha mindezeket ismerjük is, képesek is vagyunk elemzésükre, akkor is még csak kutatói vagyunk egy-egy témának, melyet jobban vagy rosszabbul, képességeink, felkészültségünk alapján fel tudunk dolgozni és mint jelenséget leírhatjuk. Ha szociális munkásként közelítünk az emberekhez, akkor tennünk is kell valamit azért, hogy egy-egy helyzet megváltozzon. Azt is elemeznünk kell tehát, hogy mikor, mit tehetünk, tehát hogy mikor válasszuk a politikai nyomásgyakorlás módszerét, mikor segítsünk egy-egy önszerveződésnek akarata artikulálásában, mikor szervezzünk önsegítő vagy másmilyen csoportot a hasonló gondokkal küszködő emberek számára, mikor adjunk tanácsot vagy alkalmazzuk az eseti munka módszereit. Dolgozatom a hajléktalanságról szól. Leírás, amely a hazai helyzetet összeveti a szakirodalomból megismerhető és összevethető más helyzetekkel. Az elemzésekben háromféle szempontot próbálok meg szem előtt tartani: a szociológia a szociálpolitika és a szociális munka szempontjait. Az utóbbi azonban a "vezető", elemzésem talán nem tűnik elég elmélyültnek a lakásszociológus, a jövedelempolitikával foglalkozó szociálpolitikus és még jó néhány kolléga számára. Nem is kívánok egyik szakma szakértőjének sem feltűnni. Szociális munkás vagyok; ennél fogva számomra egy-egy jelenség megismerése, szociológiai megértése természetesen alapvetően fontos, de -amint ez a szociálpolitikai szabályozórendszer esetében is fennáll – "mindössze" azért, hogy ezeket az ismereteimet alkalmazzam. Elsősorban tehát az emberi sorsok érdekelnek és szeretném, ha az értelmetlen szenvedés kevesebb lenne. Jelenlegi munkakörömben – egyetemi oktatóként – ezt a hármas megközelítést próbálok meg átadni tanítványaimnak: azaz ismerjék meg egy-egy jelenség szociológiai összetevőit, az erre adott szociálpolitikai válaszokat és ezen ismeretek birtokában próbáljanak meg ügyfeleikkel együtt dolgozni.

A hajléktalanságról szóló alábbi munkában is ezt a megközelítést alkalmazom tehát. Megpróbálok leírni a jelenséget, minél összetettebben, a tudomány elemző módszereit felhasználva, kutatást végezve ahol nincs elég hozzáférhető adat. Megvizsgálom, milyen szociálpolitikai eszközök vagy "eszköztelenségek" befolyásolni, akár presszionálni, és az ily módon – remélhetőleg hozzájárulásunkkal – minél jobban meghozott törvényekkel, rendeletekkel, mint eszközökkel dolgozva az emberek helyzetét élhetőbbé tenni – valahogy így képzelném a munkámat. Ehhez kapcsolódik az is, hogy ha valahol a szociális problémák táján nincs jó gyakorlati válasz, lehetőségem legyen ezt az újabb generációnak megmutatni, s ha van jó válasz, erre őket megtanítani.

Amikor a hajléktalansággal, mint jelenséggel találkoztam, (azaz a csepeli tornateremben 1989 telén, ügyeletet vállalva több más szociális munkás kollégámmal együtt), nem is sejtettem, hogy három év elteltével ebben a témában publikálok, előadást, egyetemi kurzust tartok. Az előző bekezdésben tett szakmai önvallomásomból érthető azonban, miért is történt így.

A hajléktalanság szociológiailag – is – igen érdekes kérdés. Bármiféle kutatás ezen a területen már a kiinduláskor módszertanilag nagy kihívást jelent. Ugyanazokat a problémákat veti fel – talán kissé élesebben –, mint pl. a cigányság, vagy a nehezen nevelhető gyerekek (korábban ezekkel a diszciplínákkal foglalkoztam behatóbban), a "kik is tartoznak ide" kérdésével kell indulnunk. És egy további kérdés: ha – kompromisszumokat kötve - megoldjuk, vagy helyesebben valamilyen lehatárolással megoldani véljük a definíciós

kérdéseket: hol találjuk meg őket és mit is tudhatunk meg arról a népestről, amely a sokszor élethelyzetek túlélő egyedekből áll. Mit is érnek itt a szociológia "kemény" módszerei? (Inkább a "Kemény" módszerek állnak közel az ilyen típusú megközelítésekéhez, azaz a Kemény István iskolájából induló, a pszichológiai interjútechnikákból sokat átvevő lágy, interjú módszerek). Ez lenne tehát a szociológiai rész. Tele metodikai buktatókkal.

A viszonylag rövid ideje felszínen lévő jelenség kapcsán még nem alakult ki a törvénykezési, szociálpolitikai megoldási módszerek olyasfajta, akár pártokhoz, irányzatokhoz kötött tarkább palettája, mint például a szegénységgel vagy a munkanélküliséggel kapcsolatos területeken. A szociális törvénykezésre ki fogok térni a maga helyén. Ami jelenleg a fővárosi szociálpolitikában a hajléktalanság területén történik, alapvetően az enyémhez hasonló gondolatrendszerrel használó politikusok tevékenységéből következett. A csepeli tornaterem után nem sokkal létrejövő első hajléktalan szállón, a Vajdahyad utcában, csak a politikai döntés után végezhettem szociális munkát.

A hajléktalanság kapcsán a munka – számomra – legfontosabb része a gyakorlati tevékenység, amelyet a szociális munka (és újabban az oktatás) jelent. A szociológia és a szociálpolitika eredményei eme harmadik, alakuló tudomány eszköztárát adják (tudom, ez nagy vitát kiváltó, és erősen szubjektív megközelítés). Visszatérve a csepeli tornateremre: ha nincs szociológiai elemzés (kik, miért, honnan kerültek ebbe a helyzetbe), ha nincs szociálpolitikai indíttatású rendelkezés (a demonstrálók követeléseinek valamilyen szintű megoldása ideiglenes vagy végleges szálláshelyek rendelkezésre bocsátásával, melyek megszerzése főként a politikában jobban járatos kollégáimnak volt köszönhető), akkor nincs szociális munka a hajléktalanok körében (és nincs ilyen típusú oktatás sem.), hiszen nincsenek hajléktalan ellátó intézmények és itt dolgozó emberek. És ha Férge Zsuzsa nem "politizálja ki" a szociálpolitikai szociális munka tanszéket, akkor nincs újabb generáció, akinek mindezt megtanítjuk.

Mindezek előrebocsátásával kérem legyenek megértők mindhárom szakma képviselői az alábbi munka hibáival szemben – amennyire lehetséges.

1. Hajlék és otthon nélkül

1.1. Kik a hajléktalanok? Definíciós kísérletek

Nincs igazán konszenzus a kutatók, szociálpolitikusok és szociális munkások körében azzal kapcsolatban, kit is tekintenek hajléktalannak. Az adott definíciónak pedig komoly következményei vannak, mind a csoportba tartozók számának meghatározásakor, mind a helyi, vagy nagyobb régiókat érintő politikai döntések meghozatalakor. Ha átnézzük a szakirodalmat, azt látjuk, a kategória minden elképzelhető módon szűkítve és tágítva megjelenik, azaz a pusztán fedél nélkül lévőkötől a lakhatási nehézségekkel küszködőkön keresztül az átmeneti "hostel" jellegű intézmények lakóiig, mindenféle megközelítései találkozhatunk.

Sok esetben persze a "hajlék" meghatározása is nehézségekbe ütközik. Mit is értünk hajlékon, pusztán fedelet a fejünk felett, egy helyet, ahol akkor sem kell kihúlése haláltól félnünk, ha a külső hőmérséklet tartósan tíz fok alatt van? Biztonságot is? Vagy ennél többet? Esetleg kevesebbet? Angolul *homeless* a hajléktalan, azaz olyan valaki akinek nincs otthona. Németül azonban *Obdachlos*, azaz olyan valaki, akinek nincs fedél a feje felett. Ha a hajlék fogalmát az "otthon" fogalmával bővítjük, még nagyobb definíciós zűrzavart állítunk elő. Hiszen az otthon nem pusztán fedél a fejünk fölött, ennél biztosan több. Benne foglalhat az a társas mező is, ahova el lehet bújni, egyedül vagy azokkal, akiket ide beengedünk.

Magyarul a hajléktalan kifejezés terjedt el. Maga a kifejezés nem új, a háború előtti szociálpolitikai, szociális munkával foglalkozó írásokban is megtalálhatjuk. (Pl. Schüller

Dezsónél: Schüler, 1939) A "felújítás" feltehetőleg Győri Péternek, a téma egyik első kutatójának köszönhető, (bár Utasi Ágnes egy 1987-ben megjelent cikkében hajléktalanokként nevez meg egy csoportot; Utasi 1987). Korábban inkább a "csövesek" kifejezést használták a bolyongó, itt-ott magukat meghúzó emberekre (a – főként ifjúsági - szubkultúra csellengő gyerekeitől származó kifejezés, mint "csőben lakó" rövidítés eredetét nem találtam, a szó a szociográfus Kőbányai János írásaiban tűnt fel először a "szakadt" gyerekek kapcsán.)

Vegyünk szemügyre néhány meghatározási kísérletet:

Egy angol jelentés (Shelter, 1972) a hajléktalanok alábbi definícióját adja (azaz az angol *homeless* szót határozza meg): "...a szó valódi értelmében azok az emberek, akik olyan rossz körülmények között élnek, hogy számukra nem lehetséges civilizált családi élet." Tehát ebben a meghatározásban az otthon a társas emberi együttlét színhelye. Aki ettől megfosztatik lakáskörülményei miatt: *homeless*. Aki arra kényszerül, hogy egy panzióban, ágybérletben vagy hasonlóan éljen, folyamodhat mindazokért a szolgáltatásokért és járandóságokért, amihez egy *homeless* embernek joga van.

Természetesen más meghatározások is fellelhetők: vannak szerzők, akik szerint, az tekinthető hajléktalannak, akinek nincs állandó lakhelye ("with no fixed abode" – Lamb, 1984); "without a settled way of living" – Baasler, 1983).

Az Egyesült Államokban a Department of Environment egy kutatási tervben (DOE, 1981) a következő pontokat használva definiálta a hajléktalanokat: ide tartoznak,

- 1.) akiknek jelenleg nincs megfelelő fedél a fejük felett ("without adequate shelter now"),
- 2.) akik egy hónapon belül elveszíthetik a fedelet a fejük felől,
- 3.) akiknek bizonytalan a bérleményben való a lakhatás, arra kényszerülnek, hogy záros határidőn belül másikat keressenek. A kliens ezt a helyzetet sürgető lakáskeresésnek éli meg (például ide sorolják azokat, akik bármifajta intézményből távozni kényszerülnek; azokat, akik akár barátoknál, akár rokonoknál zsúfoltan laknak, az illegális beköltözőket)
- 4.) akik romos épületekben, vagy egyéb elhagyott helyeken húzzák meg magukat; akik olcsó szállodákban, panziókban vagy átmeneti szállásokon laknak.

Ebben a meghatározásban, bármennyire is mindenre kiterjedőnek tűnik, nincs meghatározva, mit is értünk "megfelelő" fedélnek, mit értünk azon, hogy az ügyfél, sürgetőnek érzi a helyzetét, stb.

Teljesen más megközelítést alkalmaznak azok a típusú definíciók, amelyekben az ellátórendszer felől próbálják meg meghatározni a hajléktalanság fogalmát, mint pl. J. Grève, aki szerint az a hajléktalan, aki a hajléktalanokat ellátó rendszer bármely szintjén, mint a szolgáltatást igénybe venni óhajtó megjelenik (J. Grève, 1964.). De mit kezd ez a definíció azokkal, akik "nyilvánvalóan" hajléktalanok, ám nem veszik igénybe a szociális ellátás egyik intézményét sem?

Austinban 1984-ben egy vizsgálat során nagyon egyszerű módszert alkalmaztak a kutatók: megjelenésük alapján definiálták azokat a hajléktalanokat, akikkel interjú vizsgálatot végeztek (D. J. Baumann et al., 1986.). Természetesen szembe kellett nézniük azzal az – alighanem elhanyagolható – hibával, hogy a látszat sokszor csal, ám feltehető, hogy a terepét jól ismerő szociológus képes ezt a hibát is minimalizálni. Ellátórendszert felépíteni természetesen nagy hiba lenne erre az ügyes szociológusi trükkre építeni, bár a helyi önkormányzatok sok munkatársa él a módszerrel (nem beszélve a tanítók szegregációs készségeiről, akik sokak szerint a legjobb gyakorlati szakemberek a gyerekek réteghovatartozásának néhány pillanat alatti besorolását tekintve.)

Mivel nincs igazán olyan definíció, amely általánosan elfogadottnak tekinthető, egyre nagyobb kényszert éreztek a témakör kutatói a kvantifikálásra, azaz különféle módszerekkel megkísérelték megszámlálni az általuk hajléktalanoknak tekintett embereket. Nem volt persze mindig világos kiket is számlálnak, de igen látványos táblázatokat közölhettek és ha már sok

szám van együtt a szociológia és a matematikai statisztika összes módszere bevethető volt a publikációs és citációs index növelése céljából. Szinte rituális ez a módszer a tudományban. Adott egy igen összetett probléma, ismeretlen annak a populációnak a nagysága, amely érintve van, a kutatók tudják, ha a számokkal alátámasztják érvelésüket, akármilyen javaslatot tehetnek. A hajléktalan populáció igazán ideális az ilyesfajta rituálék számára, hiszen nemcsak azért nehéz összeszámolni tagjait, mert nincs megfelelő definíció, hanem a dolog természetéből következően is, hiszen éppen az állandó lakóhely és bejelentett lakcím hiányzik, ami alapján egy jó mintát készítve dolgozni lehetne a szakma elfogadott szabályai szerint. Minden egyes kutatás megkérdőjelezhető a mintaválasztás miatt, mindig jöhet az újabb kutató azzal, hogy tanult kollégája hibáit kijavítva egy igazán alapos, érvényes vizsgálatot végezzen, csak a pénzt tessék kifizetni rá.

A megrendelő – a társadalom – persze szeremé tudni, hány hajléktalan van és miért, mennyi pénzt kell a köznek erre a problémára költenie és milyen várható eredménnyel kecsegtet a beavatkozás. A szociálpolitikusnak tudnia kell, családos, fiatal, öreg, munkaképes vagy rokkant embereknek kell ellátórendszer szervezni, valamint azt is, vajon ezeket igénybe akarják-e venni azok, akik számára kitalálták. A megszámlálás a dilemmákra adott egyik válasz. A számok általában azt mutatják, hogy a probléma jelentős, ám azt is hangsúlyozzák a kutatók, hogy milyen nehéz a helyzetük, hiszen megfoghatatlan, mobil emberekről kellene képet adni, akik sokszor nem mondanak igazat, amikor a jó szándékú kutatók mikrofonvégre kapják őket. Ezért egyetértünk a szerzővel, aki ugyancsak nem csodálkozik azon, hogy a hajléktalansággal foglalkozó tanulmányok kevésbé tudományosak, mint egy tisztán laboratóriumi vizsgálat alapján készült munkák. (J. Blau, 1992. p. 21.)

A magyar hajléktalan, csavargó, csöves emberekről először Utasi Ágnes már említett műve ad elemzést, ahol a lakás nélkül maradók többféle rétegét állítja elének a kutató (Utasi Á. ibid). A definíció kérdésével kapcsolatban: itt leginkább talán a DOE által adott többpontos definíció lehetne az alap.

Ugyancsak a széles spektrumot átfogó, többpontos definíciót használ Győri Péter. A lakásszociológus szerző a "szociális gyakorlat" alapján definiál: effektív hajléktalanoknak azokat tekinti, akik "semmilyen biztos, biztonságos, viszonylag stabil lakhatási megoldással nem rendelkeznek" (Győri P., 1990. p. 430.). Az effektív hajléktalanok mellett megkülönbözteti a hajléktalanság veszélyében élőket, akikből bármikor valódi hajléktalan lehet. A népszámlálási adatokat használva a valódi hajléktalanok mellett a hajléktalanság veszélyzónájában élőkre is figyelmet fordít. A statisztika "margójáról" nagyon szellemes módon gyűjtögeti össze a lakásnak csak több-kevesebb jóindulattal nevezhető "lakhatásokat", a be nem jelentett címmel élőket, albérlőket. Mindazokat a statisztikailag megfogható helyeket, helyzeteket, ahol az emberek lakhatása természetesen sem nem biztos, sem nem biztonságos.

A már idézett DOE definícióval kapcsolatban felmerült az a kritika, hogy mit nevezünk megfelelő lakásnak. Győri meghatározásával kapcsolatban is feltehetnénk ugyanezeket a kérdéseket. Mi is a biztos és mi is a biztonságos? Milyen tényezők befolyásolják, hogy valaki egy szűk lakásban lakik, amit lehet, hogy biztonságosabbnak tekint, mint az állandó bejelentett lakását, ahol esetleg olyan komoly bántalmazásnak volt kitéve, hogy célszerűbbnek látta a kisebbik rosszat választani, éppen a biztonság szempontjából.

1.2. Hányan vannak? Kísérletek a hajléktalanok számának meghatározására.

Bár nem kis problémát jelent a definíció, az előzőkből következően a hajléktalanok számának meghatározása sem kevésbé problematikus. Ennek ellenére megkíséreljük összefoglalni ezt a problémát.

Amikor az Egyesült Államokban a hajléktalanság politikai kérdéssé vált, mind a

törvényhozás, mind az újságírók számokat kezdtek követelni. A népszámlálási adatokért felelős *Census Bureau* nem teljesíthette kérésüket, mivel adatbázisuk a "lakóegységeken" (*dwelling units*) alapult. A népszámlálási hivatal soha nem gondolt arra, hogy felkeresse számlálóbiztosait az elhagyott gyárépületeket, használaton kívüli járműveket, parkokat, földalatti állomásokat, stb. A hivatal a '80-as évek elején fellobbanó érdeklődés ellenére sem tett nagy erőfeszítéseket a hajléktalanok számának pontos meghatározására, még az 1990-es népszámlálás során sem. Ekkor tettek ugyan kísérletet a hajléktalanok összeírására, de utalva az előző pontban tárgyalt definíciós gondokra, ez a kísérlet csak kísérlet maradt. A menhely-típusú szállásokat igénybe vevő emberek összeírásra kerültek, de a számban kb. ugyanannyi embert jelentő tömeget, akik a szabadban, elhagyott épületekben és hasonló, általánosan ismert helyeken csöveztek, csak félvállról kezelték ebben a népszámlálásban. Éjszaka 2 és 4 óra között a hajléktalanok által közismerten használt helyeken felbukkanó embereket megszámlálták, de nem kérdezték meg, valóban hajléktalanok-e. Általános tapasztalat, ha egy kutatás során felteszik a hasonló körülmények között felbukkanó embereknek a kérdést, körülbelül a válaszadók fele azt állítja, van lakása. (Christopher Jencks, 1994 a p. 20.).

Mivel mindenki számokat akart hallani, a hivatalos statisztikák azonban nem produkálták ezeket a számokat, csak becsült értékeket kaphattak az újságírók és a törvényhozók. A becsült számokat különböző minőségben a kérdéssel foglalkozó, különböző definíciókat használó, különböző felkészültségű emberektől kapták meg az adatokra éhesek. Nagy port vert fel még a jelenség feltűntekor Mitch Snyder becslése, aki a 70-es évek végén az amerikai hajléktalanok számát egy millióra becsülte. 1982-ben megjelent könyvében két és három millióra becsülte ugyanezt a számot (Mary Ellen Hombs, Mitch Snyder, 1982.). Az általuk becsült szám általánosan elfogadott megközelítő érték lett, mindenki ezt idézte, amikor több, jobb vagy kevesebb, szigorúbb ellátást követelt, politikai vérmérsékletétől függően.

1984-ben szánta rá magát a politika, azaz a *Department of Housing and Urban Development (HUD)*, hogy egy országos felmerést készíttessen az amerikai hajléktalanok számáról. Ők az ellátásban közvetlenül az emberekkel kapcsolatban lévő ügynökségek adatait használták és az általánosan idézett Snyder-féle számnál lényegesen kisebb értéket kaptak: 250000 és 350000 volt eme vizsgálat szerint a hajléktalanok száma Amerikában 1984-ben. (HUD jelentés, 1984.). A két szám annyira eltért egymástól, hogy sokakban felmerült a gondolat, talán a szociális célú kiadásokat megnyirbálni akaró Reagan – adminisztráció szándékos torzításáról van szó. Hogy 10000 lakosra 11 vagy 120 hajléktalan jut, egyetlen szociálpolitikusnak sem lehet mindegy. Amikor megkérdezték Mitch Snydert, mi a véleménye e jelentős eltérésről, a következőt nyilatkozta:

"Mindenki azt mondta, számokat akarunk... Leültünk a telefonhoz, beszélünk egy csomó emberrel, és azt mondtuk: Oké, itt vannak a számok'. Ezeknek nincs értelme, nincs értéke." (Idézi: Christopher Jencks, *ibid.*) Ennek ellenére Snyder ostobaságnak tartotta a HUD jelentést és annak politikai oldalát hangsúlyozta. Mindkét oldal a maga igazáért állt ki. Snydernak abban igaza volt, hogy a politikában a nagy számok azok, amelyek súllyal szerepelnek a döntéshozásban, még akkor is így van ez, ha valóban nem három millió ember van fedél nélkül az Egyesült Államokban. Bár a HUD által végzett vizsgálat alaposabbnak tűnik a Snyder-félénél, mindkettő alapjában véve csak becslésnek tekinthető.

Peter Rossi 1985-ben Chicagóban végzett egy empirikus vizsgálatot, melynek eredményei alapján extrapolációval a HUD számadataihoz hasonló mértékű hajléktalan populációval számolhatunk az USA-ban. (Rossi, 1989.). Mivel úgy tűnik, hogy alapvetően fontos módszertani munkáról van szó, érdemes kissé bővebben kitérni rá.

Rossi két részre osztotta a kutatást: az egyikben a menhely-típusú éjszakai szállásokon mérte fel az ott éjszakázók számát, a másikon pedig az utcán, nyilvános helyeken és minden egyéb olyan helyen megkereste a hajléktalanokat, ahol egyáltalán szóba jöhettek. Egyszerűbb volt természetesen annak a populációnak a számbavétele, akik az éjszakai szállásokon kaptak

ágyat. Az "utcai hajléktalanok" felméréséhez a várost számlálókörzetenként térképezték fel Rossi munkatársai és az egyes területeken található embereket kérdezték meg. A felmérésben az "utcai hajléktalanokat" éjjel 1 és hajnali 6 óra között keresték meg, amikor a lakhatással bíróról feltételezhető, hogy kis valószínűséggel vannak az utcán. A kérdezőbiztosok azokra a helyekre koncentráltak, amelyekről köztudott volt, hogy ott a hajléktalanok nagyobb számban találhatóak, hiszen egy-egy városban nem azonos valószínűséggel használnak minden helyet a csövezők. Így sokkal hatékonyabb lett a munka. Mindezek figyelembevételével csökkenthetővé váltak a költségek, bár így is túllépték kereteiket és ezért a tervezett három összeírásból csak kettőt végeztek el. Az eredeti három lekérdezés azért volt indokolt, mert az évszakok változásával erősen változik a hajléktalanság megjelenése a nagyvárosokban. Végül is egy őszi és egy téli surveyt csináltak meg (szeptember 22. és október 4., ill. február 22. és március 7. között).

Rossi professzor mintájából kihagyta a hajléktalanság veszélyzónájában élőket, mert az ilyen mértékű kiterjesztés költségkihatásait nem bírta volna el a kutatás. Az általa "*hidden homeless*" jelenséggé megnevezett rejtőzködő hajléktalanok, akiket a leggondosabb kutatás sem tudott megtalálni, -szükségszerűen – ugyancsak kimaradtak a felmérésből. Rossi nagyon gyakorlatiasan közelíti meg a hajléktalan populációval kapcsolatos módszertani buktatókat. Az a véleménye, hogy nem lehetetlen ezt a népeiséget szociológiailag tanulmányozni, csak igen drága. Drága, mint ahogy az minden ritkán előforduló ember, vagy család esetében. Ugyanis ha egyszerű véletlen mintát szeretnénk létrehozni egyes településeken vagy településrészekben 70-től 500 emberrel kell ahhoz találkozunk, hogy egyről kiderüljön, valóban hajléktalan. Hogy hatékonyabban működjünk, a hajléktalanok esetében azokat a helyeket kell megtaláljuk, ahol ez a népesség gyakrabban előfordul. Csak kérdésekkel tisztázhatjuk, hogy valaki hajléktalan-e, mert a külső félrevezető lehet (amint azt már említettük a definíciós problémák taglalásakor).

Eredményeik szerint a hajléktalanok száma Chicagóban 1600 és 3000 között volt, a legvalószínűbb szám 2300. Éjszakánként átlagosan 2020 és 2722 a számuk, egy évben 6962 és 44624 között becsülhető azon embereknek a száma, akik egyáltalán hajléktalanok voltak valamikor. A számok fele-fele arányban jelentik a menedékhelyen alvókat és az azon kívül éjszakázókat. Mivel Chicagónak kb. 3 millió lakosa van, ez a szám a népesség 0,1 %-át jelenti. Ez az arány körülbelül azonos a HUD által becsült országos aránnyal, ám a torzítás egy ekkora országban meglehetősen sok embert jelent és sokan kimaradhattak a becslés alapján, mert a vizsgálat – mint Rossi is beismerte -nem tudott mit kezdeni pl. a rejtőzködő hajléktalanokkal.

A rejtőzködés inkább éjszaka lehetséges, ezért Martha Burt 1987-ben a 100000 lakosnál népesebb amerikai nagyvárosok reprezentatív mintájában a hajléktalanok által igénybe vett különféle intézményekben nappal előforduló ügyfelektől kérdezte meg, hol töltötte az előző éjszakát (Burt, 1988.). Azt találta, hogy az egyedülálló felnőttek közül körülbelül minden harmadik, a gyerekes családok közül pedig a döntő többség – 96% –, töltötte az előző éjszakát menhelyen vagy valamilyen szociális intézmény által fenntartott egyéb szálláson. Burt eredményei arra utalnak, hogy 1987 márciusában az USA-ban 325000 egyedülálló felnőtt és 65000 gyerekes család jelentette a hajléktalan népeiséget.

Látható, hogy meglehetősen sokféle számadat forog a hajléktalanok számáról az igazán jól felkészült és bő anyagi forrásokkal rendelkező amerikai tudósok extrapolációja alapján.

Egy további adalék legyen az alábbi 1. táblázat:

1. táblázat: *Becsült adatok az 1980-as évek hajléktalan populációjának nagyságáról az USA-ban*

	1980 március	1984 január	'87 szept-'88aug	1990 március
<i>Számuk (ezer)</i>				

gyerekek	<1	9	45	36
felőtt	<1	4	22	18
gyerekkel felőtt gyerek nélkül	125	203	335	270
total	125	216	402	324
<i>Menhelyen(%)</i>				
gyerekes család	–	96	96	96
felőtt gyerek nélkül	28	28	34	34

A becsült adatok Christopher Jenckstől származnak (Jencks, ibid. p. 22.). Egyértelműnek látszik a hajléktalanok számának növekedése. Az 1988-1990 közötti csökkenést Jencks az 1988 HUD felmérés mintavételi hibájának tulajdonítja. Ez a minisztérium a továbbiakban nem végez a menhelyeken vagy az utcákon, közterületeken fellelhető hajléktalanokról felméréseket, az 1990-es népszámlálási adatok az utolsó számok, amelyek az USA teljes területére vonatkoztatva adatokat szolgáltatnak a hajléktalan populáció nagyságáról. Bár a növekedést senki nem vonja kétségbe, több szerző hangsúlyozza a számadatok viszonylagos megbízhatatlanságát. Az *U. S. General Counting Office (GCO)* 27 tanulmányt összevetve azt találta, hogy a 18/10000 lakos értéktől a 29/10000 lakos értékig fordulnak elő becslések a hajléktalanok számára vonatkozóan, és az alkalmazott módszerektől függően a szórás 95/10000 és 6/10000 között található. A *GCO* szerint a nagyobb, jobb technikai felkészültséggel végzett vizsgálatok alapján készült becslések általában 40%-kal alacsonyabb előfordulási értékeket produkálnak (Blau, ibid. p. 23.).

Egyetérthetünk tehát abban, hogy a számadatok kapcsán hasznos az óvatosság. Magyarországon nem végeztek eddig az amerikai vizsgálatokhoz hasonló survey jellegű vizsgálatot a hajléktalan populációról. Győri Péter már idézett tanulmányában megkísérel közelítő adatokat mondani (Győri, ibid. p.44L). Az 1980-as népszámlálási adatok alapján országosan 360615 fő volt, aki nem lakásban élt. Igaz ugyan, hogy az effektív hajléktalanok többségével a számlálóbiztosok nem találkozhattak. A nem lakásban élők nagy részét az intézményben élők tették ki. A hajléktalanság inkább a népszámlálás "egyéb" rovatában szereplőket rejtheti, ahol is "emberi lakóhelyként" gazdasági épülettől kezdve raktárig sokféle zug fordult elő. Ilyen helyeken élt Budapesten 1980-ban 7622 fő, országosan 28378 fő.

A statisztikai adatok alapján Győri úgy becsült, hogy 1980-ban a hajléktalanság közvetlen veszélyzónájában legalább 200000 embert élt Magyarországon, ez a népesség mintegy 2%-a (Győri, ibid. p. 443.). Becslése szerint, mely a szociális szférában dolgozókkal készült interjúkat is magában foglalja, a veszélyzónában élő és a rizikócsoporthoz tartozókkal együtt a hajléktalan ráta Magyarországon elérheti a 30/10000-es értéket. A tanulmány megjelenésekor az 1990-es év közepének helyzetét írja le, amikor megjelentek már a menhelytípusú szolgáltatások Budapesten és vidéken (ezekről később bővebben lesz szó), összesen 766 férőhelyet kínálva, amelyek természetesen nem álltak üresen.

Utasi 1987-es tanulmánya harminc-hatvanezerre becsülte a lakással nem rendelkező, valahol lakók számát (a "házpótlókban" lakókat; Utasi, ibid. 182.).

A magyar utcákon, tereken egyre jobban szembetűnő, sokaknak szemet szűrő, hajléktalan tömeg számáról további becsléseink lehetnek. Ezek még annyira sem pontos becslések, mint az USA-belié, mert nem a kutatási módszerek hibáiból adódnak, hanem a nem-kutatásból. Leginkább a szállongó híreken, valamint a Népjóléti Minisztérium fejkvótáját megigénylő szállások adatainak extrapolálásán alapulnak. Levendel László pontosan fogalmaz: "Nem tudható, hogy az elterjedt vélemény, miszerint a fővárosban 5 ezer, a vidéki városokban 25 ezer hajléktalannal kell számolni, milyen felmérésre, adatgyűjtésre, feldolgozásra,

tapasztalatra hagyatkozik." (Levendel, 1993 p. 64.).

A Népjóléti Minisztérium válságstábja, amely a hajléktalanság kezelésére hivatott politikai intézmény, 1993. januárjában 10000 állandó hajléktalánról számolt be, a potenciális hajléktalánok számát pedig ennek két-háromszorosának tekintette. (Levendel, ibid.65.)

A budapesti Menhely Alapítvány irodájában minden jelentkezőről adatlapot vesznek fel. 1994 januárjában mintegy tízezer adatlap volt az irodában, ennyi hajléktalan tehát biztosan megfordult itt (Gyuris Tamás személyes közlése). Mivel az adatlapok feldolgozása egyelőre nem történt meg, nem tudjuk mennyi a budapesti, mennyi a vidéki "származású" hajléktalan, mivel azonban ez a tízezer ember a fővárosban jelentkezett a legnagyobb hajléktalánokat ellátó irodában, jogosan tételezzük fel, hogy a fővárosi hajléktalanok száma legalább ennyi. Az ebből becsült kétszeres érték azon a feltevésen alapul, mely többek között Rossi idézett könyvéből is származik, hogy az intézményeket igénybevevő hajléktalanok száma kb. fele az utcán, közterületeken élőkének, megengedve, hogy a "rejtőzködők" száma teljesen ismeretlen és így arányuk is. Bár a fogalmi apparátus közel sem annyira világos, mint Rossinál (a menhelyet igénybevevők/utcán élők aránya és a kikerülés/bekerülés aránya pl. nem ismert), hiszen nem egy jól szervezett kutatógárda munkája nyomán végeztük a becslést, megkockáztatható az, hogy a tízezer eset egyszerű szorzása nem biztos, hogy fedi a valóságot.

Oross Jolán és Kocsis B. Mihály a Magyarországon működő menhelyeket járták és felmérték az ottani ágyakat igénybe vevő hajléktalanok különböző paramétereit (erről később még lesz szó; Oross, Kocsis, 1994.). 45 település 102 menhelyének 516 napos forgalmát dolgozták fel, az 1992 január 1. és 1993. május 31. közötti időszakban. A mintába 29 budapesti és 64 vidéki szállás került be. A szerzők sajnos nem ismertetik a mintavétel módját, így nem tudjuk, hogy az adataikban szereplő 8998 lakó vajon az ország összes menhelyén előforduló lakót jelenti-e? Valószínűleg nem, ez azonban nem jelenthet nagy hibát, hiszen nem sok eset maradhatott ki. Ha durván kilencezres számmal számolunk, az országos becslés tizennyolcezer hajléktalant jelentene, ami kevesebb annál az általánosan elfogadott számnál, amely szerint Budapesten mintegy húszezer hajléktalan lenne. Győri előrejelzése (Győri, 1990. p. 443.) 30/10000-es rátát vetített elénk a hajléktalanság veszélyzónájában élő emberek számából kiindulva.

A különféle adatok alapján az alábbi becsléseket végezhetjük:

1.: Gyuris-féle becslés (a budapesti tízezeres ügyfélforgalom alapján) :

országosan 40/10000,

Budapesten 100/10000 2. Oross-Kocsis számadatainak becslése alapján (a 90000 hajléktalánként felmért ember 58%-a Budapesten vett igénybe szálláshelyet):

országosan 18/10000,

Budapesten 64/10000 a hajléktalansági ráta.

A valóságos szám feltehetően a két becslés között lehet, de összevetve az amerikai szórás legmagasabbnak tekintett 96/10000-es rátájával félelmetesen magas ez az arány. Ha az USA-ban dollármilliókat költenek az ellátórendszerre, kutatások és megoldási módok, szakemberek és önkéntesek tízezrei dolgoznak a hajléktalan-ellátásban, a problémát egyelőre nem igazán oldva meg, nem látjuk túlságosan biztatónak a jövőt a szociális problémák eme konglomerátumában.

1.3. Kik a hajléktalanok ? Szocio-demográfiai megközelítés.

1.3.1. Egy magyar kérdőíves vizsgálat eredményei és összevetésük a nemzetközi adatokkal.

Az 1.1. fejezetben ismertettük azokat a definíciós nehézségeket, amelyekkel a hajléktalanság jelenségét kutató minden kollégának szembe kell néznie. Valahogyan színt kell vallani, mit fogadunk el meghatározásként. Mint minden metodikai probléma esetében itt is

az a fontos, hogy próbáljuk meg az általunk elkövetett hiba nagyságát legalább megközelítőleg felbecsülni és legyünk tisztában már a kezdetekben azzal, ha egyik vagy másik definíciót elfogadjuk, mint kiindulást, ezzel feltehetően másféle bajokat veszünk a nyakunkba, mintha valamely más meghatározás mellett tettük volna le a voksot. A bajoktól tehát nem menekedhetünk, csak tudnunk kell, mit vállalunk. A kiindulási pontnál természetesen a praktikus elemek is közrejátszanak, hiszen ha valakinek nincs olyan kiterjedt kutatói apparátusa, mint mondjuk a *University of Chicago* professzorának, helyes, ha megpróbálja igényeit a rendelkezésére álló anyagi és szellemi erőforrásokhoz igazítani.

Az alábbiakban ismertetendő kérdőíves vizsgálat a Népjóléti Minisztérium és az INTEL COMP Alapítvány támogatásával készült, 1992-ben. Külön köszönet illeti Dr. Molnár Lászlót a statisztikai feldolgozásban nyújtott segítségével és Gyuris Tamást hasznos tanácsaiért.

A kérdőíveket tehát 1992 március hónapban a Vöröskereszt Keleti pályaudvari információs központjában, és a Madridi úti szállóján; a Menhely Alapítvány Vajdahunyad utcai szállóján és irodájában; valamint Pécsen, Győrött, Sopronban, Debrecenben, Egerben, Esztergomban és Kaposvárott tizenegy különböző hajléktalan szállón, az ott lakó, illetve az irodán megjelenő és önkéntesen válaszoló emberektől kérdezték le a kérdezőbiztosok. 545 értékelhető kérdőív gyűlt össze.

A mintavételi hibától – mint már sokszor leírtam, alighanem nem lehet eltekinteni. (Molnár D. et al, 1992.). Ha elfogadjuk Grève – már idézett – azon meghatározását, amely szerint az ellátórendszerekben a hajléktalansági problémával jelentkező embereket definiálja hajléktalanokként (Grève, op.cit.), a kapott adatok feltehetően valóban jellemezni fogják az ily módon meghatározott népességet. Tudjuk, hogy az intézményes ellátást igénybe nem vevőkről ily módon nincs képünk. Ez a szocio-demográfiai jellemzés tehát csak tendenciaszerű, csak a hasonló kritériumok alapján megkérdezett más kutatásokkal vethető össze, ám így is sok érdekes következtetésre adhat alkalmat.

1.3.1.1. Életkor.

Feldolgozáskor 10 évenként szakaszoltuk az életkorokat, a 30 év alatti és a 70 feletti válaszadókat egybe véve.

19

2. táblázat: a kérdőíves vizsgálatban megkérdezett hajléktalanok életkora

kor (év)	gyakoriság	százalék	valid %	cumulált %
-30	121	22,2	22,6	22,6
31-40	154	28,3	28,7	51,3
41-50	149	27,3	27,8	79,1
61-70	20	3,7	3,7	98,3
71	9	1,7	1,7	100
total	545	100	100	
valid kérdőív	536			
hiányzó	9			

Mean: 49.4 év

Min: 18 év

Max: 91 év

A 18 év, mint minimum érték nyilvánvalóan azzal kapcsolódik össze, hogy csak nagykorúak lehetnek hajléktalan szállások lakói, így ha valaki be nem töltött 18. életéve ellenére itt tartózkodik, alighanem letagadja korát.

Érdekesnek látszott összevetni saját adatainkat a szakirodalomban fellelhető adatokkal.

Az Egyesült Államok különböző régióiban általában kevés különbséget találtak a felnőtt hajléktalanok átlagos életkorában. Rossi már idézett vizsgálata során (Rossi, ibid.p. 120.) nem talált lényeges változást az 1980-as népszámlálás adatai és az ő vizsgálatában kapott adatok

között. Az utcai minta átlaga: 41,5 év, a menhelyi minta átlaga 40,0 év (Rossi, ibid. 121.) Érdekes különbséget jelent, hogy a 65 év felettiek mindössze 1,7-át adják a chicagói 1985-ös felvételnél, amit Rossi összevet egy 1963-as vizsgálattal, amikor a gyakoriság ennek tízszerese volt. Abban az időben New Yorkban még 20%-nál is magasabb volt a 65 éven felüliek aránya a hajléktalanok között (Bahr és Caplow, 1974). Az ok természetesen szociálpolitikai: megnövekedett a biztosítottak aránya az öregek között, a nyugdíjasok meg tudják venni maguknak a lakhatást. Egy összefoglaló tanulmányban olvashatjuk, hogy Amerikában 35 év körül van a hajléktalanok átlagos életkora. A tanulmány három New Yorkban, egy-egy Ohio-ban, St. Louisban, Minneapolisban és Los Angelesben készült munkát vet össze (idézi: Blau, ibid. 25.)

Németországban, 600 publikációt áttekintve, L. Vaskovics és W. Wein arra az eredményre jutott, hogy a hajléktalan szállókon lakó emberek fele 18 év alatti volt (Vaskovics, Weins, 1979.). Norbert Preusse hasonló eredményekről számol be 1993-ban megjelent könyvében, sőt, azt is állítja, hogy nem volt olyan hajléktalan szálló Németországban, ahol a gyerekek aránya 50%-nál kisebb lett volna (Preusser, 1993). A szerző a hajléktalanság okának elsősorban a szegénységet tekinti és az ebben a kultúrában megszokott magas gyerek számmal magyarázza a szállókon lakók életkori átlagát. Nyilvánvaló, hogy a német hajléktalanellátás elsősorban a gyerekes családok helyzetét oldja meg, ellentétben mind a magyar, mind az USA-beli adatokból következő ellátási gyakorlattal, ahol is főként egyedülálló felnőttek jelennek meg.

Az életkor és az ellátási formák azonban változnak. Ez olvasható ki azokból a legfrissebb magyar adatokból, melyek Oross és Kocsis tanulmányában lelhetők fel (Oross, Kocsis, ibid. p.1 1.) és arra utalnak, hogy az utóbbi egy-másfél évben egyre fiatalabbak a hajléktalan szállókon megjelenők. Különösen jellemzővé váló jelenség lesz ez az első befogadó éjszakai menhelyek, a "fapadosok" esetében. Nem felejthetjük el azonban, hogy ez az ellátási forma ebben az időszakban megnövekedett ágyszámával könnyebben fogadhatta be a fiatalabbakat, mint az átmeneti szállók, melyek néhány esetben konszolidáltabb viszonyaikkal, keményebb rezsimeikkel egyre inkább a régi munkásszállók funkcióit látszanak felvenni.

1.3.1.2. Nem.

A férfiak és nők aránya a hajléktalanok között bizonyosan nem képezi le a felnőtt populáció arányait. Aki az utcákon járva látja a hajléktalanokat (és ki ne látná!), természetesen nem lepődik meg azon, hogy a férfiak száma magasabb körökben, mint a nők. Vizsgálatunkban a kérdőívek alapján az alábbi kép rajzolódik ki:

3. táblázat: a hajléktalanok megoszlása nemek szerint a kérdőíves vizsgálat adatai alapján

nem	gyakoriság	százalék
ffi	459	84.2
nő	86	15.8
total	545	100.0

Az újabb adatok, azonban (Oross, Kocsis, ibid. p. 12.) azt a napi gyakorlatban is megmutatózó ténytet látszanak igazolni, hogy az 1992-ben még csak 16 % körüli női arány emelkedik. Vizsgálatunkban a menhelyeken szállást igénybevevők között már 22% volt a nők aránya.

Mintha közeledni kezdenénk az amerikai modellhez ebben is, nemcsak a korstruktúra fiatalabbá válásában. Az Egyesült Államokban az egyedülálló férfiak 51%-át teszik ki a felnőtt hajléktalan népességnek. Az egyedülálló nők azonban csak 12 %-nyian vannak, többségük páros vagy kiterjedtebb családi kapcsolatban él hajléktalan életet. Ez az arány 1988-ban még 14% volt (Blau, ibid. p.26.). A nők számának növekvő tendenciájánál

aggasztóbb, hogy a gyermekes családok száma is növekszik. 1985-ben 27% volt, míg 1990-ben 34%, ez azonban csak átlag, egyes nagyvárosokban a hajléktalanok 55%-át is elérheti a családosok aránya (J. Blau, op.cit.).

Németországban is hasonló a helyzet, ezt már érintettük a korstruktúra kapcsán. Erősen felülreprezentált a hajléktalan szállásokon az egyedülállóként gyermeket nevelő nők aránya. Az utóbbi években ez a tendencia meg is erősödött, mint például Hannoverben, ahol 1967-ben a jelenleginek negyede volt a hajléktalan szállásokon a gyermeküket egyedül nevelő nők aránya. (Preusser, ibid. p. 105). Londonban az első lépcsős szálláshelyeken kb. 9/1 arányú a férfi/nő arány. Főként az egyedül állók lakhatása nehezedett meg az elmúlt években, amikor a privát szektor kivonult az olcsó bérleményekből (Watson, 1986). Nem tudhatjuk meg sem kérdőíves vizsgálatunkból, sem a rendelkezésünkre álló szakirodalomból, hogy a nemek arányában bekövetkező eltéréseknek mi az oka. Újabb, a nők számára is igénybevehető szálláshelyeket létesítettek vagy a hajlék/otthon nélkül maradt nők megjelenése váltotta ki, hogy szálláshelyeket kellett kialakítani?

Ha valamilyen szálláshely létesülsz előbb vagy utóbb betelik. De családok számára bizonyosan nem élhető helyzet a hajléktalan szálló. Sokszor még egyedülálló emberi lényeknek sem.

1.3.1.3. Családi állapot.

Egyedül vannak-e a hajléktalanok ebben az élethelyzetben vagy van valamilyen szoros családi kapcsolatuk? Az előző pontban a gyermekes családok kapcsán már érintettük ezt a kérdést, nézzük most ezt a statisztikai adatok tükrében. Mintánk kérdőívében (lásd Függelék) igyekeztünk kideríteni, hogy válaszadóink házasságban, tartós párkapcsolatban élnek-e, hogy volt-e valaha ilyesfajta kapcsolatuk. Hiszen a hajléktalanok nemcsak azzal jellemezhetők, hogy nincs hol lakniok, de a kapcsolatvesztés is jellemző rájuk. Milyen mértékben – ezt szeretnénk volna megtudni a kérdéseink alapján.

3. táblázat: A mintába került hajléktalanok családi állapota

családi állapot	gyakoriság	százalék
nőtlen/hajadon	202	37.1
házas	46	8.4
együtt él valakivel	26	4.8
elvált	233	42.8
özvegy	22	4.0
különél	16	2.9
összesen	545	100.0

Felmerült az a nagyon is kézenfekvő kérdés, vajon a családi állapot és az életkor nem függ-e szorosan össze? Természetesen szignifikáns kapcsolat volt a kettő között ($p < 0,01$): az elváltak szignifikánsan gyakoribbak voltak az idősebbek, az 51-60 évesek között (61,4%), míg a nem-házások 30 év alatt fordultak elő szignifikánsan gyakrabban. Az özvegyek esetében nem volt szignifikáns különbség a korcsoportok között. Az egyedüllét ténye tehát más előzményekből következik a fiatalabb és az idősebb korosztályban, a később elemzendő hajléktalanságot kiváltó okok között a válás kitüntetett szereppel bír.

Ha Rossi (Rossi, ibid. p. 129.) már többször idézett könyvének adataival vetjük össze a mi hajléktalan adatainkat azt látjuk, hogy a chicagói hajléktalanok mindössze 5%-a él házasságban, (az utcai mintában ez 5%, a szállásokon lakóknál 8% az arány), 32%-uk külön él vagy elvált. A hajléktalanok többsége (57%-a) soha nem volt házas. Ezt Rossiék nem bontották le életkor szerint.

Adatainkkal meglepően összevágznak ezek a számok, s ha elgondoljuk, hogy egy teljesen

más gazdasági és szociális környezetben milyen hasonlóan magányosak a csövesek, meg is lepődhetünk. Egy Ohióban végzett felmérésben Alice K. Johnson számol be arról, hogy a hajléktalanok 45%-a sosem volt házas (ők sem elemezték életkori bontásban a jelenséget) és 25% az elváltak aránya (Johnson, 1993.). Ez a munka is hasonló arányokat mutat tehát, az egyedül élők legalább 70%-át teszik ki a vizsgált populációnak.

A mi vizsgálatunkban a megkérdezettek 85,5%-a volt szoros családi kötöttségek nélkül, ez az arány még nagyobb az 51-60 évesek között, ahol eléri a 95,1 %-ot – hasonlóan a chicagói számarányhoz.

A szakirodalomban talált adatok nem különböznek lényegesen a mi adatainktól, a hajléktalan emberek családi kapcsolatai meglehetősen szétzilálódtak, a nagy többség nem él tartós párkapcsolatban. Vizsgálatunkban ugyan azt láttuk, hogy a nem-házastartók egyértelműen a fiatalabb korosztályra jellemző, optimistán feltételezhetjük, hogy nekik az idő múlásával talán még lesz párjuk – akár hajléktalanként is -, azonban a mindennapi tapasztalat nem sok jóval kecsegtet ebben az ügyben. A szállókon látva az embereket, beszélgetve velük az az ember érzése, hogy legfeljebb rövid ideig tartó kapcsolatok jönnek létre a világnak ebben a szomorú szeletében.

1.3.1.4. Iskolázottság és munka

Adataink megerősíteni látszanak azt a mindennapi, előítéletesnek tűnő tapasztalatot, hogy a hajléktalanok többsége képzetlen, iskolázatlan munkanélküli.

5. táblázat: a hajléktalanok iskolai végzettsége a kérdőíves vizsgálatban

iskolai végzettség	gyakoriság	százalék
>8ált.	63	11.6
8 ált	229	42.0
szakmunkásképző	144	26.4
középiskola	68	12.5
főiskola/egyetem	16	3.0
egyéb, nem ismert	25	4.6
total	545	100.0

Ismét érdemes volt korosztály szerinti bontásban is megvizsgálni az iskolai végzettséget. A fiatalabb generáció esetében (30 év alatt tehát) kevesebb volt a szakmunkásképzőt végzett ember, mint az idősebb generáció (50 év felettiek) képviselői között. A különbség szignifikáns ($p < 0,05$), 25,8% a 31,6%-kal szemben. Ez persze sokkal inkább a magyar iskolaügyre jellemző adat, mint a hajléktalanokra, hiszen a 30 évesek akkor születtek, amikor a mindenkire kiterjedő általánosan kötelező 8 osztályos és a legalább szakmát megadni kívánó ingyenes iskolai oktatás az oktatáspolitikai ideológiában érvényes volt. Az 1964 után születettek 1973 után lettek serdülők, amikor a legtöbb iskolai kudarc kezdődik és úgy tűnik, hogy a piacgazdasággal kacérkodó puhuló tervgazdaság korai áldozataivá válva még a szakmunkássá neveltetésük sem volt sikeres. Az 1944 előtt születettek a legkeményebb időben végezték az általános iskolát és talán volt még néhány olyan tanárunk, aki valahogy rá tudta venni őket legalább a szakma megszerzésére. Akkor még a nagyüzemek is képezték maguknak szakmunkásokat, így könnyebb is volt szakmát tanulni – és talán érdemesnek is látszott. Eme néhány mondatban természetesen nem elemezhető a háború utáni magyar iskolarendszer összes visszassága (bővebben lásd pl. Gázsó et al., 1975.; Gázsó, 1984), kissé cinikusan azonban megállapíthatjuk, hogy bár az egyik politikai akarat nyomán szakmát

szereztek a gyerekek, a másik politikai vonulat ezt nem vette olyan komolyan, és lám mindkét csoport ugyanabban a hajléktalan szállóban lakik nagyjából hasonló perspektívákkal.

Az Egyesült Államokban egészen más az iskolázottsági mutató. Középszintű végzettségű a hajléktalanok 45-50%-a. Néhány nagyvárosban (pl. Memphis vagy Los Angeles) ennél is magasabb, 66%-os rátát is mértek. Nem különbözik lényegesen az iskolázottsági mutató a hajléktalanok és a lakással bírók között sem (kevesebb, mint 10%-os különbségekről van szó). Chicagóban 20%-uk : legalábbis elkezdte a *college*-ot (Blau, 1992, ibid.p 29.).

Ezek az adatok már lényegesen eltérnek a magyar adatoktól, ugyanis a hajléktalan mintában mért általános iskolai végzettség lényegesen különbözik az átlagos magyar népesség iskolai végzettségétől. (30 éves korhatár alatt az átlagos magyar népesség 90%-ban elvégezte az általános iskolát és 40%-uk valamilyen szakmai képzést is szerzett; Statisztikai Zsebkönyv 1993, KSH Budapest).

Az iskolázottságot természetesen főként azért érdemes vizsgálni, hogy az mennyiben segíti a hajléktalanok munkához, keresethez jutását. Tárgyunkhoz nem tartozik szorosan a munkanélküliségi ráta változása az utóbbi négy év során, az év eleji 12%-os átlagos ráta azonban evidensen magasnak mondható. Ez az átlagos ráta azonban nagyon különböző mind az ország régióit, mind a munkaerő piaci pozíciójának értékelését tekintve. Kevésbé bonyolultan fogalmazva: az ország keleti régiójának felnőtt cigány lakossága például becslések szerint az átlagos rátánál három-négyszer magasabb arányban munkanélküli. A keleti határszél falvaiban járva alig találni felnőtt cigány férfit, aki dolgozik. A nagyvárosokban koncentrálódó hajléktalanok iskolai végzettsége, kora, egészségi állapota nem igazán teszi őket kívánatosná a munkahelyet ajánlók körében.

Kérdőíves vizsgálatunkból kiderül, hogy az 545 ember közül csak 107 (19,6%) rendelkezett állandó munkával a felvétel idején. Ha munkanélküliségi rátát számolnánk ez 80,4%-os lenne körükben! Azt hiszem, hogy ezt egyetlen régió egyetlen kisebbsége sem tudja túlszárnyalni. A munkanélküliség – náluk sem -átmeneti állapot, átlagos időtartama 3,3 év volt körükben.

Bár az iskolázottsági adatokban erősen eltér a szakirodalomból kiolvasható (főként Észak-Amerikából származó) átlag a magyarétól, viszont meglepő módon a munkanélküliséggel kapcsolatban mintha nagyon is hasonló lenne a helyzet. Ohióban 62%-uk nem dolgozott az elmúlt két évben. Chicagóban hasonló az arány és a hajléktalanok 3 vagy valamivel hosszabb ideje voltak állandó munka nélkül (A.K. Johnson, op.cit.). A hasonló számok meglepőek két ennyire eltérő gazdasági berendezkedésű ország között.

2. A hajléktalanná válás okai

Az évek során felszaporodott publikációkból a hajléktalanság okainak hosszú listáját lehetne összegyűjteni. Mivel sokféle emberi sorssal találkozunk a hajléktalanok körében és a sorsok mindig egyediek, egy-egy történetben sokféle elem keveredik. A kutató, vagy szociális munkás, aki az interjú során a sorsokat megismeri, akkor is ha megkísérel kutatói attitűddel közelíteni, mégis egyéni ízlése, politikai kultúrája, szociológiai olvasottsága és sok egyéb, az interjúzás helyzetében talán nem is mindig tudatosított eredők hatására szűri le következtetéseit. Kérdőíves felméréseknél tehát szükségszerűen sikkad el nagyon sok információ. Mindezek miatt érthető talán, ha az okok koronként, helyenként, kutatási módszereknél eltérnek. Ennek ellenére – mint ahogy a definíciós vagy a számlálási módszereknél is – megkíséreljük összefoglalni az általunk legfontosabbnak tekintett okokat. A magyar kérdőíves vizsgálatba került mintán a hazai helyzet jelzésére is vállalkozunk.

Az elemzés előtt azonban álljon itt egy idézet a csavargó, csöves, hajléktalan helyzet kialakulásához vezető okok egy lehetséges listájáról: "Az ivás, munkanélküliség, lustaság, háború, elhanyagolás, a ponyvaregények befolyása, dohányzás, elégedetlenség, szegénység, bűn, kalandvágy, öröklés, a rosszul értelmezett karitás, a megkülönböztetés nélküli

alamizsnaosztás, rokkantság, becstelenség, megrontás, sztrájkok, csalódás, értéktelenség, bevándorlás, bizonyos civilizációkhoz tartozás, vigyázatlanság, rossz szokások, alacsony bérek, önbecsülés elvesztése, a tőkekoncentráció, szocialisztikus ideák, túlnépesedés, férfiasság hiánya, a kereskedelem hiánya, börtönrendszerünk, imbecillitás, iskolarendszer, szegényházak ellenséges légköre, kényelmetlen otthonok, indulatos természet, ipari okok, börtönből szabadultak helyzete, specializálódott munkák, Kína, az ördög."

A figyelemreméltó listát 1866-ban William L. Bull állította össze egy kérdőíves vizsgálat alapján és St.Paulban, Minnesota államban a National Conference of Charities tizenkilencedik konferenciáján osztotta meg hallgatóival (idézi: Blau, *ibid.* p.35.). ígérem olvasóimnak, hogy az alábbiakban ennél összefogottabban kísérlem meg a hajléktalanság okait összefoglalni makro- és mikro szinten.

2.1. A makrorendszerek

Természetesen azonnal definíciós problémába ütközünk: hogyan különítjük el a két szintet, a makro és a mikro szintet?

A szociális munka elméletéhez fordulhatunk segítségért, ahol a segítő rendszerek három szintjét különítik el: az embert közvetlenül körülölelő természetes, informális vagy elsődleges segítő rendszereket; az ezt követő szinten vannak a formális, másodlagos segítő rendszerek, melyek tagjaik közvetlen részvételével működnek; a harmadik szintet a nagy társadalmi rendszerek képviselik (Pincus és Minahan, 1973 .pp.4-6.). A természetes segítő rendszerek szintjét nevezem mikroszintnek ebben a megközelítésben és a nagy társadalmi rendszereket pedig makroszintnek. Azt próbálom meg elemezni, hogy a mikro- illetve a makroszintű hatások mennyiben okozhatnak hajléktalanságot. A makroszinten elsősorban a lakáspolitikai alapján kialakult lakáshelyzetet, lakáshozjutási stratégiákat; az adott szocio-ökonómiai viszonyok között létrejövő jövedelmi viszonyokat valamint, néhány – a téma szempontjából elengedhetetlenül fontos – intézmény működésének a hajléktalanság kialakulására kifejtett hatását vizsgálom.

2.1.1. Lakáshelyzet, lakáspolitikai

A magyar gazdaság piaci orientációjával a lakáspolitikába is elkezdtek beépülni piaci elemek. Jó példa erre az 1971-es, és az 1983-as lakástörvény. Részletesen foglalkoztak a kérdéskörrel a lakásszociológusok (pl. Hegedűs J., Tosics L, 1990.). Az 1971-es (1/1971.II.8. Korm. rendelet) törvényben vezették be a "rosszhiszemű és jóhiszemű " jogcímnélküliséget, itt történt először, hogy törvényesen is mód nyílt rá, hogy a magát még mindig szocialistának tételező állam, *az állam* ne gondoskodjon valamely (a rosszhiszemű jogcímnélküli kategóriába sorolt) polgárának fedél alá juttatásáról. Itt szűnt meg először a lakáshivatal kötelezettsége. Ebből a rendeletből kimaradt a "jogos lakásigény mértéke kifejezés" (helyette a "lakásigény mértéke" került be). Ekkor vezették be a névjegyékes rendszert, ami egészen a legutóbbi idők pályázati rendszeréig érvényben volt. A *szociális* bérlakás fogalma egyébként 1982-ben jelent meg.

Mint ismeretes a magyar és a kelet-európai szocialista gazdaságpolitikai döntések értelmében a bérek nem tartalmazták a lakáshozjutás valamint az infrastruktúra költségeit. A hivatalos álláspont az volt, hogy az állam feladata a lakhatásról gondoskodni, s a szociálpolitika volt hivatva kielégíteni a központilag jogosnak elismert lakásigényeket. A városokban telepszerű állami bérlakásokat építettek, vidéken jobbára saját és kölcsönös, kalács-szerű munkán alapulva épültek a lakások, házak. Természetesen a modell csak nagyjában-egészében működött így, mégis hosszú éveken keresztül az volt a jellemző, hogy az állam a nagy lakásberuházásokkal főként az iparosodott nagyvárosok lakóinak lakásgondját próbálta meg megoldani, miközben erősen kontrollálta a migrációt.

A modellbe már kezdetektől időzített bombák voltak beépítve. Egy idő után

szükségszerűen kimerültek a kizsigerelt infrastruktúrák, mind a keresleti, mind a kínálati oldal összeomlott. A kereslet oldalán ugyanazok a problémák jelentkeztek, mint a hiánygazdaság egyéb ágazataiban, a kínálat oldalán pedig nyilvánvalóvá vált, hogy a redisztributív állam soha nem tudta tökéletesen kézben tartani a lakáspiacot. (Willem van Vliet és Jan van Weesep, 1990.) Egyre több lett a kompromisszum és a szigorú újraelosztáson alapuló szocialista lakásszisztéma fokozatosan átalakult. Elkerülhetelen volt az 1983-as lakástörvény, mely további piaci elemeket hozott a rendszerbe (pl. a hitelrendszer átalakítását). Az állami lakásépítés viszont 79%-ról 57%-ra esett vissza. A '90-es évekre az állami lakásépítés szinte teljesen eltűnt és ezzel együtt szinte megszűnt az olcsó bérű lakásokhoz jutás addigi kiutalásos-kivárási módja.

A jóléti államok felvállalják a szociális lakáshoz juttatás valamilyen módját, a magyar állam azonban kivonult erről a területről, anélkül, hogy legalább a szocialista rendszerben megígért mennyiségi lakáshiányt megoldotta volna. A gazdasági krízis kísérőjelenségeivel súlyosbított helyzet a magánszektorra alapozott lakáspolitikával a lakáshozjutás addig sem egyszerű és nem sok reménnyel kecsegtető kálváriáját még inkább lehetetlenné tette az alacsony jövedelműek számára.

A világnak ezen a hűvösebb éghajlatú táján nem lehet lakhatás nélkül átvészelni az életet. Létszükséglet, életmentő környezet. Nem lehet élni nélküle, hiszen a kihűléses halál vár arra az emberre, aki télen az utcán alszik. Ezen kívül persze más, "szimbolikus" jelentése is van a lakásnak, mint nehezen megszerezhető, ritka, értékes "jóságnak". "... a lakás olyan különleges tárgy, amelyben a hatalmi berendezkedés valóságos működése, felismert vagy fel nem ismert szándéka ölt testet.." (Fóti, 1988. p.52.). A hatalomtól végletesen megfosztottak azok, akik eme "különleges tárgyat" egyáltalán nem birtokolják. A teljes hatalomnélküliség szimbóluma lehet tehát a hajléktalan lét, ez – is – magyarázza azt a lelki állapotot, amikor a hajléktalaná vált ember szégyelli állapotát, nem mer mutatkozni családjá, régebbi barátai, ismerősei előtt ebben a léthelyzetben. A marginalizáció végletes ott, ahol a lakás a hatalmi berendezkedés "megtestesülése". Milyen hatalma lehet a fedél nélkülinek?

A lakáshoz jutás sajtósági stratégiái alakultak ki ebben a macska-egér játékban. Egyik ilyen stratégia a gyakori kilakoltatáshoz vezető önkényes lakásfoglalás, mint a hajléktalanság elkerülésének sajátos módja. (Matern, 1990.) A szocialista rendszer "lakáspiacának" működéséről Győri Péter és Gábor László (Győri és Gábor, 1990.) írt figyelemreméltó tanulmányt. Hogyan meneküljünk meg a hajléktalanságtól? – ez is lehetne a dolgozat alcíme.

A világ más tájain az emberek nem lakásfeltörésekkel vagy kiigénylésekkel, feljelentésekkel próbálták megoldani – szemlátomást ott sem sikeresen – a hajléktalanság veszélyének elkerülését. Az alacsony jövedelmű egyedülállók számára *SRO (Single Room Occupancy)*, azaz egyágyas, alacsony komfortfokozatú, igen olcsó szállodaszerű rendszert működtetett az amerikai magángazdaság. Bár sok kritika érte az ottani viszonyokat, mégis jobbak voltak a menhely-típusú szállásoknál. A városi dzsentrifikációs folyamatok azonban elérték azokat az épületeket, ahol ilyesféle szállások voltak és azok az emberek, akik az SRO-t ki tudták még fizetni, megszűntükkel valódi hajléktalanok lettek. Christopher Jencks elemzésében a hajléktalanság egyik okaként diszkutálja, hogy az Egyesült Államokban gyorsabb ütemben tűntek el az olcsó szálláslehetőségek, mint ahogy a bérek növekedtek. Az olló kinyílt (Jencks, 1994 b.)

A lakhatási költségek sokak szerint tehát gyorsabban nőttek, mint a szegényebb bérlők jövedelmei a 70-es és '80-as években. Ezt a nézetet fejtik ki könyvükben Edward Lazare és munkatársai is (Lazare et al., 1992.). Érvelésüket jól példázza a következő (6.) táblázat:

6. táblázat: Alacsony jövedelmű bérlők, az alacsony lakbér és az állami hozzájárulás, valamint az üres alacsony bérű lakásegységek arányának alakulása az USA-ban

1973 _____ 1972 _____ 1989 _____

Kibérelt egységek száma (millió)			
összes egység	24,7	28,4	33,8
alacsony bérű *	7,8	7,4	7,7
alacsony jöv. bérlők**	6,3	8,0	9,1
támogatott egységek	2,0	2,9	4,2
Alacsony jöv. bérlők százaléka			
alacsony bérű egységekben	58,4	49,3	47,4
támogatott egységekben	14,4	21,2	31,8
Az üres, nem támogatott alacsony bérű lakásegységek aránya	7,7	7,4	9,0

* a lakbér havi 250\$-nál kevesebb 1989-es árszinten

** a családi jövedelem 1\$ és 9999\$ között volt az előző 12 hónapban

Látható, hogy amíg 1973 és 1989 között az alacsony bérű lakásegységek száma gyakorlatilag nem változott, addig az alacsony jövedelműek száma rohamosan nőtt. Nyilvánvaló, hogy sokkal nehezebben tudtak a jövedelmüknek megfelelő lakhatást szerezni ilyen körülmények között. Ám, ha az olcsó bérű lakások iránt valóban nőtt volna a kereslet, míg a kínálat gyakorlatilag nem változott, akkor az olcsó bérű üres lakások arányának alacsonyabbnak kellett volna lennie 1989-ben, mint 1973-ban. A táblázat azonban éppen a fordítottját mutatja. 1989-ben kissé több az üres, nem támogatott alacsony bérű lakás, mint 1973-ban, vagy 1979-ben. Tehát nem nőtt a kereslet az alacsony bérű lakások iránt. Persze nem szabad elfelejteni, hogy ezek a lakások vagy annyira lepusztult házakban vannak, vagy olyan rossz hírű környéken, hogy senkinek sem kellenek.

Az Egyesült Államok kormánya – főként a HUD-n – keresztül 1979 óta támogat sok alacsony bérű lakhatást. 1989-re az alacsonyjövedelmű bérlők 32%-a kapott ilyen célú támogatást, (1979-ben csak 21%-uk). Az átlagos támogatás havi 350\$. Ám az alacsony jövedelemmel rendelkezők nagy többsége nem kapja a *means test* alapuló támogatást és közülük sokan válnak hajléktalanná.

Az amerikai helyzet elemzése azt mutatja, hogy míg a gazdasági növekedés idején, az olajválság idejéig voltak olcsó, nem igazán kényelmes, de valami minimális elkülönülést lehetővé tevő egyágyas SRO-k, a közvélemény és ennek nyomán a törvénykezés éppen akkor nyilvánította az ilyesfajta szállásokat szubstandardnak és szüntette be működésüket, amikor jelentős változás állt be a fizetőképes keresletben. Mivel az emberek tömegesen váltak képtelenné arra, hogy lakbérüket kifizessék, igény támadt a már bezáratott és átalakított egyágyas olcsó szálláshelyekre. De eddig senki nem vállalta fel a szegényebb gazdasági periódust fémjelző SRO-k nyitásának újraengedélyeztetését, mondván, hogy az órát nem lehet visszaforgatni. Még akkor sem engedi a törvényhozás ilyesfajta szálláshelyek üzemeltetését, ha erre lenne a magánszférában vállalkozó, akit támogatni kellene ugyan, de nyilván jobb megoldást hozna, mint a jelenlegi önkormányzatok által működtetett menhelyek sokasága. Senki nem állítja, hogy a vállalkozók az USA összes hajléktalanját el tudnák helyezni, hiszen a nagyvárosokban mindig is szükség volt menhelyekre, de a restriktív építési szabályozók nehezítik a megoldást. Pedig lenne a jelenlegi hajléktalanok között egy olyan réteg, aki ki tudná fizetni a hagyományos árú, szerény komfortú egyágyas elhelyezést. Hogy mennyien? Közelítő becslést alkalmaz Ch. Jencks: egy 1987-es hajléktalan felmérésben az egyedülálló hajléktalanok kétötöde havi 100\$ feletti, negyede havi 200\$ feletti jövedelmet vallott be. Ha az SRO-k ára olyan arányban emelkedett volna, mint az összes többi ár 1958 és 1987 között, akkor havonta 40 és 80\$ között lett volna a bére egy "lyuknak". Nyilván sokan igénybe is vették volna ezen az áron ezt a lakhatási lehetőséget (Jencks, 1994 b). Ezzel a véleménnyel azonban nem minden szerző ért egyet: Chicagóban egy kutató, Charles Hoch megvizsgálta a

'80-as években még meglévő városi SRO-k költségeit. Azt találta, ha egyhavi összegben fizetik a bért, 195\$-ba kerül egy-egy ilyen szobácska, ha napi díjat fizet az igénybevevő, ez 8\$. Ha ezt az árat összevetjük a legtöbb hajléktalanra jellemző havi 100\$ körüli jövedelemmel.....szóba se jöhet ez a megoldás.

2.1.2. Jövedelmek.

Kevés és bizonytalan jövedelemmel nem lehet piaci viszonyok között lakhatást szerezni. Pedig ha nem "jár" a lakás, akkor azt meg kell szerezni. Az előző pontban tárgyaltunk néhány lakásszerzési stratégiát, azaz a lakásszerzés nehézségeit. Természetesen csak "didaktikai" okokból tárgyalható külön pontként a jövedelemvesztés/jövedelemszerzés és a lakásszerzés/lakásvesztés, hiszen ha valakinek sikerül magasabb vagy még inkább magas jövedelemre szert tennie, nem lesz gondja azzal, hogy lakást, lakhatást vásároljon magának. A hajléktalanok számára ma szinte lehetetlen a lakásszerzés a lakáspolitikai – fentebb részletezett – egyik következményeként. A strukturális okokat tovább vizsgálva eljutunk a jövedelmi bizonytalanságokhoz, az alacsony és kiszámíthatatlan jövedelmekhez, mint a hajléktalanságot előidéző, makroszintű strukturális okok második nagyobb csoportjához.

Felmérésünkben az 545 kérdőív alapján azt találtuk, hogy a hajléktalanok mindössze 23,3%-ának van biztos, állandó munkája, ami kiszámítható, rendszeres jövedelmet jelent. Ez a számadat azonban valamelyest félrevezető, mert a munkanélküliség jelenlegi fenyegető helyzetében senki sem lehet biztos abban, hogy munkája lesz a következő hónapban is, különösen nem lehet ebben biztos egy labilis háttérrel rendelkező hajléktalan ember. Ily módon csak a társadalombiztosítási jövedelepótló ellátásokat tekinthetjük igazán biztos jövedelemnek, ezek közül is leginkább az öregségi nyugdíjat. Mintánk 5,9%-a részesült ebben az ellátásban.

Természetesen hiába stabil a jövedelem, ha annyira alacsony, hogy nem lehet lakhatást venni rajta. A nyugdíjasoknál biztosan ez a helyzet. Az egy hónapra jutó átlagosan 6218 forint jövedelemből sem lehet szobát vagy pláne lakást bérelni – sem ma, sem a felmérés évében, 1992-ben. Egy frissebb adat: Lacziné Kása Zsuzsa 1993 júliusában az FSZKI Könyves K. körúti szállóján 182 lakó jövedelmi viszonyai alapján 9443 Ft/hó átlagos jövedelmet mért. (Lacziné, 1994). Főlegesen látszik e helyen olyasfajta statisztikai adatokat idézni, hogy mennyi is egy négyzetméter lakás átlagos ára, avagy az újsághirdetésekből mennyiért kínálnak albérleteket és ily módon akár számításokkal "tudományosan" is igazolható, miért nem lehet ennyi pénzből szokványos lakhatáshoz jutni.

Amikor az Egyesült Államokban a '80-as évek elejétől kezdve a hajléktalanok növekvő, mind látványosabb és a középosztályi ízlést valamint a konzervatív adminisztrációt egyre inkább zavaró tömege az érdeklődés fókuszába került, az emberek többsége a gazdasági helyzetben látta az okát a tömegessé váló jelenségnek. Minden vizsgálat azt mutatta, hogy a hajléktalanság által legveszélyeztetettebb csoportot a következő paraméterekkel lehet leírni: magányos férfi, 21 és 64 év között, akinek nincs munkája és jövedelme nem éri el a havi 200\$-t (1989-es árszinten). A statisztikusok kiszámították, hogy ha 1969-ben a szokványos lakásmegoldásban élők közül 1,3 millióan feleltek volna meg a fenti kritériumoknak, akkor – az inflációs rátát is figyelembe véve 1979-ben 1,6 millióan. A növekedési ráta úgy alakult, hogy 1984-ben már 3,1 millió ember volt hasonló helyzetben.

A munkanélküliség és az extrém mértékű szegénység – sokak szerint – amiatt növekedett, mert a gazdaságban túl sok volt az alacsonyan képzett férfi munkaerő. Ez hatással volt egyrészt a képzetlen munkaerők bérére (relatív kevesebbet kerestek), másrészt nehezebben is találtak munkát. A fent említett – főként férfi – munkásoknak versenytársat jelentettek a harmadik világ bevándorlói is, akiket alacsonyabb bérért és – hírük alapján – megbízhatóbb munkaerőként szívesebben alkalmaztak a munkaadók, mint az amerikaiakat. Christopher Jencks érvelése (Jencks, *ibid.*) kísértetiesen lefordítható a hazai helyzetre.

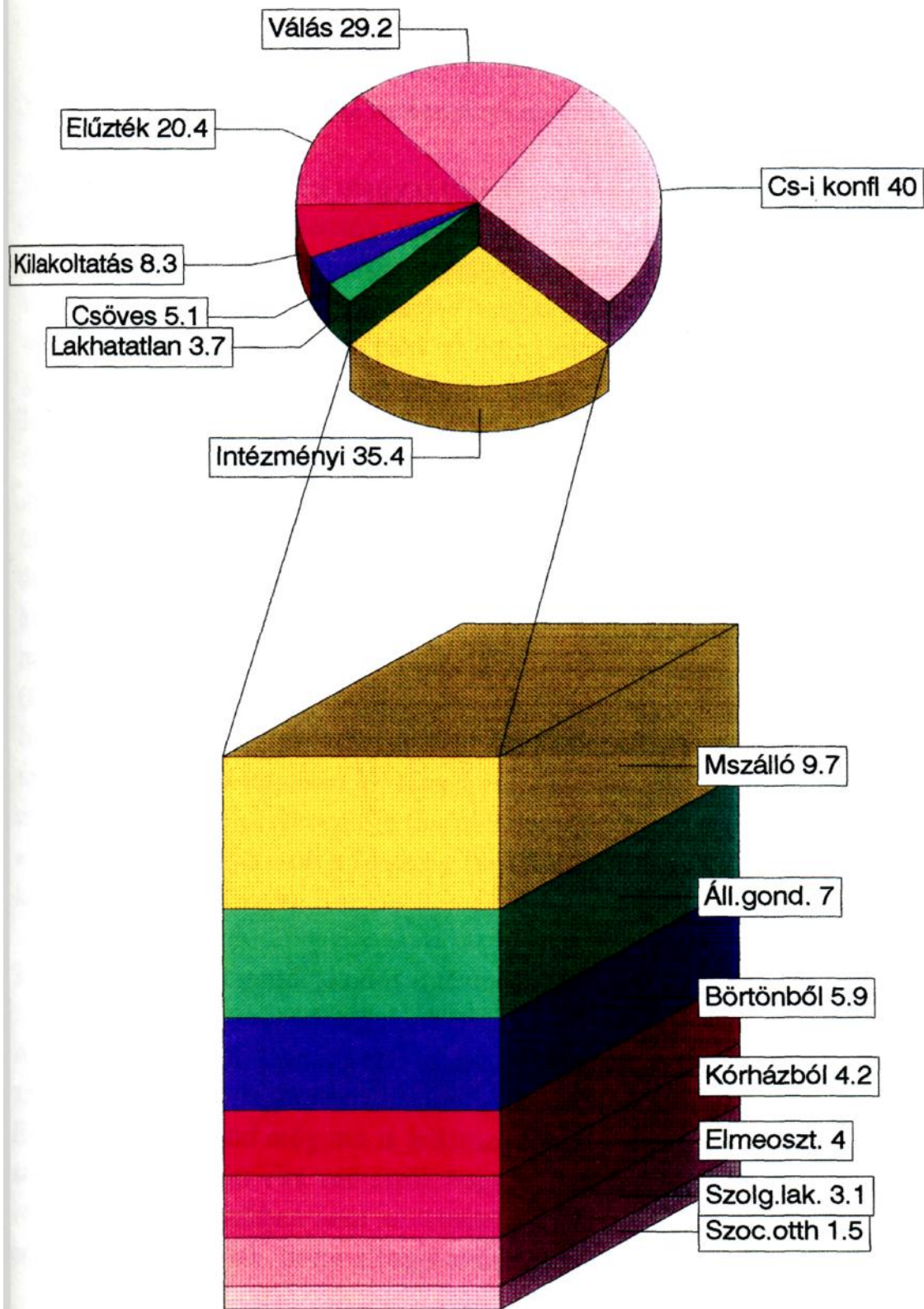
A magyar gazdaságban is túltermelés mutatkozott az alulképzett, vagy a nem megfelelően képzett, nem átképezhető munkaerőben. Ez főként a '80-as évek végi nagy átalakulások után lett igazán szembeötlő, figyelmeztető jelei azonban hamarabb is voltak. Mi a piactudományra való áttéréssel magyarázzuk a feleslegessé váló munkaerő kapukon kívül kerülését, Amerikában és a fejlett ipari országokban is mélyreható átalakulások történtek és történnek a gazdaságban. Máshogy és más termékeket állítanak elő az olajválság évei óta. A szakképzetlen munkaerő nem kell, ez jelenség a munkabérek csökkenését hozta magával a – főként fekete – férfiak számára. Magyarországon is igaz a keresetek csökkenése, ez azonban nem annyira a munkabérekben mutatkozik meg, hanem inkább a második és további gazdaságokban való részvételre való képtelenségben. Még az is alkalmazható Jencks USA-beli elemzéséből a magyar helyzetre, hogy a bevándorlók lenyomják a bért és a munkaadók szívesebben alkalmazzák őket, mint a hazai munkaerőt. Azokon a piacokon, ahol az alulképzett, pusztán a fizikai erőt áruba bocsátó, főként alkalmi segédmunkások kelnek el (menjünk el egy reggel a Moszkva téri emberpiacra), a magyar munkát keresők már jónéhány éve panaszárakat mondanak arról, hogy a Romániából érkezők több száz forinttal kevesebb pénzért is elmennek dolgozni és nemcsak emiatt viszik szívesebben el őket a munkát kínáló, hanem sokak szerint megbízhatóbban is dolgoznak. A magyar és az amerikai elemzés közötti egyetlen igazi különbségnek a színesbőrűek hiánya látszik. (A cigányság hajléktalansága úgy tűnik, hogy teljesen eltér a nem cigány többségétől. A szállásokon alulreprezentáltak – bár semmiféle számszerű adatunk nincs erről.)

A munkához és ezzel együtt természetesen a jövedelemhez nem jutás hatásaira itt nem térek ki a fentieknél bővebben. Hiszen célunk a hajléktalanság leírása, a hajléktalan élethelyzetek megértése a szociális munka hatékony végzésének céljából. A munkanélküliség kérdése külön dolgot tárgya lehetne. (Szociális /szociálpolitikai vonatkozásairól lásd bővebben pl. Frey-Gere, 1992, valamint Guy Standing, 1991 és, Ferge 1991. munkáit.)

2.1.3 . A hajléktalanság kialakulásában szerepet játszó néhány intézmény.

Ezen intézmények részben otthonként, lakhatásként szolgáltak és megszűnésükkkel, vagy az ottani lakhatást megszüntével – más elszállásolás híján – az addig ott lakó emberek hajléktalanok lettek. Győri idézett tanulmányában (Győri, 1990.) igen nagy számú népességet jelöl meg, mint a hajléktalanság veszélyzónájában élőket, akik a vizsgálat idején ezen intézményekben laktak és ez a lakhatás nem volt örök érvényű. A teljesség igénye nélkül az alábbiakban azokat a legfontosabbnak látszó és hajléktalanságot közvetlenül kiváltó intézményi ellátatlanságokat elemzem, melyek kérdőíves vizsgálatunkból vagy a szakirodalomból kitüntetetten fontosnak látszanak. Azokat, melyek ismerete szükséges a szociális munkásnak ahhoz, hogy megértse, miért kerültek az utcára emberek, miért nincs hol lakniuk, holott évekig valamilyen intézmény nyújtott fedezet számukra.

1. ábra. Hajléktalanság oka (%)

Ha kérdőíves mintánkban a hajléktalanná válás strukturális okait szeretnénk megragadni, az intézményes, intézménybeli lakhatások megszűnése a második leggyakrabban emlegetett kategória,(35,4%) az 1. ábra tanúsága szerint. Többféle intézményt találunk a lakhatások között. Az alábbiakban tehát ezekkel foglalkozunk.

2.1.3.1. Munkásszállók.

Az 1. ábráról leolvasható sorrend szerint a leggyakrabban (9,7%) a munkásszálló szűnt meg az intézményi lakhatások közül.

Sajátos helyzetet jelent a magyar hajléktalanság megjelenésében az a gazdasági változásokat követő jelenség, mely – főként a fővárosi – munkásszállók bezárása után jött létre. A vidéki iparosítás helyett a városi iparosítást, az infrastruktúra egész országra kiterjedő fejlesztése helyett a nagyvárosi lakásépítést és a nagyvárosba költözést nem, csak az ott munkavállalást engedélyező gazdaságpolitika mellékterméke volt a "fekete vonatos", ingázó, munkásszállón lakó férfiak tömege. Gyakran mobil, fiatal emberek voltak, akik számára a felemelkedés útját jelentette ez az életmódváltás, mely azonban sokszor a családi kapcsolatok lazulásával is járt (erről még bővebben lesz szó a következő alfejezetben). A gazdasági átalakulás már vázolt idején, a piacgazdaságra való áttéréskor a rentabilitás kemény szempontjait kezdték emlegetni és rövidesen kimutatták, hogy nem érdemes tovább fenntartani a szállókat. A szocialista nagyvállalatok "karsúsítása" a szociálpolitikai feladatok leépítésével kezdődött (Pik, 1992). A '89-es hajléktalan demonstrációk egyik kiváltó oka volt, hogy a fővárosi átmeneti munkásszállók lakbéréit szinte elviselhetetlen mértékig felemelték. Ennek kapcsán jött létre a Hajléktalanokért Társadalmi Bizottság, melynek egyik kulcsszereplője Győri Péter volt. Mind a Bizottság, mind Győri alapvető szerepet játszott a fővárosi hajléktalan ellátás kiépülésében (erről is később még bővebben).

2.1.3.2. Az állami gondoskodás intézményei.

A gyermekvédelem legnagyobb szabású intézményes megoldási módja – a szocialista nagyvállalatokhoz hasonló – nagylétszámú intézetek létrehozása volt. Ez a megoldási mód még ma is jellemző formája az állami gondoskodásnak. A szakemberek között vita van arról, hogy milyen módon kell megoldani a vérszerinti családjukban nem nevelhető gyerekek sorsát, abban azonban egyetérteni látszanak, hogy a nagy intézetek károsító hatását ki kell küszöbölni (Herzog, 1994.; Domszky, 1994.). A mi szempontunkból – az állami gondoskodás intézményrendszere és a hajléktalan élethelyzet kialakulása közötti összefüggésben – fontosnak tűnik az a tény, hogy az évente kb. 2000 nagykorúvá lett, intézetet elhagyó fiatal sorsa megoldatlan. Ezek a hajléktalanok számát gyarapítják. Az életkezdési segély (ami akár néhány százezer forint is lehet és amelyet egyéni elbírálás alapján ítélhet oda az illetékes GYIVI), komoly családi összefogás és támogatás nélkül ma nem elegendő. Ekkora összegből ma nem lehet sem életet kezdeni, sem önálló otthont alapítani, vagy csak kivételes szerencsével. És a volt állami gondozottaknak ritkán van ilyen kivételes szerencsájük. Az az utógondozói hálózat, amely megpróbálja a család szerepét pótolni, ugyan kiépülőben van, a jelenlegi tapasztalatok szerint azonban ez csak későbbre tolja ezen fiatalok effektív hajléktalanként való megjelenését. Győri Péter "statisztikai margóján" 191 ezren voltak (Győri, 1990 p. 441). Mintánkban az intézményi okokat megjelölő 35,4%-on belül 7%-nyian voltak, akik az állami gondozásból való kikerülést jelölték meg hajléktalanná válásuk okának (1. ábra). További elemző mondatok helyett nézzük meg F. Béla életének egy kis részletét, aki a Menhely Alapítvány irodájában jelent meg 1992 tavaszán:

1960-ban született M.-n, szüleit nem ismeri. Anyja, K. Aranka születésekor állami gondozásba adta. Nevelőszülőnél helyezték el, de a néni – akit mamának hívott és még emlékszik is rá, korán meghalt, amikor Béla még csak 4 éves volt. Akkor visszavitték az intézetbe és 18 éves koráig ott volt. T.-ről került ki nagykorúként. Jól tanult (4,8 volt

elmondása szerint), beiskolázták kőművesnek, de sokat volt szökésben így nem végezte el az ipariskolát. Ösztöndíjait félretették, de sok szökése miatt életkezdésit nem kapott.

Vagy egy fiatalasszonyét, F. Erzsébetét:

1971-ben született Ny.-n. Hat testvére van, mind állami gondozott volt. Nagykorúságát a Ny-i Gyermek-és Ifjúságvédő Intézetben érte el. Azonnal feljött Pestre, ahol rövid ideig tartó élettársi kapcsolatából kislánya született. Élettársa börtönbe került, E. újabb élettársi kapcsolatot létesített, egy olyan férfivel, akinek szoba-konyhás szükséglete volt. Ebből a kapcsolatból is született egy kislány, azonban a férfi nagyon ivott, gyakran bántalmazta E.-t. E. elmenekült otthonról, "csöves" kapcsolatai révén a Menhely Alapítvány irodájába került. Nagyon ragaszkodott gyerekeihez, félt, hogy hasonló sorsra kerülnek, mint ő. A Ny-i anyasotthonban felkínált helyet nem foglalta el, mert minden magyarázat ellenére azt hitte, ott elveszik tőle a gyerekeit (az anyás otthon ugyanabban az intézetben volt, ahol ő is nevelkedett), inkább a Blahára ment. Sokféle segítő próbálkozás ellenére jelenleg mindkét gyerek csecsemőotthonban van.

2.1.3.3. Elmeosztályok és a "deinstitutionalization" ("Intézménytelenítés") problémája.

Bár mintánkban az 545 válaszoló mindössze 4%-a vallotta, hogy elmeosztályról kikerülve lett hajléktalan, a mentális betegségekben szenvedők aránya bizonyosan nagyobb a hajléktalan életmódot élők körében. A kérdés külön alpontként való tárgyalásának nem a nagy számban előforduló eset az oka, hanem az a széleskörű vita, amely főként az Egyesült Államokban kezdődött. Sokan azt állították, az alternatív pszichiátriának az intézményi kezelés iránti ellenessége kapcsán az utcára kerülő elmebetegek okozták a hajléktalanság látványos emelkedését a 70-es-'80-as években. Néhány valóban riasztó, gyilkossággal végződő esetet a sajtó szenzációként tárgyalt. A vita sok, számunkra hasznosítható elemet tartalmaz, ezért kissé hosszabban térek ki rá.

Természetesen itt sem tekinthetünk el a politikai konnotációtól, hiszen a mentális betegségeknek a társadalmi folyamatok elemzésébe ágyazott, nem pusztán medikális szemléletű megközelítése a pszichiátriába is bevitte a szociológiát és a politikát. A kérdés nem könnyű, hiszen a pszichiáterek egyik legfontosabb kézikönyve, a *Diagnostic and Statistical Manual III-R* az antiszociális személyiségzavar jellemzői között az alábbiakat is tartalmazza: nehézségei vannak a jövő megtervezésével, vagy nagyon impulzív. Az alábbi megnyilvánulások együttesen, vagy külön-külön előfordulnak: a.) egyik helyről a másikra utazgat minden világos cél nélkül, anélkül, hogy előre megbeszélte volna dolga, munkája lenne ott. Nem világos számára meddig tart majd az utazás, b.) egy hónapnál hosszabb ideje nincs állandó címe.

Miért is érezhette úgy az amerikai közvélemény, hogy "örülteket" szabadítottak a nyakára azzal, hogy a kórházak nem kezelték tovább bizonyos kórképekben szenvedőket? Mert sokan valóban jól látható pszichotikus jegyekkel bírtak és valóban nem volt hol lakniuk. És világos lehetett az ok-okozat: ha az intézményi ellátás megszűntével jött létre a nagyfokú hajléktalanság, akkor az intézményes kezelés visszaállításával meg is szűnne a zavaró jelenség. Vajon valóban beteg volt-e mentálisan Amerikában a hajléktalanná vált emberek többsége? Vagy a nyilvánvaló tüneteket csak azután produkálta, hogy az utcára került valami más ok miatt?

Végül is a kutatások bebizonyították, hogy a felületes szemlélő és a konzervatív politikai irányzatok újra-intézményi ellátást szorgalmazó képviselőinek véleménye nem igazolódott be. Az alábbi táblázat adatai a nagyvárosokról Martha Burt és Barbara Cohen könyvéből valók (Burt és Cohen, 1989.) ; Anne Shlay és Peter Rossi (Shlay és Rossi, 1992.) munkájából pedig az összes településre vonatkozókat adatokat közöljük.

7. táblázat: *Felnőtt hajléktalanok mentális problémákkal az USA-ban*

Probléma	nagyvárosok. 1987	összes település. 1981-88
Mentális állapot jellemzői		
elmeosztályon töltött időt	22%	24%
öngyilkossági kísérlet	24%	n. a.
jelenleg is diagnosztizált ment. beteg	n. a.	33%
Szenvedélybetegség		
alkoholista	n. a.	27%
elvonón volt	n. a.	29%

A táblázatból nem tudjuk meg, valójában hány elmebeteggel kell számolni az USA-ban. Bizonyos, hogy az interjúban nem vallotta be mindenki, hogy elmeosztályon kezelték. Az sem biztos, hogy minden elmebeteg kórházi kezeléshez jutott és az sem, ha valaha kezelték, akkor ma is beteg-e. Úgy tűnik, a kutatók többé-kevésbé egyetértenek abban, hogy az USA-ban ma a hajléktalan felnőttek körülbelül harmada "komoly" mentális zavarban szenved (Jencks, 1994 a, p.22.). Az '50-es években Amerikában nem volt szabad köztereken tölteni az éjszakát, a zavart viselkedésű embereket egyetlen menhely sem fogadta be. Maradt tehát az elmeosztály még azoknak is, akik nem minden stádiumukban igényelték volna ezt a kezelést. Ha köztereken találtak furcsán viselkedő, feltehetően mentális betegségben szenvedő embert, a rendőrök azonnal az elmeosztályra vitték őket megfigyelésre. Ha a pszichiáterek úgy látták, hogy a páciens nem tud megbirkózni a mindennapi élet nehézségeivel (pl. nincs hol laknia, nem tud magának lakhatásról gondoskodni), akkor úgy ítélték, hogy szakemberek segítségére van szüksége. Tehát a hajléktalanokat sokkal nagyobb valószínűséggel kezelték elmeosztályokon, mint a hasonló, vagy súlyosabb tüneteket produkáló konvencionális lakásokban élőket.

Az Egyesült Államokban a *deinstitutionalization* az "intézménytelenítés" előtt három szakaszt különböztethetünk meg az elmeosztályok történetében (David Rohman, 1971.). Az első szakaszban az elmebetegeket a társadalomtól elzárva, kemény napirend betartásával próbálták meg gyógyítani, így állítandó helyre zavart elméműködésüket. A múlt század közepére inkább csak őrző-megfigyelő funkcióik lettek az elmekórházaknak. Jobbára szegény és kiszolgáltatott emberek kerültek a sokszor kegyetlenül viselkedő "örök" kezébe. Ebben a második szakaszban, még mindig távol tartották "a betegeket" "az egészségesektől". A múlt század utolsó negyedének orvosi kutatásai alapján újabb elméletek kerültek napvilágra az elmebetegségek okairól. Ekkor kezdődött a mentális higiéné mozgalma, amely a betegségek megelőzésének lehetőségét vizsgálta – beleértve a mentális betegségeket is. Századunk ötvenes éveiben új gyógyszereket fedeztek fel és pl. a major tranquillánsok alkalmazásával alapján megváltoztatták az elmebetegek kezelési módját. A gyógyszeres kezeléssel olcsóbb lett a betegek ellátása, nem kellett olyan mértékben hospitalizálni őket. 1955-ben még 93314 elmebeteg volt az amerikai kórházak elmeosztályain, 1991-ben már csak 14000, ez az intézménytelenítés mégsem vezetett a hajléktalanok számának látványos növekedéséhez. Azt várták, hogy ezeknek a kezelési módoknak költségcsökkentő hatása lesz, ám ez a hatás nem következett be és az elmekórházak költségei továbbra is növekedtek. Az anti-pszichiáterek emiatt – valamint az elmebetegek emberi jogaiért vívott küzdelem nyomán a közhangulat elmekórház ellenességével is megerősítve – a hospitalizáció helyett inkább valamilyen közösségben elhelyezett, gyógyszeres kezeléssel rendben tartott és emberi kapcsolatokkal bíró elmebetegeket szerettek volna látni. A kórházon kívül kezelték száma és a kezelésükre

hivatott, utógondozást ellátó intézmények száma nőtt, ám az elbocsátott betegeknek nem volt garanciája arra, hogy az ilyesfajta utógondozó központok bizonyosan felveszik őket. Így sokan ellátatlanok és hajléktalanok maradtak. De miért jelentkezett ez a probléma 1975 után, ha már hamarabb is jelentős változások voltak az elmebetegek kórházi kezelésében? Feltehetőleg azért, mert ez a jelenség is multikauzális, tehát nem lehet ezzel az egyetlen indokkal magyarázni, mint azt oly sok zsurnalizmusra hajlamos kutató teszi. A többi ok után kutatva meg kell vizsgálni, hogy mennyiben járult hozzá a hajléktalan elmebetegek megjelenéséhez a szociálpolitika egyik azon intézménye, az *SSI (Supplemental Security Income)*, melyet 1972-ben vezettek be. Az erre vonatkozó irodalom alapján úgy tűnik, hogy biztosan hozzájárult a gondokhoz. Az ellátás ugyanis a munkaképteleneknek jár, elmebetegek csak akkor kaphatták meg, ha már nem kezelték őket kórházban. Ezért sok állami kórház ahhoz a cselhez folyamodott, hogy betegeiket elbocsátották és különböző "board and care" (kb. szállás és gondozás) típusú intézményekbe helyezték ki őket. Így a kb. 500\$-os SSI fedezte a beteg ellátását – ezt Washington biztosította ezután –, ám ebből a pénzből nem lehetett magas szintű egészségügyi vagy szociális szolgáltatást nyújtani. Ez tehát csak az egyszerűbb, kevés gondozást igénylő esetek számára jelentett megoldást. A 70-es évek közepére az állami kórházak elmeosztályai szinte minden betegüktől megszabadultak. Ám a nehezebb esetek betegségük egy rosszabb szakaszában sokszor megszakították a kapcsolatot a gondozó intézménnyel, eltűntek és minden kapcsolat, minden pénz – és minden lakhatás nélkül maradtak. Ehhez járult még az elmebetegek polgári jogaiért küzdők azon eredménye, hogy az ellátóintézmények ne fizessék a betegek helyett pl. a szállásdíjat, hanem a betegek, mint szabad emberek, maguk gazdálkodjanak a pénzüikkel. A tisztviselők boldogan szabadultak meg eme kötelezettségüktől – s ez sokszor a fentihez hasonló eredményhez vezetett.

Meglepő módon a Reagan adminisztráció idején nem jutott kevesebb pénz a mentális betegek szövetségi járandóságaira, holott az amerikai (és persze a brit) konzervatívok tetemesen szerették volna csökkenteni a jóléti kiadásokat. Ezért meglepő, hogy 1990-ben Amerika történetében a legtöbb pénzt fordított erre az ellátásra. Ekkor 1,7 millió amerikai polgár volt munkaképtelen mentális problémák miatt, ezek közül kb. 100000 volt a hajléktalan (Jencks, op.cit.). A konzervatívok és a liberálisok egymásra mutogatnak a problémátömeg kapcsán. Alighanem mindkettőnek félig van igaza. A mi számunkra azonban nem érdektelen végiggondolni, mi is történt az USA-ban, ahol pénz, szakember – valamint elmebeteg és hajléktalan is – sokkal több van, mint nálunk. Christopher Jencks szerint " ...a katasztrófa a személyes szabadság növelésére irányuló liberális politika és a költségvetési kiadásokat csökkenteni óhajtó konzervatív politika kombinációja miatt jött létre" (Jencks, ibid, p. 24.), hiszen hiába növelték a személyes szabadságot, ha az ellátási forma sem Amerikában, sem Angliában nem volt eredményes.

Magyarországon egyelőre nem tűnik jelentősnek a mentális betegek aránya a hajléktalanok között, ez azonban a mentális ellátórendszer hiányaiból is fakadhat. Hiszen viszonylag komoly tünetekkel sem fordulnak sokan orvoshoz, illetve nem jutnak el a szakellátásba, melynek keresztmetszete köztudottan szűkös. Ezért csak nagy óvatossággal fogadhatjuk el adatainkat, melyek az elmeosztályokról eltávozottak számarányát adják. Az intézménytelenítés jelenségének tárgyalásával a problémára szerettük volna felhívni a figyelmet és leendő, vagy gyakorló szociális munkásoknak kitekintést adni.

2.1.3.4. A kórházi kezelés hiányosságai.

Mintánkba az elemosztályokról elbocsátottakhoz hasonló mértékben kerültek be egyéb kórházi osztályokról is (4%). Tehát ezzel az okkal sem azért foglalkozunk, mert számszerűen sok embert érintett az 1992-es felvételen. Inkább elméleti jelentősége van tehát annak, hogy ma Magyarországon úgy is ki lehet tenni kórházi osztályokról még ápolást igénylő embereket,

ha az orvos biztosan tudja, nincs hová mennie vagy azért, mert nem vállalja senki az otthoni ápolást vagy mert nincs otthona a betegnek. Orosz Éva írja könyvében a krónikus ápolást igénylő, meg nem oldott egészségügyi helyzet kapcsán: "...Egészségügyi és szociális ellátásuk nincs összehangolva, és csaknem teljesen hiányoznak az erre szolgáló intézmények (ápolási otthonok)" (Orosz, 1992.p.185.).

A problémák összefoglalására lássunk itt is egy esetleírás részletét (Pik, 1993.): A történet tehát akár az egészségügyi ellátórendszeréről is szólhatna. Mivel hajléktalan történet, nemcsak arról szól, illetve amennyiben arról, felnagyítva mutatja a közhelyszerűen ismerteket, az egészségügy, mint rendszer tökéletes diszfunkcionalitását, a működést csak az egyes emberek heroikus küszködései által fenntartani képes rendszerét. A szociális munka és az egészségügyi ellátás kapcsolatképtelensége az igazi kérdés itt, rendkívül szomorú konklúziókkal. Az ismertetendő eset, Zs.1.1992. március 17-én jelent meg az irodában, véletlenül került hozzám. 54 éves sovány férfi, aki gégeműtétje miatt nem tudott hangot kiadni, írásban kommunikált. Erre a célra volt nála előkészítve mindig néhány kis papír. Sokat nem tudtam meg élettörténetéről – a fent ismertetett körülmények miatt, melyen nemcsak az ügyfél egészségi állapotát értem, hanem az iroda lehetetlen körülményeit is. Előző nap bocsátották el az egyik kerületi kórházból, ahol tüdőgyulladás miatt kezelték. A kezelőorvossal beszéltem, aki elmondta, hogy a tüdőgyulladás meggyógyult, azonban a rákos daganattal kapcsolatos korábbi gégeműtétje miatt a műtétet végző klinikára utalta be utókezelésre, ahol egyszerűen meg sem vizsgálták a beteget, kitették, hogy otthon folytassák a kezelését, holott hajléktalan emberről volt szó. Orvos kollégáit alapvető etikai elvek megsértésével vádolta ennek kapcsán (függőségi viszonya miatt azonban nem csinált, nem akart botrányt csinálni a beteg elutasításából), saját osztályára azonban semmiképpen nem tudta felvenni, mert a 40 aktív ágyból csak a fele volt használható a kórház renoválása miatt.

Dr. Samu István, az FSZKI Krízisszolgálatának vezető főorvosa elmondta, hogy "a hajléktalanok ellátása sokszor hiányos, a kórház, rendelőintézet körülbelül úgy kezeli őket, mint akiknek otthona van, tehát az ellátásuk után 'otthonába bocsátja' az illetőt. Mint hajléktalant, túl korán elbocsátják. És általában... én úgy találtam, hogy még néha objektíve sem tudnak mit tenni, mi itt inkább, talán azért mert életmódjukat jobban módomban van mérlegelni. "

(Az interjút készítette Vajda Zsolt, 1994. májusában).

Iványi Gábor, az FSZKI igazgatója (1994. március 9., egyetemi előadás):

"Tegnap hoztak a mentők egy embert, akinek leamputálták a kórházban a fél lábát. Nem tudott megállni. A kapuhoz támasztották és otthagyták."

Mennyiben hajléktalansághoz vezető tényező az ilyesfajta kórházi elbocsátás? Az az ember, akinek egészséges korában volt módja alkalmi munkát végezni, vagy szívességi lakáshasználóként a hajléktalanság peremén élve hasznossá tudta tenni magát esetleg szállásadójának, betegként csak teher lesz, a hajléktalanság pereméről a hajléktalanok közé kerül. Ha lenne olyan intézmény, amely a "betegből egészségeset csinál," tehát meggyógyítja és rehabilitálja a hozzá fordulót (ezt persze szívesen hívná az ember kórháznak), akkor az újra teljesen egészséges ember esetleg visszatérhetne abba az élethelyzetbe, ami ugyan továbbra is bizonytalan, de nem kellene gégeműtéttel, fél lábbal kínlódva élnie és lakhatást, megélhetést keresnie.

Vita alakult ki arról, kellene-e a hajléktalanok számára külön *egészségügyi* intézetek. Az USA-ban 1985-ben tizennyolc városban különféle alapítványi pénzekből hajléktalanokat ellátó kórházakat hoztak létre. A kórházakhoz tartoznak olyan orvosi ellátást biztosító állomások, amelyek a hajléktalanok közelében vannak. Itt könnyebb esetek ellátására van mód, és innen küldik be a kórházakba a súlyosabb eseteket. (Rossi, 1989 p. 158.) Ma Magyarországon mindenfajta utógondozás problémákat vet fel, nemcsak a beteg hajléktalanoké. A szervezetlen, anyagi nehézségekkel megbirkózni képtelen ellátórendszerek

szeretnének megszabadulni a nehéz, költséges ügyektől. Tapasztalataim szerint egy külön hajléktalan ellátórendszer hasonló gondokat vet fel, mint a szegény ellátórendszer, a társadalmi szolidaritás meglévő morzsái is felszámolódnak és egy csekély érdekérvényesítési lehetőséggel rendelkező réteg ellátása biztosan rosszabb lesz. A szegény-ellátással kapcsolatos érvelést – melyet analógiaként használtam a hajléktalanok egészségügyi ellátórendszerére – több helyen is kifejti Férge Zsuzsa (Férge, 1986, 1991.).

A világgazdaság átalakulásának nehézségeit leginkább ma is azok szenvedik meg, akiről ez a tanulmány szól. Ha valamiért érdemes átgondolnunk azokat a nagyobb társadalmi-gazdasági folyamatokat, amelyek közepette élünk és dolgozunk, talán az, hogy jobban megértsük az emberek – jelen esetben a hajléktalanok – élethelyzetét, s az adott élethelyzet kialakulásához vezető makroszintű okokat. A makro szint megértése nélkül nem érthetjük meg valamely jelenséghez vezető életutakat. Az életutak létrehozói a mikro-rendszerek tényezői is, amelyek ugyanúgy jelen vannak, mint a makro-tényezők. Mindkettő vizsgálendő és mérlegelendő. Egy felkészült szociális munkásnak mindkét szinten vizsgálnia kell, mielőtt felállít egy "diagnózist".

Az alábbiakban az embereket körülvevő elsődleges rendszerek befolyását taglaljuk a hajléktalanság kialakulására .

2.2. A mikrorendszerek.

Elevenítsük fel a 2.1. pontban kifejtetteket a mikro és makro szintek definíciós problémáiról: hogyan különítsük el a két szintet. A szociális munka elméletét idéztük, amelyben a segítő rendszerek három szintjét különítik el: az embert közvetlenül körülölelő természetes, informális vagy elsődleges segítő rendszereket; az ezeket követő szinten vannak a formális, másodlagos segítő rendszerek, melyek tagjaik közvetlen részvételével működnek; a harmadik szintet a nagy társadalmi rendszerek képviselik (Pincus és Minahan 1973. pp. 4-6.). Ebben a megközelítésben a természetes segítő rendszerek szintjét nevezem mikro-szintnek és azt próbálom meg elemezni, hogy a mikro-szintű hatások mennyiben okozhatnak hajléktalanságot. Mi történik itt, milyen események zajlanak az egyes emberek életében, melyek eredőjeként előáll az az élethelyzet, melyben csak egyik tényező a hajléktalan szálló zsúfoltsága, ahol – többnyire – férfiak férfikkal, nők nőkkel kényszerülnek megosztani a szűk teret, szinte lehetetlenné téve az intim szféra megőrzését. A frusztráló helyzet sokszor szül agressziót, s ha a mentális – és szomatikus – egészség amúgy is gyenge lábon áll, könnyen tovább betegíthet az ilyen környezet. A hajléktalanná válás okainak hosszú listáját idéztük egy múlt századi kérdőíves felmérés alapján, melynek a végén az ördögöt emlegették, mint a helyzet okozóját, mint minden rossz előidézőjét. A dolgozat 2.1. alfejezete próbált ennél árnyaltabb megközelítést adni, a társadalmi folyamatok nagyléptékű áttekintésével. Ez az alfejezet azt vizsgálja, hogy milyen problémák lehetnek a szociális kapcsolatokban, kötődésekben, a családdal, hogy a pszichológiai faktorok mennyiben befolyásolhatják az adott élethelyzet létrejöttét.

2.2.1. Problémák a társas kapcsolatokban.

A hajléktalan emberek a társadalom nagy többségétől elszigetelten élnek, akár hajléktalan szállókon, akár ismertebb hajléktalan alvóhelyeken, akár rejtőzködve pergetik napjaikat. Nemcsak az anyagi eszközök, a ruházat, a személyes holmik és az ezek elhelyezéséhez szükséges tér hiányzik, hanem többnyire azok a társas kötődések is, amelyek a konvencionális lakásban élőkénél jól-rosszul megvannak. Utóbbiakban lehet veszekedni az élettárssal, feleséggel, lehet utálni az anyóست vagy a sógort, aki minden második nap becsönget és gyakran kér kölcsön, lehet kiborulni azon, hogy a nagylány már megint kimaradt, és azon is, hogy a jobban fizető munkát a saját rokonának adta a főnök, de ezek a mindennapi bosszúságok – melyeket örömök is tarkítanak – adják azt a társas mezőt, melyben az emberek többsége

létezik; Ha ezek a társas mezők a végletekig lepusztulnak, akkor nemcsak a kommunikációs készség látja kárát, amely egy idő után csak az éjszakai alvás és a napi betevő megszerzésében segítséget nyújtó cimborára redukálódik – és persze az is jó, ha legalább ilyen cimborák akad. Vajon mi az ok és mi az okozat?

A kapcsolatok redukciója a hajléktalanokkal foglalkozók számára már korán feltűnt. Howard M. Bahr monográfiájának is ez a címe: A kapcsolatokat veszített, kapcsolatok nélküli ember, aki a "skid row", a hajléktalanok-csavargók által lakott városrész lakója (Bahr, 1970). Meghatározásában is ez a fő szempont, a hajléktalanságot állapotnak tekinti, olyan állapotnak, amelyben a társas kapcsolatok hálója hiányzik. Szemlélete kihívást jelentett az antropológus-szemléletű kutatóknak, akik résztvevő megfigyeléssel igazolták, hogy főként az idős emberek körében jól működő csoportok élnek, akik kölcsönösen segítik egymást és ivási szokásaik, az életben maradásukat segítő információk cseréje, egymás biztonságának védelme az, ami összetartja őket (Wiseman, 1970.). A kapcsolatrendszer egész más képét mutatja be David Wagner, akinek elemzésével a 3. fejezetben hosszabban foglalkozunk (Wagner, 1993.). Nem végeztünk kutatást ebben a témában Magyarországon, inkább csak a napi munka során létrejött benyomások azok, amelyek mindkét nézetet megerősíthetnék. Hiszen vannak "cimboraságok" még azok között is, akik a "fapadosok" népét alkotják. R. bácsi nem tud olyan későn jönni, hogy a téli hidegben ne engednék előre a sorban társai. De ugyanezek az emberek azok, akik ugyancsak a téli hidegben másokat az egyszerű erőviszonyok alapján a sorban hátra parancsolnak. R. bácsi tud valamit, ismeri ezt a világot, megvan a maga stratégiája hozzá. Másnak nincs esetleg. Aki tudja mit lehet és mit kell, s azt kivel lehet és kivel feltétlenül szükséges megosztani, annak elviselhetőbb lesz az élete. Mert ez is egy társadalom, csak mások a törvényei, mint a középosztály védettebb helyzetben lévő tagjainak.

2.2.2. Problémák a rokonsági kapcsolatokban.

A hagyományos szegény kultúrában nagy szerepe van a rokonsági kapcsolatoknak. Peter Rossi Chicagóban készült kutatásában megkérdezte, hogy a hajléktalanok tartanak-e kapcsolatot rokonaikkal, testvéreikkel, szüleikkel. Fontos volt tudni, hogy vajon a család többi tagja ugyanabban a városban él-e. Eredményeik (Rossi, ibid p. 169.) azt mutatják, hogy a chicagói hajléktalanok 58%-ának él legalább egyik szülője. Hasonló a Chicagóban élő szülők aránya. Azok közül, akiknek van élő szülője, 70%-a tart kapcsolatot vele. Természetesen ez a kapcsolat erősen változik a hajléktalan életkorával, hiszen a negyven év fölötti hajléktalanoknak csak alig több mint harmadában él valamelyik szülő. A fiatalabb hajléktalanok felének, az idősebbek egy tizedének van kapcsolata szüleinek valamelyikével. Átlagosan a hajléktalanok 25%-a tart kapcsolatot szüleivel. Testvéreikkel ennél többen, átlagosan 43%-ban, más rokonokkal pedig 28%-ban tartanak kapcsolatot a chicagói hajléktalanok.

Magyar adat alig van. Két esettanulmányban bukkantam olyan számokra, amelyek talán összevethetők Rossiék adataival. Az FSZKI Könyves K. krt.-i átmeneti szállóján 1993-ban 207 lakótól kérte meg, hogy van-e és kivel külső kapcsolata. A lakók 30%-a számolt be arról, hogy szülővel, vagy testvérral tart fenn kapcsolatot (Lacziné, ibid. p. 14.). A szám meglepően hasonló a Rossiék által közreadotthoz. Ugyancsak egy átmeneti szállón, a Dózsa Gy. 152-ben kérte meg a lakóktól, van-e rokonnal, testvérral, szülővel kapcsolatuk. A felmérés ugyancsak 1993-ban készült és az eredmények nagyon hasonlóak a fenti két vizsgálat eredményeihez: a válaszolók 40%-a tartott kapcsolatot rokonokkal, szülővel, testvérral (Takács, Ágoston, 1994.).

A számadatok persze úgy is interpretálhatók, hogy a megkérdezett hajléktalanok legalább két ötöde nem tart fenn kapcsolatot szüleivel, rokonaival vagy testvéreivel. Ezeknek az általában alapvető rokon kapcsolatoknak tekintett kötődéseknek a hiánya nem feltétlenül jelenti azt, hogy kóros kommunikációs zavara van klienseinknek. Egyik lehetséges

magyarázat, melyet korábban már érintettünk, hogy az emberek egy része szégyenként éli meg, hogy a társadalmi hierarchiában ilyen alacsonyra süllyedt, úgy érzi nem kerülhet rokonai szeme elé. Ez az érzés esetleg hozzásegíthet egyes embereket, hogy segítséget fogadjon el szociális munkásoktól és motivált legyen arra, hogy régi "énjét" visszaszerezze, elmeheessen jó szívvel azokhoz, akiket azelőtt, hajléktalanná válása előtt magához közel érzett. Van azonban másik magyarázat is arra, miért nem tartják a kapcsolatot közeli rokonaikkal a hajléktalanok. Nagyon egyszerűen azért, mert a hajléktalanná vált emberek egy részére jellemző, hogy nem is ismerték szüleiket, rokonaikat, mert állami gondozásban nőttek fel. A családi kapcsolatok mindenesetre jelentősen ritkábbak, mint az átlagos, nem hajléktalan népességben.

Vajon a szorosabb családi kötelék lehetősége csökkentette volna-e a hajléktalanság veszélyét? Igennel kell válaszolnunk, hiszen, ha van család, rokonok, szülők, akkor fiatalabb korban szinte természetesnek tekinthető, hogy együtt laknak gyermekeikkel és ha mással nem, akkor legalább azzal segítik életkezdésüket, hogy a házban megbeszéljük a többi lakóval, hogy senki se jelentse fel őket azért, hogy az üresen álló mosókonyhát feltörjük, mivel a gyerekeknek nincs hol lakniuk az esküvő után.

A hajléktalanok kategóriájában emlegetik a szakirodalomban a "runaway" (elfutott, otthonából elmenekült) és az "throwaway" (elzavart) gyerekeket. Ez azonban inkább a speciális gyermekvédelem témakörébe vágó problematika, így nem foglalkozunk vele ebben a dolgozatban.

A mintánkban szereplő 565 válaszoló 40%-ban nevezte meg a hajléktalanság kiváltó okaként a családi konfliktust. Nincs adatunk arról, hogy ez a válasz mit fedhet (a választ külön kategóriaként kérdeztük).

A rokoni kapcsolatok speciális formáját jelenti a házastársi kapcsolat, mivel a jogi helyzet felbomlásával a lakhatás is elveszik a legtöbb férfi számára. A válasz nem csupán érzelmi kérdés ebben a kontextusban:

"...családot alapítottam, ez összetört. Valamikor ugye azt mondták erre, még a múlt rendszerben, hogy a 40%-os férfi. Ugye aki fizette a 40%-os pénzt a gyerektartásra és a maradékból kellett még valamit magára..." (N. M. 44 éves, a Pro Domo átmeneti szálló lakója)

A magyar (és pl. a brit) bírói gyakorlat a válás után általában az anyánál helyezi el a gyermeket és ahol a gyermek, ott marad a lakás. Jó esetben a feleség a válás után kompenzálja valamivel a távozó férjet és apát, gyakoribb azonban, ha a volt közös vagyont a gyerektartásról való lemondás fejében a férfiek otthagyják volt családjuknak.

"... aztán felépítettük a házunkat. A lányok iskolába jártak, dolgoztunk. Amikor megismertem azt a gyönyörű dögöt – mert csak így tudom mondani azóta is –, otthagytam mindent, hogy ne kelljen tartást fizetni..." (K. I., 48 éves, a Magyar Máltai Szeretetszolgálat Miklós utcai átmeneti szállójának lakója.)

A válással, szétköltözéssel általában megszűnik a konszolidált élet, egy darabig munkásszállón, vagy albérletben laknak a férfiak, aztán – legalábbis azok, akikkel mi, hajléktalansággal foglalkozók találkozunk – a hajléktalanszállók lakói lesznek.

Hogy mi a válás oka? Alkohol, vagy fontos külső kapcsolat, vagy egyéb ok vezetett ide? Nem derül ki, hogy vajon a mintánkba került közel 43% elvált közül (ld. 4. táblázat adatai) mennyien tekintik a hajléktalanság közvetlen kiváltó okának a válást. És aki elvált, hajléktalan, de nem ezt tekinti a hajléktalanság okának, vajon melyik kategóriába került? Mi lehetett a válás oka? Mást mondana a férj és mást a feleség. Az eredmény azonban az, hogy a legtöbb esetben a nők továbbra is konvencionális módon élnek, míg az elvált apák csöveznek.

Mintánkban a hajléktalanná válás közvetlen kiváltó okaként a megkérdezettek 29%-a nevezte meg a válást. Ez nem függött össze szignifikánsan sem az életkorral, sem az iskolai végzettséggel.

A szülők/rokonok kapcsolattól lényegesen különbözik a házastársi kapcsolatok és a

hajléktalanná válás problémája. Amennyiben a válás után a férj az utcára kerül, feltehetőleg nincs jó kapcsolata a volt feleséggel. De ezt a kérdőíves vizsgálatból nem tudhatjuk. Azokból a beszélgetésekből, amelyeket a különféle szállókon folytattunk, megerősödni látszik ez a feltevés. Sokan szégyellik jelenlegi helyzetüket a gyerekeik előtt, arra várnak, hogy ha majd egyszer lesz pénzük ajándéokra, rendes megjelenésre, ruhára, elmennek a volt családhoz.

Rossi chicagói vizsgálatában azok a hajléktalanok, akiknek él a (volt) házastársa egyharmad részben tartják is a kapcsolatot velük, és hasonló arányban gyerekeikkel is. (Rossi, ibid. p. 172.). Persze a nézőpont meg is fordítható: a hajléktalanok kétharmada még akkor sem tartja a kapcsolatot (volt) házastársával és gyerekeivel, ha azok ugyanabban a városban élnek mint ő. Rossi magyarázata a miénkhez hasonló:

"..bizonyos, hogy nagyon nehéz a társas kapcsolatokat megtartani, ha valaki szegény és alig van mód a reciprocitásra. Sok hajléktalannal talán nehéz és kellemetlen is kapcsolatot tartani. Bármilyen is volt a történet, az eredmény mégis csak az, hogy a legtöbb hajléktalan teljesen izolálódott, legtöbbjüknek csak igen felületes kapcsolataik vannak."(Rossi, op. cit.).

2.2.3 Az alkohol.

Sokat gondolkoztam azon, hogy vajon ez a téma hová is lenne beilleszthető. Végül leglogikusabbnak a mikrorendszerekben bekövetkezett zavarok egyik alpontjaként gondolom tárgyalni, de ez nem jelenti azt, hogy intézményi és strukturális társadalmi problémaként ne lenne egyaránt értelmezhető. Olyan megoldatlanságok csúcsosodnak ki az alkoholizálásban, melyek kezdetei a lélek számunkra beláthatatlan zugaiban fészkelnek, ezért nem is óhajtjuk őket előcsalogatni.

Logikusnak tűnhetne az is, ha egyszerűen kihagynánk az alkoholizmus kérdését, hiszen több szakma jeles képviselője hosszan taglalta a szenvedélybetegségeknek ezt a mai Magyarországon legerjedtebb válfaját. Vállalva, hogy ez a kérdés nem tárgyalható itt olyan mélységekben, mely pl. egy alkohológust kielégíthetne, kihagyása azonban semmiképp sem jelenthetett volna megoldást, mivel szinte nincs olyan hajléktalan, aki ne alkoholizálna. Ez a probléma nem megkerülhető, ha valaki szociális munkát akar végezni hajléktalanokkal.

Levendel László az alkoholológia kapcsán jut el a hajléktalanság kérdéséhez (az alkoholológiához pedig a tbc kapcsán). Könyvében (Levendel, 1993.) egyenes útként írja le a családért az ingázást, munkásszállón lakást vállaló, mozgékony paraszt-ipari munkás lecsúszását, "...visszaút nincs, és tíz-tizenöt évi alkoholizálás biztosan elvezet a betegséghez, az alkoholbetegség pedig számos belgyógyászati, ideggyógyászati szervi károsodáshoz és szövődményhez...Az alkoholbetegek körében legalább tízszeres a tbc előfordulása – a normál átlaghoz képest -, a hajléktalanok körében pedig százszoros... Az alkoholos életforma... hajléktalansághoz vezet" (Levendel ibid, p. 11.).

Levendel László megkísérel a hajléktalanokról képet alkotni. Felteszi a kérdést, mi volt előbb: az alkoholizálás-e, és ennek nyomán alakult-e úgy az emberek életútja, hogy hajléktalanok lettek, vagy előbb veszítették el lakhatásukat és ennek nyomán kezdtek el inni, és lettek alkoholisták. (A kérdés hasonló ahhoz, amely a mentális problémáknál már felvetődött, hogy vajon a hajléktalan életmód nehézségei okoznak-e mentális zavarokat, vagy a mentális zavarokkal küszködők lesznek könnyebben hajléktalanokká.) Levendel szerint az alkoholizmus a meghatározó, a hajléktalanság nem ok, hanem az alkoholizáló életforma következménye. Nem fejt ki azonban a szerző, mi lehet az oka annak, hogy nem minden alkoholista válik hajléktalanná. Az oknyomozásban eddig velünk tartó tisztelt olvasó számára azonban már valószínűleg világos, hogy az okok láncolata, halmozódása lehet a végső "kórkép" mögött. Levendel főként pszichológiai magyarázatokra épít, "...az infantilisan fokozott függőségi igény, a dependencia az alkoholbeteg személyiségében nemcsak az alkoholaddikcióban, hanem az interperszonális kapcsolataiban is jól érzékelhető, sőt az intim családi, házastársi, partneri kapcsolataiban még kifejezettebb. Az alkoholbeteg

személyiségében mindig ott van az infantilis hajlam a kapcsolatok egyoldalúságára, az adok-kapok viszonylatban, a hajlam a társadalmi parazitizmusra, az 'ingyenélés' tünetegyüttesére. Aki ezt nem ismeri fel, nem tud sem az alkoholbetegnek, még kevésbé a hajléktalan embernek segíteni" (Levendel ibid.p.15.). Sokban vitatkoznék a fenti állítással, amelyet alkoholbeteg hajléktalanok gyógyítása során szerzett a társadalmi kérdések iránt is érdeklődő, nagy hírű orvos. (Csak dióhéjban: hozzá már azok a betegek kerülnek, akik elfogadják a gyógyulást kereső beteg szerepét, s ez nyilván egyfajta dependencia. A parazitizmus ebben a kontextusban igen rossz konnotációkat kelt, és végig vive a gondolatot oda juthatunk, hogy a parazitáknak nem kell segítség. Ezt természetesen nem mondja Levendel, és nem is teszi, hiszen egész munkája, valamint az általa kialakított Budakeszi-modell egész másról árulkodik). Hogy milyen az alkoholbetegek személyiségstruktúrája, nem tudom megítélni. Ami számunkra e tekintetben fontos az az, hogy az alkoholbeteg hajléktalanok ellátásában szükséges az alkoholológia tudományára támaszkodni. Ami azonban a hajléktalanság kérdéskörét illeti, nem feltétlenül biztos, hogy ebben az alkoholológiai szakemberek véleménye a legmértékesebb.

A hajléktalanság – rejtetten – már sokkal korábban megjelent az alkoholos és a tbc-s betegek gondozásának sikeres befejezésekor. Ok alkották azt a népességet, akik tartós intézményi kezelés után a bizonytalan jövő elé néztek. Nem nevezték őket hajléktalannak, hiszen a 70-es évek jobb gazdasági helyzetében a gyógyult betegeket még sikerült elhelyezni a feladatukat ezzel túlteljesítő orvosoknak – többnyire munkásszállóval rendelkező, vagy valamilyen lakhatást kínáló, munkaerőhiánnyal küszködő cégnél. Azok az orvosok, akik megtapasztalták, hogy volt olyan betegük, "...akiket a sikeres gyógyító tevékenység hozott kritikus egzisztenciális helyzetbe...", rájöttek, hogy valamilyen megoldásra szükség van. Az általuk 1971-ben (!) létrehozott megoldást ma közösségi szociális munkának neveznénk. Létrehozták ugyanis az "Otthon" klubot Budakeszin, mely később védett szállásokat alakított ki a gyógyult alkoholbetegeinek. Ma a hajléktalanságnak kitett alkoholbetegek is használják ezeket a szálláshelyeket. 1989-ben 20 embernek biztosítottak átmeneti szállást (Levendel ibid.p.56.). A Levendel-féle szemlélet lényege, melyen az ú.n. Budakeszi- modell alapszik, a következő: az alkoholbeteg "élet-lejtőre" kerül, aminek egy adott pontján a destruktív folyamatot le lehet állítani. Ez csak akkor lehetséges, ha a "személyiség-deficitet pótló szer" (ibid. p.85.) kiiktatódik, tehát teljes lesz az absztinencia. Az alkoholelvonás azonban csak segédeszköz, nem jelent eredményt, nem jelent gyógyulást. Az absztinencia alatt kell igazán helyrehozni a beteget. Csak az elvonás megtörténte után kezdődik az a munka, amely a pszicho- és szociodiagnosztika útján járva feltárja a beteg személyiségét, életútját. "Az adekvát terápia előfeltétele a szakszerű diagnosztikai munka és annak eredménye a helytálló kórisme..." (op.cit.). Itt azonban nem állhat meg a Levendel-szemléletű orvos, mert reszocializálni akar. A személyiség pozitív vonásaira akar építeni. És ekkor tulajdonképpen már egy pszicho-szociális szemléletű szociális munkás dolgozik az alkoholbeteggel. Ezzel a Budakeszi-modell a közösségi, komplex szociális munka legmodernebb irányzataihoz kapcsolódik (Hefferman, 1988 pp. 105-106, különösen 112-114.), ahol a terápia, a támogató csoportmunka mellett hajlék és munka is van. A szociális munkának erről a talán legprogresszívebb irányvonaláról részletesebben írok a 3.3. alfejezetben.

Hogyan kapcsolódik össze a hajléktalanság és alkoholizmus, az alkoholológia és a szociális munka a hajléktalan ellátásban? Egy rövid eset-részlettel szeretném a megértést megkönnyíteni. (A teljes tanulmány: Pik, 1994 f)

A 46 éves férfi 1991 őszén jelentkezett a Menhely Alapítvány irodájában. Papírjai nem voltak, szállása nem volt. Három éve gyakorlatilag nincs lakása. A vendéglátóiparban dolgozva addig is alkoholizált, valamennyire de amikor élettársa és élete nagy szerelme végleg elhagyta, nem tudott tovább mértéket tartani. Cselekvési tervünkben arra építhettünk, hogy nem akart hajléktalan maradni, ki akart mászni a gödörből, így elfogadta a segítséget.

Talpra akart állni, az volt a dolgom, hogy ebben segítsem. A téli hónapokra a Krízis Szolgálat együttműködésével – nehezen- sikerült beutaltatni a férfit Kiskovácsiba, a Pomázi Munkaterápiás Intézet Alkohológia osztályára. A hivatkozási alap egy korábbi, sebészeti osztályról való zárójelentésben szereplő indok, miszerint a férfit a kórház alkoholizmusa és kveruláns viselkedése miatt bocsátotta el. Bár nem tartottuk alkoholbetegnek a férfit, de életében sok olyan momentum volt, amelyik az alkoholizmusra utalt volna. Kiskovácsiban is elég gyorsan kiderült, hogy nem klasszikus alkoholbeteggel van dolguk. Ám az átlagon felül intelligens ember valóban "kveruláns" volt sokszor, mert nem hagyta szó nélkül, ha a szeretetsomagok elosztásában a nővéreké volt az első hely, vagy ha a konyhanők a betegek adagjából le-lecsippentettek. Az intézet szociális nővérével jó kapcsolat alakult ki, az intézet pszichológusával is könnyű volt a dolgom, mert intelligens betegünk pontosan tudta, mire harap egy analitikus a terápia során. Szóval a téli hónapokat így húztuk ki a munkaterápiában. Közben kliensünk valóban megerősödött testben/lélemben. Kezdett hinni benne, hogy olyan ember lehet, amilyen volt és amilyennek látni szeretné magát. Sokadik találkozásunkkor mertem szóba hozni, hogy ne keressük-e meg a családját. Ezt azonban elutasította. Arról azonban szívesen beszélt, hogy ha sikerül a kórházból kikerülnie és pénzt keresnie megkeresi az anyját. A szerencse is a kezünkre játszott, sikerült élettársi kapcsolatot létesítenie egy gyógyulófélben lévő alkoholista nővel. Állást is találtunk és mire tavasszal kiengedték, azzal a kölcsönrel – amit később pontosan meg is adott – albérletbe költözött.

Az alkohológia itt sajátos szerepet játszott az eset vezetésében. Igazából nem volt kideríthető, mennyiben volt önmagában az alkoholizmus az ok, amiért a férfi hajléktalan lett. Saját bevallása szerint életének volt egy szakasza, amikor gátlástalanul ivott, de ezt már következménynek tartotta. Nem tudhatjuk pontosan, de feltehetően sok más esetben sem lehet pontosan elválasztani az okot, – vagy az okokat – okozattól. A nem igazán beteg, csak talán a betegség határán élő embernek alkalmat adott a kórház az erőgyűjtésre, de lehet az is, hogy egy másik fajta – talán olcsóbb – szolgáltatás is ugyanerre az eredményre vezetett volna.

Más – talán gyakoribbnak tűnő – esetekben az alkoholelvonás vagy a hosszabb munkaterápiás intézményi kezelés csak igen rövid javulást hoz, amely nem elegendő ahhoz, hogy gyökeresen megváltoztassa az emberek élethelyzetét. Különösen nehéznek tűnik az alkoholelvonó utáni három-négy hét. Ha ekkor nincs hathatós segítség, pl. szociális munkás a család helyett, nagy valószínűséggel újra inni kezd az alkoholbeteg ember. Ha újra inni kezd, még kevesebb az esélye a lakásszerzés bármilyen módjához.

2.3. Tipológiai kísérletek

2.3.1. A Twist Olivér Alapítvány tipológiája

Mezei György és munkatársai a menhely első huszonöt lakójáról készítettek egy felmérést, melynek alapján közreadták tipológiájukat. Az 1993-ban írt és eddig nem publikált kézirat (Kocsis, Mezei, 1993) az Alapítvány lakóiról az alábbi képet festi:

"A világsavargó típus." Hosszabb időt töltött külföldön, sok a szerencsepróbáló elem életében.

"A domesztikált", aki lépcsőházakban alszik, többnyire jó viszonyt tartva fenn az igazi lakókkal, gyakran kölcsönös szívességeket téve egymásnak.

"A guberátor", aki nem akar kommunikálni, gyűjtöget; és hagyják őt békében.

"Oltalomkereső", aki a szabályokat – akár látszólag is – hajlandó elfogadni. Vele viszonylag könnyű dolgozni egy menhelyen.

2.3.2. Levendel László tipológiája

A személyiségvizsgálatokon alapulva közel húsz típust sorol fel könyvében a szerző. Ezek némelyike (a viselkedni tudó, a menekülő, a profi koldus, a munkaszerető, a kiközösített)

hasonlít a Mezei-féléhez, de vannak természetesen különbségek, a nagyobb minta és az eltérő szemlélet miatt is. (Levendel 1993). Főbb típusok:

"Csak Budakeszin hajléktalan". Gyógyult tbc-s beteg, akit éjjeliőrként alkalmaznak a kórházban.

"Újra és újra hajléktalan". A visszaeső beteghez hasonlít a kórképe.

"A lopások miatt hajléktalan". Még a védett szálláson is összeütközésbe kerül társaival – lop –, el kell mennie.

"Társadalmi lift-jelenség". Az ötvenes évek mobilitási karrierje, amely alkoholizmushoz és hajléktalansághoz vezetett.

"Családi házat építő hajléktalan". Ugyancsak a mobilitási problémák miatt megy tönkre családi élete, mivel az építkezés befejezéséhez ingázik.

"A viselkedni tudó hajléktalan". Ő az, aki a gondozási folyamatban szívesen együttműködik.

"A tanyatulajdonos hajléktalan". Családja megelégette az alkoholizálást, Budapestre jött s itt hajléktalanná vált.

"A menekülő hajléktalan". Életútja hasonlít Mezei "világcsavargó"-jáéhoz.

"Az öreg koldus", aki nehezen tűri az intézményes gondozást.

"A megvadult részeg". Főleg az alkoholistákkal foglalkozó intézményekben gyakori típus, de természetesen máshol is fellelhető.

"A kiközösített értelmiségi". Szerencsés esetben "kigondozható".

"A közösségre figyelő hajléktalan", aki menhelyszerű szállásokon népszerű, ismeri a sajátos szabályokat.

2.3.3. Saját kísérletem egy tipológiára.

"A radikális fiatal". Fiú és nem magányos, többnyire volt állami gondozott társaival együtt veszi igénybe a fapadosok egymás melletti helyeit. Gyakran van nála zacskó, mint legfontosabb örömforrás. Szívesen osztja meg amilye van, ezt megtanulta az intézetben, de semmi egyebet nem. Szakmája nincs, perspektívája sem. Szívesen kötődne mindenkihez, de "kigondozni" nincs hova.

Női megfelelője a már gyakran serdülőként anyává lett kislány, aki egyelőre valamelyik anyás otthonban lakik. Gyerekét nagyon szeretné maga nevelni, hiszen tudja, mit jelent intézetben felnőni. Csak kivételes szerencse esetén jön össze ez a vágyalom.

"A menő", aki ismeri az egész rendszert, többnyire a gondozókat is. Fiatal kollégáknak sok jó tanáccsal szolgál, főként az ügyintézés terén. Általában hosszabb börtönmúlt is van mögötte, ettől néha jobban alkalmazkodik a menhelyi viszonyokhoz, főként, ha smasszer-típusú az éjszakai ügyeletes. Nem tartozik az AA klubot látogatók körébe. Tudja – ha a menhelyen akar aludni – hogyan és mennyi italt hozhat be. Többnyire 40 felé jár, legmerészebb álma egy nem túl rossz állapotban lévő nő, akinek a gyereke a lakás másik helyiségében alszik. Ha verekedés van, nem ő az, aki a legtöbbet kapja.

"A szerencsétlen". Elvált, a lakás és a gyerekek az asszonytól maradtak. Oda sem mehet hozzájuk. Alvállalkozók alvállalkozóinál végez ennek megfelelő összegekért munkát, a pénzt nem mindig kapja meg. És persze őt verik meg, fosztják ki. Általában nem régen van az utcán. Találhat olyan szociális munkást, akivel együttműködik. Talán kikerül egy olcsó albérletbe. Sajnos azonban nem végleg, egy idő múlva újra kliensünk lesz.

"Jobb napokat látott". Talán mobilnak is mondhatnánk, ő az, aki még ereje teljében jött fel a nagyvárosba és akkor még viszonylag sokat keresett. Esetleg valamilyen külföldi szerelésen is dolgozott, ha szerencséje van még nincs szilikózisa vagy "tengizi kórja". Családja van vidéken, akikhez haza szokott utazni időnként, de nagy ünnepekre mindig. Mivel vannak vidéken kapcsolatai és a mezőgazdasághoz is ért, lehet, hogy egy tanyára "kigondozható".

"Az öreg csöves" két alosa. Az egyik, aki még bírja a kukázást vagy az üvegezést és a

másik aleset, aki már nem. Ez az előélet és az egészség valamiféle kombinációjából ered. Ha van olyan elfogadó előszociális otthon, ahol eltűrik az italt, az időnkénti inkontinenciát, ott megmarad. Nem akar szociális otthonba menni. Prognózisát nem szeretném ide írni.

3. Gyakorlati válaszok

3.1. Az azonnali, rövid távú megoldások.

" A lakáskérdés megoldását ne vegyük le az illetékesek válláról azzal, hogy itt hajléktalan szállókat csináltunk", mondta Győri Péter egy előadásában . Ezzel teljesen egyetérték, hiszen a legkézenfekvőbb megoldás – minél több menhelyszerű ágyat megfinanszírozni, így megoldódik a hajléktalanok helyzete -bizonyos, hogy nem jó. Miért? "Ha egy város több menhelyet nyit, vagy a már meglévőket vonzóbbá teszi, több ember fogja a lakhatásnak ezt a módját választani és a hivatalos számadatok több hajléktalanról szólnak. Senki nem számolja meg azokat, akik pl. mások otthonában kaptak helyet" (Jencks, 1994b p.43.).

Ha hajléktalanok vannak az utcán, talán az az első reakció, hogy valahova el kell helyezni őket. Miért is? Nemcsak azért, mert "rontják az utcaképet, rontják az emberek közérzetét, ha látják a köztereken ezeket a szerencséteknek", mint az ÁNTSZ egyik funkcionáriusa fogalmazott egy konferencián, hanem a szociális munka etikai elvei iránti elkötelezettségünk miatt, amiben benne van az is, hogy a kliens igényeit messzemenően figyelembe kell venni "... a hajléktalanokért végzett munka célja az emberi élet alapvető feltételeinek biztosítása és megteremtése, amely arra irányul, hogy enyhítse illetve megakadályozza a szükségtelen nélkülözést és az értelmetlen szenvedést."- mint a Hajléktalan Szolgálatok Tagjainak 1993-ban megalkotott és elfogadott szakmai-etikai kódexében olvasható (Etikai Kódex 1994). Az elhelyezés megoldása sürgős, néha életmentő, de rövid távú megoldás. A világ más tájain is hasonló dilemmákkal találkozunk a szociális munkások, szociálpolitikusok.

Amerikában a '80-as évek hajléktalan tömegeinek felléptekor a legtöbb közösség valamilyen egyházhoz tartozó, karitatív szervezettel együttműködve ingyenkonyhák és éjszakai menedékek felállításával válaszolt. Ezek azonban kellemetlen, kényelmetlen, túlszűfolt helyek voltak. Az egymást sem ismerő, a szabályokat be nem tartó, gyakran részeg, esetleg idegbeteg emberek nem voltak hajlandók használni az egy idő után verekedésekkel, tolvajlásokkal és egyéb kellemetlenségekkel "szolgáltató" szállásokat és újra a parkokban, közterületeken aludtak. A mindenki számára nyitott éjjeli menedékhelyek -New York példája a legjobb erre – gyakran csak biztonsági emberek beállításával tudtak üzemelni. 1991-ben a New York-i menedékek átlagosan havi 1500\$-t költöttek ilyesfajta biztonsági célokra, külön erre a célra felvett személyzetet fizetve (a Cuomo-jelentést idézi Jencks, 1994 b p.44.). Ennek ellenére annyira kellemetlen, veszélyes helyek voltak ezek a szállók, hogy New York utcáin továbbra is ezek töltötték éjszakáikat. Igazán jó megoldást nem, csak kísérleteket olvashattunk az irodalomban a menhely-szerű ellátások különböző szintjeiről. Ezek nem különböznek lényegesen a hazai gyakorlattól. A problémák is hasonlóak. Az alábbiakban a "válság", a "krízis", azaz a hajléktalanok elhelyezését szolgáló menhely-szerű ellátásokról lesz szó. A jóléti államokban kevésbé használatos a menhely-szerű ellátórendszer. Angliában pl. a *bed and breakfast* (kb. ágyat és reggelit adó, egyszerű, panziószerű ellátás) az elterjedt, melyet a helyi önkormányzat fizet a rászoruló, hajléktalan személyeknek. Itt ezt tartják krízis ellátásnak és megszüntetésüket sürgetik a hosszabb távú elhelyezést sürgetők (Murié 1988).

3.1.1. A budapesti hajléktalan ellátás kialakulása.

Hogyan alakult ki az ellátórendszer Magyarországon, ahol Budapest jelenleg a hajléktalanellátásban lényegesen nagyobb súllyal vesz részt, mint lakosainak számaránya. Ez a helyzet érthető is, hiszen a hajléktalan ráta itt a legmagasabb. Az okokat az előzőekben megkíséreltük vázolni. A válaszok következnek, tulajdonképpen ezek kezdeteiről lesz szó. Hogyan alakult ki Budapesten a jelenlegi ellátórendszer? Abban a szerencsés helyzetben

vagyunk, hogy a szemünk előtt lejátszódott történe-tről van szó, aktív részesei lehettünk mind a kialakulásnak, mind az ellátásnak. Érdemesnek látszik tehát a *fővárosi* hajléktalan ellátás helyzetét elemezni (ld. bővebben Pik, 1994a.).

A szociális szféra legújabban kiépült – kiépülőben lévő – rendszeréről van szó, amelyet az utóbbi mintegy öt évben hoztak létre a mi részvételünkkel, egyedülállóan érdekes lehetőséget kínálva tehát a szociológusnak, szociális munkásnak arra, hogy átgondolja, megvizsgálja, miképp jött létre ez a mai, egyáltalán nem túl rózsás helyzet.

8. táblázat: összefoglalás a budapesti hajléktalan szállókról

fenntartó	férfi	női	családi	együtt	százalék
Főv. önkormányzat	927	386	20	1333	61,4
alapítványok	191			191	8,8
Egyházak	435	40		475	21,8
Mín.					
Együtt	1698	926	34	2172	99,9

Forrás: Hajléktalan Kalauz, 1994. jan.15.

A három legfontosabb szereplő – amint az adatokból is kiolvasható –: a Fővárosi önkormányzat, az alapítványok és az egyházak. Három különböző folyamat; már a kezdetektől másként alakult a három legfontosabb finanszírozó és fenntartó története. Az alábbiakban megkíséreljük a "történeti" alapoktól elemezni a különbségek természetét.

3.1.1.1. Az alapítványi ellátás gyökerei, a Menhely Alapítvány létrejötte.

Győri Pétert, aki az egyik kulcsfigurája a hajléktalan-történetnek, már többször idéztem a dolgozatban. Most egy vele készült interjú alapján próbálom meg rekonstruálni a kezdeteket. Az interjú a Függelékben olvasható.

Talán még minden tisztelt Olvasóm emlékszik 1989-re. Ezen a télen történt, hogy novemberben a bezárták a pályaudvarokat és a sajtó egy addig szokatlan jelenségről kezdett el tudósítani, nevezetesen arról, hogy magukat hajléktalanoknak nevezett emberek akciót indítottak azért, hogy valamilyen fedél legyen a fejük felett. Addig az emberek nagy többsége nem tudott róluk, sokan látták ugyan, hogy a pályaudvarokon nemcsak a közeli vonatindulásra váró aktatászkás, vagy bőröndös emberek ülnek, hanem nyilván mások is, akik a padokon, székeken alszanak, rosszul öltözöttek, rossz szagúak. A közvélemény azonban addig nem vett tudomást azokról az ezrekről, akik éjszakáikat rendszeresen a várótermekben töltik.

A pályaudvarok bezárásával azonban ez az élettér került veszélybe, november volt és hideg

"Az alaptörténet az volt, hogy elkezdtek kizavarni a hajléktalanokat a pályaudvarokról, 1989 tél elején, ezek a hajléktalanok – ez a teljesen új szó, az emberek számára is teljesen új volt –, ezek fogták magukat és elkezdtek akciózni a bezárásra! Ez volt '89 telén, tél elején. Teljes mértékben úgy szólt, hogy lényegében a Keletit és a Délit elkezdtek bezárni, a hajléktalanok praktikusán felültek a metróra, leszálltak a Blahán, fogták magukat és leültek." – mondja Győri Péter és később így folytatja:

"Azután lett egy rájuk szerveződés. Különböző népségek elkezdtek pokrócokat, teát, kaját hozni nekik. És az, hogy ezek kik voltak, az nagyon plasztikus. A csírapártok bizonyos képviselői. Aktív emberek, akik aktívak voltak a csírapártokban és ez is meg az is egy érdekes protestálás volt. [Akkor] az egész rendszer borult, időben ez se előbb se később nem következhetett volna be csak akkor....Több dolog összejárt. Az biztos, hogy maguk a hajléktalanok abszolút érzékelték, egyrészt azt, hogy most vagy robbanunk, másrészt azt is érzékelték, hogy most le lehet ülni a Blahán. És vannak esélyek. A mindenféle csírapártok

képviselői meg vitték a kaját. Ez csak olyan ellátás volt, ami azért volt érdekes, mert *nem kelhettek fel*, mert akkor lényegében felszámolódik az egész."

Politikailag tehát egy egyedülálló helyzet volt, ezt megragadták az érintettek, protestáltak, akciót szerveztek és az emberek szolidarizáltak. Nemcsak ennivalót és pokrócokat vittek, karitatív segítséget nyújtva, hanem a tárgyalások egy szakaszán valódi szociális munkási attitűddel segítették az akciót. Volt egy szervezet, akihez fordulhattak, ez a Hajléktalanokért Társadalmi Bizottság volt, mely állampolgári kezdeményezésként jött létre és Győri Péter volt az egyik alapítója. Előzményeként csak annyit, hogy a Fővárosi Átmeneti Munkásszállókon oly mértékben felemelték a lakbéreket, hogy veszélybe került sok ember addigi intézményes lakhatása. Győri kutatóként volt jelen ezeken a szállókon, de nem utasította vissza a tevőleges szerepet a későbbiekben és így alakult meg a HTB:

"Ebből, hogy lakbéremelés, meg kiszorúlnak – ebből lett egy állampolgári kezdeményezés, a Hajléktalanokért Társadalmi Bizottság. Ez nem akart se egyesület, se alapítvány lenni, *deklaráltan egy érdekvédelmi lobbicsoport volt*. Arról szólt, hogy összeszedtünk gondolatokat, információkat és két oldalas fénymásolt periodikákat az újságoknak juttattunk el. 1988-ban volt az első szám. *Abszolút működött*."

Tehát volt egy szervezet, amely a köztudatba eljuttatta a kérdést, a *közösségi szociális munka* jól ismert módszerével. A nyilvánosságot használta fel klienseinek érdekvédelmére.

A történet így folytatódott:

"Aztán az történt, hogy már a második vagy harmadik napon küldöttséget küldtek a Bielek elvtárshoz a Fővárosi Tanács akkori elnökéhez, hogy tárgyaljanak. *De mit akartak!* Ez egy igazi érdekes kérdés. Ahogy én emlékszem első lépésben – és ez persze személyenként is különböző volt, volt akinél nemcsak első lépésben, hanem később is -, hogy egész egyszerűen ne zárják be a pályaudvarokat. Amikor elmentek a Bielek elvtárshoz – egy küldöttség – akkor már az is felmerült, hogy lakást akarnak. *Fontos. parlamenti típusú tárgyalások folytak ott a Blahán!* Főváros, Budapesti Pártbizottság, kerületi pártbizottság,"

És ezekben a tárgyalásokban a kutató, a közösségi szociális munka módszereit ismerő és használó szociálpolitikus Győri Péter tevőleges szerepet vitt. Együtt tárgyalt az érintettekkel, szaktudásával segítve az akciót szervező és válláló csöveseket. Nem volt könnyű helyzet. A szolidarizálók segítettek, de aztán hazamentek lefeküdni saját ágyukba. A hajléktalanok pedig nem keltek fel, pedig fenyegették is őket:

"Különböző ultimátumokat adtak, hogy jó, még van 24 órájuk és aztán jön a rendőrség! Aztán mondták, hogy nem. És nemcsak ők, hanem ez a köröző népség is".

Nem keltek fel és a tárgyalásoknak eredménye is lett. Egy alapítvány jött létre, melynek egyik alapítója a Fővárosi Tanács lett, de a frissiben legalizálódott SzETA is adott bele pénzt. A Menhely Alapítvány szerzett tehát magának egy épületet, egy volt munkásőr laktanyát, a VIII. kerületben.

A budapesti hajléktalanellátás egyik ágát alkotja ma is a Menhely Alapítvány, mely tehát a hajléktalanok hathatós közreműködésével, saját maguknak megszerzett épületben kezdte el működését. Kuratóriumába a történet főszereplői kerültek. Alapítványi típusú működéssel azóta nem ez az egyetlen hajléktalanokat ellátó intézmény, de mivel az első és talán legjelentősebb, röviden ismertetem jelenlegi felépítését, specifikumait.

Jelenleg többféle tevékenység folyik az Alapítványnál.

1. A Vajdahunyad utcában átmeneti szálló működik 19 idős férfi számára, akik teljes ellátást kapnak, térítési díj ellenében.

2. Ugyanitt működik a 36 férfit befogadó éjszakai szálló, ahol egyszerű vacsorát adnak az ágyon kívül

3. Az "Albérlők Háza" 12 olyan, munkát vállalni képes és kész férfi számára nyújt – térítési díj mellett – szállást, akik szoros gondozás mellett feltehetően mielőbb kikerülnek a hajléktalan létből.

4. Krízis menhelyük is a Vajdahunyad utcában van; itt maximum 5 férfi elhelyezésére nyílik lehetőség egy éjszakára.

5. Nappali melegedő: tea, szendvics és fürdési lehetőséget kínálnak a Práter utca egyik volt üzlethelyiségében.

6. Népiroda, az FSZKI épületének földszintjén heti három alkalommal. A bonyolultabb szociális ügyeket nem itt, hanem az

7. Aurora u. 34. alatti helyen intézik.

8. A hosszabb gondozást igénylő ügyeket az Üllői úton egy lakásbérleményben bonyolítják a gondozást végző szociális munkások.

9. Tea-busz, amelyben szendvicset és információt is lehet kapni, a Baross utcából indulva a hajléktalanok által használt főbb helyekre megy naponta.

Mint látható az Alapítvány működése az ellátás igen széles spektrumát öleli fel. A fővárosi ágyakon belül viszonylag nem olyan nagy az ágyak száma (mindössze 63). Fejlődése *nem* a "sok ágy – nagy ellátás" felé irányult, sokkal inkább a különböző gondozási, ügyintézési feladatokat vállalta magára.

3.1.1.2. A Fővárosi Önkormányzat hajléktalan ellátórendszerének kialakulása; a Fővárosi Szociális Központ és Intézményei (FSZKI).

A fővárosi ellátás története alapvetően két szálon indult el, az egyik a Blaha Lujza téri aluljáróban ülősztrájkot folytató és emberi lakhatásért harcoló társaságtól, akik a Hajléktalanokért Társadalmi Bizottsággal együtt létrehozták a Menhely Alapítványt és a Vajdahunyad utcában egy volt munkásör laktanyában *egy alapítványi működtetésű* ellátórendszer kiépülésének alapjait teremtették meg (ahogy azt a 3.1.1.1 pontban ismertettük), a másik szál a Déli pályaudvart megszálló és ugyancsak emberi lakhatásért harcoló csoporthoz kötődik, akik vagy nem fértek be a Vajdahunyad utcába, vagy *nem érezték* ott jól magukat és végül is a meglehetősen kényes politikai helyzetben (1989 decembere volt) egy ügyüket felvállaló ismert színész (Nagy Bandó András) hathatós közreműködésével, az akkori Fővárosi Tanács megszerzett nekik egy budaörsi katonai objektumot, mely később a Hajléktalanok Rehabilitációs Otthona néven vált ismertté. Különbőféle átalakításokkal, összevonásokkal -melyeket az alábbiakban olvashatunk – alakult ki végül a Fővárosi Szociális Központ és Intézményei, rövidítve FSZKI, amely több mint ezer hajléktalan férőhelyével a fővárosi ellátásban – az ágyak számát tekintve – ma a legnagyobb részt képviseli. Fenntartója és működtetője a Fővárosi Önkormányzat.

Az interjú (Pik Katalin, 1994 d.) a történet egyik szereplőjével, dr. Hudy Margarétával készült, melynek szerkesztett szövege ugyancsak a Függelékben olvasható. Interjúalanyom Budaörsön kezdett el a hajléktalanok ügyével foglalkozni, jelenleg az FSZKI (melyet Iványi Gábor személyében vezérigazgató igazgat) egyik – szakmai – igazgatója. Elvileg tehát hozzá tartozik a legtöbb ágyat üzemeltető, a legtöbb hajléktalannal napi kapcsolatban lévő szociális szféra szakmai felügyelete, az, hogy milyen elvek alapján látják el a szociális munkások illetve az egyéb dolgozók a náluk megjelenő embereket. Az interjúból kiderül, hogyan, milyen körülmények között jött létre az immár tíz intézményből álló mammut ellátó-komplexum.

Az első szakasz: 1989 decembere és 1990 januárja 29. között. A Déli pályaudvarról előbb átmenetileg Csillebércre, majd a Fővárosi Tanács és a Honvédelmi Minisztérium tárgyalásainak eredményeképpen a teljes felszereléssel átadott budaörsi katonai objektumra költöznek a hajléktalanok. Interjúalanyom ekkor kerül velük szorosabb kapcsolatba, autentikusan meséli el az első napot, ahogy ő megélte. Nem szociális munkásként, a szociális munkáról mit sem tudva. Tanácsi hivatalnok volt, akinek fenn kellett volna tartania egy tábor, olyan segítséggel, melyről nem tudta, mit is jelent. Szociális munkások a hajléktalanok között voltak és nekik nyújtottak segítséget. Eleinte semmilyen kapcsolatuk nem volt a "tanácsiakkal".

"Hát '89. Tudtam hogy van, létezik a hajléktalanság, de nem testközelből. Aztán, szociális intézménynél dolgoztam. Ami tulajdonképpen az igazgatósága lett ennek [mármint a hajléktalan ellátásnak] aztán pénzügykezelője pár évre – három évre – ennek a témakörnek, a Dózsa György úti szociális otthonban. Oda is úgy kerültem, meghatározatlan feladattal, hogy majdan szociális területre helyeznek. Akkor a Fővárosi Tanácsnak kellett valamiféle megoldást találni a dolgokra. Hát tudod biztos, az ad hoc megoldások, amikről én is csak érintőlegesen tudtam, a hírekből, híradásokból ad hoc megoldások, mint a csepeli tornatermekbe való begyűjtögetések...."

"...létrejött ez nagylelkű, gáláns gesztus a Fővárosi Tanács felső vezetése és a HM tárgyalásának eredménye volt. Teljes berendezéssel együtt, vadonatúj ágynemű garnitúrákkal, konyhafelszereléssel, fűthető állapotban [adták át a telepet] Eredetileg 450 személy elhelyezésére szolgált, de villámgyorsan kiderült, hogy ahol 450 azonos nemű, azonos korú, kevés felszereléssel remdelkező kiskatonát el lehet helyezni, oda véletlenül se lehet különböző nemű, különböző korosztálybeli, különböző problémákkal küszködő 450 hajléktalant bevinni, mert az megnyomorításukhoz vezet egy idő után. Január 29. volt az emlékezetes nap, amikor Csillebércről megérkeztek az első csoportok, autóbuszokkal. Hát amennyiben volt is valamely kezdetleges elképzelésünk arra nézve, hogy hogyan helyezzük el őket, hogyan folyik le az első csoportoknak a betelepítése... Szóval ha voltak is valamilyen kezdetleges elképzeléseink arról, hogy hogyan tovább, ez a kapu előszöri kinyitásával porba dőlt. Ott már nem lehetett azt a fajta rendet betartani, amit elképzeltünk. Egy iszonyatos nagy tömeg ömlött be a kapun, minden bújával, bajával, alkohol hiányával, éhségérzetével, fájdalommal és tetvével együtt és természetesen az előző 20-30 év nyomorával, a hideggel amit a csontjukba szedtek Csillebércen és azzal a várakozással, hogy végre itt valamiben részesülnek. Szóval emberileg sem lehetett megtenni, hogy most aztán szép katonás sorrendben tessék bevonulni a fürdőbe, azután a meleg pihe-puha paplan alá. *Teljesen felkészületlenek voltunk*".

A második szakasz a beköltözéstől kb. 1990. júliusáig tart. A tábor tényleges vezetése nincs a "tanácsiak", azaz Hudy és Pintér Mihály kezében, tisztázatlanok a viszonyok, a szerepek a tábor valójában vezető önkormányzat és a fenntartó intézmény képviselői között. Pénzügyileg gyanúsnak tűnő ügyleteket jeleznek a fenntartó tanács felé az alkalmazottak és július után elszámolási kötelezettséget rónak a tábori önkormányzatra. A folyamatot sok feszültség kíséri, a helyzet a kezdeti lelkes indulás után egyre rosszabb.

^MA tanács az keményen elhatárolódott, valami olyasmi volt az álláspontja, hogy mi se ne lássunk, se ne halljunk. Illetve volt még valami olyasmi a kezdetek kezdetén, hogy választások előtt az volt az álláspont, hogy most teljesen más szelek fűjdogálnak, hogy most már mindenütt ez fog érvényesülni ez a szellem, az öngazgatás, önrendelkezés joga, had csinálják, ha rosszul csinálják ők felelnek érte. Nem ti írtatok alá, nem ti feleltetek érte. Kb. ez volt az igazgatóságunknak is az álláspontja. Bürokratikus hozzáállás egyfelől, egyfajta háritás (másfelől)."

A következő szakasz kb. 1990. szeptemberéig tart, folyamatos villongásokkal, a "két barakk" – a tábori önkormányzaté és a tanácsiaké – között. Tisztázatlan helyzetek, pénzügyileg gyanús ügyletek, vádaskodások nyomán az időközben lezajlott országos önkormányzati választások után végül a "tanácsiak" vádlottként kerülnek az új Főpolgármesteri Hivatal elé. Tisztázzák magukat és a tábor vezetése egyértelműen az ő feladatuk lesz. Győztek. A pénzt "feléjük" kellett elszámolni...

"...91-ben, amikor elindul az igazi belső szociális munka. Rendelkeztünk már egy lerendezett csapattal, okmányilag."

Ezután kezdődik a szakosodás, a különböző típusú ellátóintézmények alapítása és a hajléktalanok csoportjainak lehetőség szerint elkülönített intézményekben történő gondozása. Alighanem ezt érti interjúalanyom igazi szociális munka alatt. Természetesen komoly

szakmai érvek szólnak amellett, hogy a gyógyulófélben lévő alkoholista ne kerüljön italozók mellé, vagy az idős, magatehetetlen hajléktalan más ellátást igényel, mint a fiatal munkaképes vagy munkát kereső. "... Jönnek a jelzések, hogy a kárvallott mindig az öreg volt. Valamit csinálni kellett. Először azt próbáltuk, hogy az egyik barakk kettő szobáját kiürítjük, ott csak ők vannak. Hozzánk kerülnek azok is, akik mozgássérültek, könnyen megverhetők meg már valamilyen jövedelemmel rendelkeznek. Aztán mégsem eléggé tudjuk védeni őket. Automatikusan következik, hogy külön ház kell nekik, mert másképp nem tudjuk védeni (őket). Külön ház kell a házaspároknak, külön azoknak, akik utcáról direkte bekerülnek, mert terjesen más ellátást igényelnek. Automatikusan adódik (az is), hogy hiába próbálunk akármilyen szeparáltságot biztosítani (azoknak), akik önként elmennek elvonóra (ha visszajönnek és együtt van a régi társakkal), hiába sír, hogy nem ő a hibás, hanem az, aki ötödször hozza be és már tölti belém az italt. Nem tudok mit csinálni. Ahogy a megoldások adódtak apránként. Az öregjeink. Ez már '91 augusztusától élesben ment, a Bánya utca. '91 karácsonya már ott volt bent a házban az új TV-t nézték."

Sajnos a végeredmény azonban nem egy jól működő, jó szakmai színvonalat képviselő, különböző egységekből álló, jól vezetett és ellátott intézményrendszer, egyértelmű ki – és bemenetellel, mint talán kiderül a későbbiekből.

A negyedik szakaszban tehát elkezdődött a budaörsi szállás szakosított részekre bontása. A Fővárosi Önkormányzat nagyobb összeget ruház be a hajléktalanok szakosított ellátásának megoldására: a munkavállalásra kész és képes embereknek veszi meg jutányosan a Vágóhid munkásszállóját a Külső Mester utcában. 1992 február 13-án átadják a házat. Budaörs marad egyelőre ún. első befogadó.

'92. májusában a teljesen nullára írt műszaki állapotú budaörsi volt katonai tábor első befogadóként is megszűnik. Nincs tovább Hajléktalanok Rehabilitációs Otthona. A vezetők áteszik székhelyüket a Külső Mester utcai szállóra. Még mindig a szociális otthonokhoz tartoznak pénzügyileg. Első befogadóként volt munkásszállókban bérelnek helyeket. További szakosodás: megnyílik az anyás otthon, később az ún. Krízisintervenciós Szolgálat. Egy többszintű hajléktalan ellátó szociálpolitika körvonalazódik a fővárosnál.

"Illetve még '91 év végén – emlékszem rá -, támad egy rettenetesen szélsőségesnek mondott ideám, nevezetesen, hogy a főváros kezelésében álló három munkásszállót, amely a hajléktalanellátás szintjére süllyedt, csatolják hozzánk. Ez meg is történt most, igaz azt mondják, hogy ez másnak jutott az eszébe."

A viszonylag egyértelmű fővárosi szociálpolitika következménye lehet, hogy egy fővárosi közgyűlési határozat kimondta, a hajléktalan ellátórendszer nem tartozik tovább a szociális otthonokhoz és 1993. áprilisától önállóan gazdálkodó intézmény lesz. Addigra a három fővárosi munkásszállót is hozzájuk csatolták. Az eddigi vezetők helyzete azonban nem eléggé tisztázott az önállósodás után. Számukra váratlanul Mezei György lesz a vezetőjelölt, aki évek óta szociális munkásként és szociális menedzserként dolgozik, gyökeresen eltérő tapasztalatokkal és elképzelésekkel, mint az akkori két vezető, Pintér és Hudy. Ekkor következik a Mezei-éra, melyet interjúalanyom úgy jellemez, hogy felbomlik a fegyelem, újra pénzügyi és egyéb szabálytalanságok fordulnak elő. Hasonló mondatok hangzanak el, mint a '91 előtti idők jellemzésekor. És újra győznek, Mezeinek mennie kell.

Az utolsó (?) jelenlegi szakasz. Mezei Györgyöt elbocsátják mielőtt kinevezték volna a vezetői posztra. A közgyűlés Iványi Gábort nevezte ki vezetőnek, aki ugyancsak tapasztalt szociális munkás, vezetői ismeretei is vannak. 1993 novemberében megkezdte együttműködését Pintér Mihállyal és Hudy Margarétával. Megszületett az FSZKI (Fővárosi Szociális Központ és Intézményei) elnevezés.

AZ FSZKI tíz különféle intézményt foglal tehát magába:

1.) A Dankó utcai férfi éjszakai szálló az a hely, amelyet bárki szabadon igénybe vehet. (Kb. 50 férőhelyes – nagy hidegben azonban kétszer ennyien is alszanak benne). Hasonló első

befogadó nyílt tavasszal a Könyves K. krt.-on is.

2.) József Nádor téri átmeneti szálló. Ez a három volt fővárosi munkásszálló közül az egyik. (70 női férőhely).

3.) Könyves K. krt.-i átmeneti szálló, a másik, volt fővárosi munkásszálló. (139 férfi 68 női hely).

4.) Dózsa György úti átmeneti szálló a harmadik volt fővárosi munkásszálló. Egy -két ágyas szobáival ez számít az ellátórendszer legjobb intézményének (114 férfi 285 női hely).

5.) Külső Mester u.-i átmeneti szálló, ahova dolgozó, vagy dolgozni akaró lakókat helyeznek el. A gondozás elvileg a munkához és jobb lakhatáshoz jutást célozza. 121 férfi és 4 női helye van.

6.) Kerekes utcai átmeneti szálló, és beutalóval igénybevehető éjszakai szálló. A tíz emeletes épület három emeletén működik az FSZKI, 172 hellyel. Az alkoholelvonóról visszatértek speciális gondozását igyekeznek végezni. Az egyik szinten az absztinensek vannak.

7.) A Csavargyár utcai – beutalóval igénybe vehető – éjszakai szálló (104 hely). Ez a szálló 1994 áprilisában megszűnt, lakóit az intézményrendszeren belül helyezték el.

8.) Az idős, nyugdíjas, vagy nyugdíj előtt álló férfiak szociális otthoni elhelyezésének előkészítését – is – végző Bánya u.-i átmeneti szálló (64 férőhely).

9.) Anya-gyermek szálló, titkosított címmel.

10.) Krízisintervenciós Szolgálat. A hajléktalanok egészségügyi utógondozásának teljesen megoldatlan helyzetére létrehoz«, kb. 25 kórházi ágygal működő intézmény a Dózsa Gy. út 152-ben. Ambuláns rendelés is folyik.

Az intézmények ("házak") sokféle gonddal küzdenek, amelyek természetesen érintik a lakók életét. Nézetem szerint a legfontosabb gondok:

*A Krízisintervenciós Szolgálat és a Dankó utcai első befogadó kivételével a beutalásokat a Dózsa Gy. 152-ben működő Beutaló Csoport végzi. Céljuk elviekben az, hogy mindekit a neki legjobban megfelelő helyre juttasson. Működése nem zökkenőmentes, részben sokan igyekeznek "megszabadulni" nehéz lakóiktól, részben olyan bürokratikusán működik, hogy előfordul, hogy nem jutnak ellátáshoz rajtuk keresztül az emberek. Az egyes intézmények teamje nem tud beleszólni abba, hogy kit akar felvállalni és kit nem. A feszültségek forrása a beutalás.

- *Nincs olyan szociális munkára orientált szakmai vezetés, amely egyértelműen meghatározná, mit várnak el egy szociális munkástól az egyes intézményekben. A "központi apparátus" működik: utasít, rendelkezik, beszámoltat, a bürokrácia ősi törvényei szerint. Az interjúból kiderült, hogy a szakmai irányításért igazgató nem szociális munkás, nem tudja mit kellene csinálni, a szociális munkát nem csinálta, nem tanulta és nem vesz maga mellé olyan segítőt, akiktől ezt eltanulhatná. Ebből következhet az összes alábbi gond is.*
- A – többnyire – túlságosan nagyméretű szállók üzemeltetése és vezetése megterhelő, a feladatok sokszor szinte meghaladják a vezetők erőit.
- Kárpótolhatná őket – már akik számára valódi kihívást jelent egy ház vezetése –, hogy önállóan döntsék el milyen módon és kikkel kívánnak dolgozni. Ám a szállóvezetők nemcsak a lakókat, de saját munkatársaikat sem maguk választják. Nincs joguk felvenni azt, akit akarnak, a munkarendet nem ők szabják meg.
- A növekvő feszültségek alighanem hozzájárulnak, hogy a szociális munkási státuszban lévők közül sokan vannak hosszabb betegállományban, a napi ügymenet csak a legnagyobb nehézségekkel vihető egyes helyeken.

Nem igazán érthető számomra az erős központosítás. Problémák forrását látom abban,

hogy a legfontosabb kérdésekben – gondozás, munkatársi team kialakítása – nincs koncepció, nincs segítség, nincs önállóság. Talán az sincs kellőképpen tisztázva, mik is a legfontosabb kérdések. Tanulságos lenne végigkérdezni, mit értenek szociális munka alatt az igazgatói funkciókban lévők, mit az egyes intézmények vezetői, mit az ott dolgozó "szociális munkások".

A sok szakmai problémát felvető ellátóintézmény komplexum a budapesti hajléktalan ágyak több mint fele felett diszponál. Ha a szakmaiság valahogy nem jelenik meg erőteljesebben ebben a nagyméretű rendszerben, akkor félok, hogy az amúgy is problematikus fővárosi ellátórendszer felborul. (A kérdést részletesebben kifejtve: Pik, 1994 c.)

3.1.1.3. Egyházi intézmények.

Helyénvalóbb lenne talán az óvatosabb megfogalmazás: az egyházakkal kapcsolatos szervezetek. Az alábbiakból kiderül miért. A legismertebb közülük: a Magyar Máltai Szeretetszolgálat budapesti szervezete.

Nem törekszem teljességre a fővárosi, egyházak által fenntartott, üzemeltetett vagy azok szellemiségét követő hajléktalan ellátórendszerek leírásában sem. Az alapítványi és az önkormányzati ellátás kezdeteinek leírásával egy-egy tipikus munkamódot, a megjelenő szociális munka, szociális menedzsment eltérő szemléletét szerettem volna bemutatni. A fenti két intézmény szemléletétől hangsúlyaiban eltér a harmadik ismertetendő rendszer, a Máltaiak rendszere. Már önmagában az egyházi szociális munka külön dolgot tárgyat képezhetné, hiszen a rendszerváltás óta az egyházak egyes szervezetei karitatív funkcióikon kívül szociális munkát is végeznek, így a szociális szféra eme legrászorultabb, lelegelesettebb rétegével, a hajléktalanokkal is foglalkoznak. Az egyházi szociális munkáról bővebb ismereteket kaphatunk Csáky-Pallavicinitől (1994).

Ha a hajléktalanokkal kapcsolatos egyházi szervezetekről bárki szakmabelit megkérdeznék, feltehetőleg a Magyar Máltai Szeretetszolgálat fog eszébe jutni. Interjúalanyainknál is felmerült már a nevük, ott voltak képviselőik a kezdetekénél is. Mivel a "máltaiak" szellemisége erősen kötődik egy egyházhhoz – a katolikus egyházhhoz -, fel sem merül a felületes szemlélőben, hogy ezt a szervezetet nem az egyház tartja fenn, hanem egyesületi formában működik.

A Máltai Lovagrend – melynek szellemiségét teljes egészében vállalják a Magyar Máltai Szeretetszolgálat munkatársai – egy szuverén állam. Uralkodója a Nagymester, akinek palotája Rómában áll. 68 állammal állnak diplomáciai kapcsolatban, nagykövetségi szinten. Gróf Alexander Mensdorf-Pouilly a hazánkba akkreditált képviselőjük. A lovagrend a XI. században alakult Jeruzsálemben, ahol a liberális szemléletű törökök megengedték, hogy az elcsigázott, beteg keresztény zarándokok számára kórházat létesítsenek. A hit védelme és a rászorultak segítése lett a vállalt feladat, melynek anyagi bázisát a lovagoknak maguknak kellett előállítani, tehát tagjai csak a tehetősek közül kerülhettek ki. A lovagrend azóta is áll, tagjai szigorúan örökletes alapon kerülnek a szervezetbe. Az örökletes lovagság mellett léteznek tiszteletbeli lovagok is. A beiktatáshoz a Nagy Tanács hozzájárulása szükséges. Ma 150 magyar tagja van a rendnek, mely archaikus bonyolultsággal épül fel. A tagok mintegy harmada él itthon. Vecsei Miklós (Vecsei, 1993 p.46) röviden így foglalja össze a hajléktalanság iránt érdeklődő olvasóknak a budapesti szervezet működését:

"A Magyar Máltai Szeretetszolgálat a Szuverén Máltai Lovagrend Segélyszolgálata, s bár önálló szervezet, a lovagrend 900 éves története, lelkiisége meghatározza életét. A nyolcágú kereszt – amely a Biblia nyolc boldogságát szimbolizálja – a világ minden részén jelen van, s e kereszt alatt dolgozók figyelik, támogatják egymás munkáját. A Magyar Máltai Szeretetszolgálatot a rendszerváltás gazdasági-társadalmi-politikai kihívásai keltették életre.

Anélkül, hogy akartuk volna, cseppentünk bele a történelembe az 1989 nyarán lezajlott kelet-német menekültek segítésekor, szervezetünk ekkor alig féléves volt. Aztán pár hónapra

már a romániai polgárháború kényszerített minket gyors cselekvésre....

Miközben ezek a munkák zajlottak, csendben felépült egy országos hálózat. Ennek elemeként kezdte meg munkáját a budapesti szervezet is.... Hajléktalanok részére szállót létesítettünk, idős beteg, elhagyott embereket segítettünk otthonaikban; nappali melegedőket és ingyenykonyhákat szerveztünk, orvosi és szociális szolgálatokat nyitottunk, a mozgássérültek gondozásában segédkeztünk... szociális gondozó- és ápolólóképző szakiskolát alapítottunk....

A tény, hogy Budapesten jelenleg alig 2 ezer ágy van az ellátásukra, [a hajléktalanokról van szó] e kérdést számunkra cinikussá teszi, ugyanakkor súlyos dilemmát okoz: a mai nap kihívását miként oldjuk meg?

Hozzunk létre nagylétszámú, de szakmailag nehezen működtethető szállókat, vagy igyekezzünk valamiféle rendszert kialakítani? Mi az utóbbi mellett döntöttünk.

Már 1990 őszén, amikor a Miklós utcai 50 fős szállónkat megnyitottuk – ekkor zárták be a pályaudvarokat a hajléktalanok előtt –, láttuk, hogy lakóink sokszínűsége erőnket meghaladó feladatokat ró ránk. Egy helyen lakott ekkor mozgássérült, hadirokkant, magára maradt nyugdíjas, elmebeteg, alkoholista, drogos és még sorolhatnánk.

Ekkor a már működő szervezetek egymás között igyekeznek megoldani a feladatokat. (Így vált közeli jóbaráttá a Menhely Alapítvány, a SZETA és más szervezetek is)...

A Szeretetszolgálat számára különös gondot jelent az utcára kerülő családok, leányanyák ellátása. Zuglóban 22, többségükben cigány családdal élünk együtt és segítjük őket az önálló életvezetés kialakításában.....

Gondozottaink körében nem végzünk térítős munkát...

Úgy gondoljuk, hogy – a nem vallási értelemben vett – misszióink abban áll, hogy a magyar társadalom minél több tagjában ébressze fel a közösség iránti felelősség érzését.

A Szeretetszolgálat ezért tartja fontosnak, hogy szakmailag képzett munkatársai mellett minél többen kapcsolódjanak be önkéntesen ebbe a munkába...."

Érdemesnek látszott idézni Vecsei Miklóst a szervezet egyik vezetőjét, aki a legautentikusabban fogalmazta meg a Magyar Máltai Szeretetszolgálat szerepét, elképzeléseit a fővárosi hajléktalanellátás kiépítésében. Az idézett részletben csak utalás van arra, hogy többszintű ellátást terveznek. Azóta megnyílt a IX. kerületben az új. n. kivezető rendszerű, két részből álló szállójuk, részben a szociális otthonra váró nyugdíjasok, részben a munkavállalásra kész és képes gondozottaink részére, akik elhagyhatják a hajléktalan ellátórendszert. A többszintű ellátás az FSZKI-hoz hasonló elveket követ, mivel azonban a szükségleteket követve, nem egy adott, jól-rosszul működő, különböző eredetű funkciókat ellátó rendszert alapul elfogadva építették ki, valamint a szakmai vezetésnek van elképzelése arról, milyen szellemben és mit akarnak csinálni a hajléktalanok körében (nem az a legfontosabb számukra, hogy milyen funkciókat szerezhettek meg a rendszer mind hierarchikusabb felépítésével, mint pl. az FSZKI "szocialista államrezonban" gondolkodó szakmai vezetőjének), a munka minősége lényegesen jobb, mint a fővárosi ellátás nagy részét elvívó FSZKI-ban. Stabil a szociális munkások hálózata, az új létesítmények alapítása átgondoltan jött létre.

3.1.2. A jelenlegi országos helyzet.

A hajléktalanellátás jelentős pénzüsszegei felett diszponáló Népjóléti Minisztériumnak egyik első programja volt a hajléktalansági "válság" kezelése – alighanem a pártpolitikai érdekek miatt is, hiszen a főváros Szabad Demokrata vezetésével kellett konkurrálnia és bemutatni, hogy a Kereszténydemokraták is érzékenyek a szociális kérdések iránt. A programért felelős helyettes államtitkár, Lakner Zoltán szerint: "Lezárult egy szakasz, kiépült egy intézményrendszer. A hőskorszaknak vége van..." (Lakner 1994.) 1992-ben 200 milliót,

1993-ban 380 milliót, 1994-ben 500 milliót irányoztak elő az intézményfejlesztésre. A minisztérium négyéves működése alatt másfél milliárd forintot költöttek a hajléktalan szférára! Nagy gondnak érzem, hogy a hatalmas összeg *csak a rövid távú megoldásokat szolgálta*, a helyettes államtitkár megnyilatkozásaiból nem lehetett arra következtetni, hogy a legfelsőbb szerv, a Minisztérium gondolkozott volna hosszabb távú megoldásokban is, pedig ez a szociálpolitikusoknak elemi kötelessége lenne (lásd később!). 1992-től az egyes intézmények kvótarendszerben kapták meg egy-egy hajléktalanra a pénzt (ez az ellátásnak csak egy részét fedezte; erről is írok később bővebben). Ma 150 intézmény van az ország 190 településén, körülbelül 4000 állandó hellyel, melynek közel a fele Budapesten található. A Minisztérium jelenlegi vezetése csak beismerni tudta, hogy sem a megelőzést, sem az utógondozást nem sikerült megoldania (Lakner, 1994).

Milyen is országosan a hajléktalanellátó intézményrendszer 1994-ben? Az alábbi adatok Kocsis M. Mihály 1993. december 31-ével zárult kutatásából származnak, melyet a Népjóléti Minisztérium finanszírozott és a Minisztérium által fenntartott "Peremhelyzetű Csoportok Módszertani Osztályán" végzett Oross Jolánnal együtt (Kocsis M. 1994).

Összesen 4146 férőhely állt rendelkezésre 1993. decemberében, ez két és félszer annyi, mint 1990-ben volt. A férőhelyek zöme (69%) férfi hely, 19% női, 8% anya-gyerek és 3% a családos férőhelyek száma. A 4146 férőhely különböző méretű szállókban volt, átlagosan 35 fős egy-egy szálló, de volt egy 399 és egy 6 fős szálló is az országban. A működtetők, illetve a fenntartók szerint is megvizsgálták a szállókat; 52%-ban nem egyezett a fenntartó és a működtető, főként az önkormányzatok adták át a működtetési jogot.

Menhelyek típusai és arányuk 1993 december végén: átmeneti szálló	70 %
éjjeli menedékhely	19 %
krízisszálló	6 %
rehabilitációs szálló	9 %
anya-gyerek szálló	5 %

A definíciók azonban nagyon önkényesek. Az átmeneti szálló Kocsis szerint "fantom-szerű képződmény", mert azon kívül, hogy legyen egy kicsit jobb, mint az éjjeli menedékhely, nincs igazán meghatározva, ki mit ért alatta.

Az utóbbi két év fejleménye, hogy a szállók kb. negyed része elindult a profilkialakítás felé. Legtöbbször az állami gondozásból kikerült, vagy állami gondozottként anyává lett eseteket vállalták fel, mint gondozási profilt. A másik legnagyobb csoport a szenvedélybetegségekkel küszködőket vállalta fel. (Az intézményes ellátások problémáinál a 2.1.3. alfejezetben részletesen foglalkoztunk mindkét kérdéssel).

Az ellátórendszer egyik neuraligikus pontja szerintem az intézményekben dolgozók képzetlensége, hozzá nem értése. (Erről később bővebben írok a képzés kapcsán). A valós problémák ki sem derülnek az alábbi pusztán számokból: a főállású dolgozók száma 681 volt 1993-ban, ez átlagosan 5 fő/menhelyet jelent. A rehabilitációs otthonokban ennél valamivel nagyobb, a krízis ellátó helyeken valamivel kisebb az arány.

A főállásúak az alábbi kategóriákat takarják: 22% portás és gondnok 28% technikai segéderő 35% szociális munkás (illetve vezető).

Az utóbbi kategória azonban nagyon félrevezető lehet, mert a legkülönbözőbb előélettel és képzettséggel lehet valakit szociális munkásnak felvenni és ha a vezetőket is ide sorolták, végképp nem lehet megtudni a vizsgálatból, ki is az, aki szociális munkási tudással, elkötelezettséggel dolgozik a hajléktalan ellátásban, és kinek adódott jobb híján ez az állás. Ugyancsak a szociális munka problémájához tartozik az az aggasztó tény is, hogy *a szállók 28%-ában még papíron sincs semmilyen szociális munkás!* Ahol van, átlagosan 18 esetet visz, főként egyéni esetkezelés formájában. A hatékonyabb munkavégzést elősegítő team munka a

szállók 43%-ában van, esetmegbeszélő csoportot 45%-ban tartanak. Megint csak megfordíthatjuk: a szállók nagyobb részében nem használják a szociális munka elemi szükségleteként felmerülő támogató csoportfolyamatokat a hajléktalanok számtalan gondjával-bajával foglalkozó emberek, akik nemcsak hogy képzetlenek, tapasztalatlanok, de azt a tudást sem teszik közössé, amit a napi munkájuk során szereznek. Gondjaikat, terheiket egy-egy szupervíziós beszélgetés nem segít feltárni, egyszerűen azért, mert nincs ilyen beszélgetés. Teljesen magukra hagyottan a legnehezebb élethelyzetekkel, a legkilátástalanabb prognózisú esetekkel van pedig dolguk. Ez is politika lenne? A hajléktalanoknak jó a koszlott környezet, a lepusztult környék, a kiszuperált ágy és a használt ruha, az alacsony fejkvóta – és a képzetlen szociális munkás?

Egy férőhely 1993-ban átlagosan évi 108 300 Ft-ba került, amely költséget nem fedezi az 1993-ban 63 ezer forintos fejkvóta (ezt '94-re 78 ezer forintra emelték). A különböző típusú szállókban eltérő a költség, így az azonos fejkvóta különböző méretű "hiányokat" jelent.

Egy férőhely éves költségei a különböző szállótípusokon: átmeneti szálló:	110 ezer
éjjeli menedékhely:	89 ezer
krízis szálló :	92 ezer
rehabilitációs szálló:	139 ezer
anya-gyerekek szálló:	78 ezer

Ami figyelemre méltó: a rehabilitációt célzó intézményeknél csak 43%-ban fedezi a költségeket a fejkvóta. Itt, ahol a deklaráció a legvilágosabb, miszerint nem "tűzoltásról", hanem a helyzet megoldásáról, a hajléktalan létből való kikerülésről van szó, a finanszírozó a költségek felét sem állja. A krízisellátás fedezhető nagyjából a fejkvótából, *ami politikai döntésként értelmezendő.*

Nagyon érdekes eredményekhez jutottak a vizsgálatot végző kutatók, amikor arra a kérdésre keresték a feleletet, mennyiben funkcionálisak intézményeik, mennyiben fedik a tényleges működésükben deklarált céljaikat? A mindennapi tapasztalatokkal egyezően azt találták, hogy az átmeneti szállók működése sokszor az éjjeli menedékhelyek felé tolódik, az éjjeli menedékhelyek viszont majdnem hasonló arányban "felfelé", az átmeneti szállók működés módja felé mozdulnak el. Sokszor túlszabályozott a bekerülés, holott a szabadon igénybe vehető szálláshelyeken ezt minimalizálni kellene. Különösen ott van gond, ahol a két szállótípus egymás mellett működik, szinte zárt rendszert alkotva, a "fapados" a szálló büntetőszakasza lesz, a viselkedési, magatartási szabályokat megsértőket "leteszik" az éjszakai menedékhelyre, az amúgy is kevés szabadon igénybe vehető szálláshelyek számát ezzel tovább csökkentve. A krízisszállóból sokszor nem lehet megoldani a kiléptetést, ezek családi átmeneti szállóként kezdenek üzemelni. A kiléptetés megoldatlansága okozza a rehabilitációs intézményekben – is – a "bedugulást", amiért is nincs hova küldeni az esetleg helyrejött beteget.

3.2. Megoldási kísérletek hosszabb távon.

A kutatók sehol nem találták még meg a "bölcsek követ", az egyedül üdvözítő megoldást, melynek alkalmazásával megoldódnék a hajléktalanok problémája. A – szükös és nehezen hozzáférhető – szakirodalmat átnézve, úgy tűnik a megoldási javaslatok három típusba sorolhatók.

Az első, a rövid távú megoldásokban gondolkodik, az azonnali gondokra adható valamilyen válaszokat tárgyalja. A hajléktalan élethelyzetek sokszor kínzó nehézségeit akarja megoldani. A jelenlegi magyar ellátórendszer többé-kevésbé ezt képezi le jelenleg (amint azt a 3.1.1. alfejezetben igyekeztem bemutatni). Ezen belül lehetnek természetesen átgondoltabb, jobb programok, képzetesebb munkaerők és nagyobb odafigyelés; alapítványi és egyéb pénzek

koncentrálásával hatékonyabb, magasabb színvonalú munka; de az aktuális gondok ekkor is gondok maradnak, maga a hajléktalanság, mint jelenség nem szűnik meg a legjobb "válságkezelő" típusú programok hatására sem.

A második típusba tartoznak a hosszabb távot megcélzó javaslatok, ahol a szociálpolitika átgondolt intézkedései nyomán a lakáspolitikai, gazdaságpolitikai, mint sajtósági, megoldandó kérdéskört tekinti a hajléktalanságot. Ezek a programok preventív programoknak is tekinthetők, hiszen a jelenség kiterjedését, újabb hajléktalanná váló generációk létrejöttét próbálják meg megakadályozni. Szerencsés esetben természetesen nem riválisként lépnek fel az egyes programok az első és második típusú megközelítésekben.

A harmadik típusba sorolnám az "alternatív" típusú megoldási módokat, amelyek szakítva a hagyományos mikro-makro-, eseti szociális munka-, szociálpolitikai szintekkel más módon közelítenek a kérdéshez. Szerencsés esetben a jó szociális képzést is ebbe a kategóriába sorolnám, mert a leendő szociális szakemberek oktatásában ezt az elemet tartom a legfontosabbnak és a leghosszabb távon gyümölcsözőnek.

3.2.1. A szociális törvénykezés.

A törvényhozók nem mindig szociálpolitikusok – hogy ez jó, vagy nem, ízlés kérdése. A hajléktalanságot érintő törvényekről nagyon hosszan lehetne írni, mert jószerivel nincs olyan rendelet vagy törvény, amely áttételesen ne érintené a hajléktalanokat, legyen az a kamarai törvény (érdekképviselő, hajléktalanokkal foglalkozók érdekképviselő), non-profit törvény (ellátórendszerek, szerződéses ellátórendszerek), gyermekvédelemről szóló törvény (ha nincs hol lakni, akkor veszélyben van a kiskorú, jön az állami beavatkozás, ami vagy intézetet jelent vagy nem), felsőoktatási törvény (szociális munkások képzése, amely bizony drága, mert humán szakembereket akarunk), stb. A lakás- és a szociális törvény evidensen kapcsolódik témánkhoz.

Az utóbbi, az ún. "Szociális Törvény" (1993.évi törvény a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról) főként a hajléktalanokra vonatkozó szakaszait elemezzük az alábbiakban.

"A szociális ellátás feltételeinek biztosítása, a nemzetközi egyezményekben, így különösen az ENSZ Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Egyezségokmányában, továbbá az Alkotmányban meghatározott szociális jogok érvényre juttatása érdekében a társadalmi szolidaritás alapján, valamint a jövő nemzedékért és a szociális segítségre szorulóért érzett felelősségtől vezérelve az Országgyűlés a következő törvényt alkotja:" írja kissé fellengzősen a preambulumban (Szoc. Törv., ibid. 347). AII. Cím 3. paragrafusa (3) bekezdésében "... meghatározza a pénzügyi, a természetben nyújtott és a személyes gondoskodást nyújtó szociális ellátások egyes formáit, a jogosultság feltételeit, annak megalapítását, a szociális ellátás finanszírozásának elveit és intézményrendszerét, továbbá a szociális ellátást nyújtó szervezet és a jogosult közötti jogviszony főbb elemeit." (Szoc. Törv., op. cit.)

A törvényi szintű szociálpolitikai szabályozástól – mely évek alatt készül el, elvileg a legkülönbözőbb szempontokat mérlegelve – elvárható lenne, hogy a megelőzés nagy hangsúlyt kapjon, ne csak megjelenjen benne. A pénzügyi és a természetbeni átmeneti vagy rendszeres segélyezéstől eltekintünk – bár ez a helyi szociálpolitikák gyakorlati megvalósulásának szinte egyetlen eleme (bővebben: Horváth, Pik 1992.), mivel ez az elem semmiképpen nem akadályozhatja meg a családi konfliktusok, válás vagy egyéb ok miatt egy lakást-lakhatást elhagyni kényszerülő ember utcára kerülését, megengedhetőnek tartjuk, hogy nem vesszük figyelembe megelőzési lehetőségként., hiszen az adható és a valóságban kifizetett segélyek alacsony összegeket jelentenek. Ily módon a törvényben megjelenő egyetlen preventív elem – a mi szempontunkból – az, hogy a lakhatást megőrzendő, a települési önkormányzat a jogosult számára lakásfenntartási támogatást *adhat*, (ibid.p.350, 351). A meglévő lakás elvesztése több módon is lehetséges; pl. a díjhátralékok tetemes

felgyülemlése miatt gyakori a több lépcsőben, egyre kedvezőtlenebb helyzetet előidéző lakáscsere, melynek vége lakásvesztés is lehet (Tánczos, 1990).

A rendelkezésnek azonban nézetem szerint több vitatható pontja van.

1.) A 38. paragrafus (3) szakasza szerint: "...különösen indokolt a lakásfenntartási támogatás akkor, ha a lakásfenntartás *indokolt* költségei elérik, vagy meghaladják az egy háztartásban élő közeli hozzátartozók és a lakásigény mértékének meghatározásánál figyelembe vett más személyek *összjövedelmének 3 5%-át* és az egy főre jutó *havi jövedelem* nem haladja meg az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegének kétszeresét." (kiemelések tőlem, Pik).

A problémát okozó megközelítéseket a kiemelésekben látom:

a) A "különösen indokolt" kifejezés mindig szubjektivitásra készíti a helyi önkormányzatot. Szinte hívószó arra, hogy bár van törvény, de ez csak a "különösen indokolt" helyzetekre alkalmazandó, meg kell tehát vizsgálni tehát, hogy valóban fennáll-e a "különösen indokolt"-ság. Nem járandóságról van szó, hanem egy tisztviselő mérlegelésétől függ, hogy megkapja-e a család a lakásfenntartási támogatást.

b) Nemcsak az előzőekben taglalt "különösen indokolt" kifejezést alkalmazza a törvénykező, de egy sorral lejjebb ezt megerősíti, az "indokolt" jelző használatával, ahol a lakás költségeiről ír. Fontosnak érzi a törvény szövegezője ezt újra nyomatékosítani, annak ellenére, hogy az (1) pontban már leszögezte, hogy csak az a család vagy személy kaphat ilyen támogatást, aki a "településen elismert minimális lakásnagyságot és minőséget meg nem haladó lakásban vagy nem lakás céljára szolgáló helyiségben lakik." – ezzel is tág teret adva a közismerten bőkezű helyi önkormányzatok rendeletalkotóinak arra, hogy mit értenek a településen elismertnek. (Meghaladja a dolgozat lehetőségeit, hogy a helyi lakásrendeletekkel bővebben foglalkozzon, csak utalásszerűen hivatkozók arra, hogy a vidéki lakásrendeletek nem helyi kis kutatásokon alapuló, valóban segítő szándékú intézkedések formájában jöttek létre, hanem egy-egy – sokszor az igen problematikus szegedi – minta alapján, egyszerűen lemásolták egymásról a rendeleteket. így a törvényalkotók azon "jószándéka", hogy a helyi szükségletekhez adaptálják a rendeleteket ismét megdőlt azon, hogy a helyi szükségleteket a helyi erők, a helyi hatalmat szerzettek artikulálják, nem a szociológusok.)

c) Az egy háztartásban élő közeli hozzátartozók bizony sokszor azok a családok "gyerekek", akik szeretnék szert tenni önálló lakásra jövedelmüket külön kezelni és talán nem igazán indokolt, hogy a lakáscélú előtakarékosság a mára már esetleg horribilis összegeket felemészítő, egy korábbi politikai döntés kapcsán megépített távfűtési díjra menjen el. Ugyancsak nem segíti elő az esetleges válás után külön költözni kívánó házastárs valamifajta pénzmegtakarítását sem az egy lakásban élő emberek differenciálatlan kezelése.

d) A 35%-os lakásfenntartási költség feltehetően azt szolgálná, hogy a lakótelepi típusú lakásokban ne gyűljön össze végtelenül sok díjhátralék, az olcsóbb lakhatásokat, amelyekből könnyebben kerülnek ki a későbbi hajléktalanná válók, diszpreferálja.

e) Az egy főre eső havi jövedelem megszabása is inkább a konszolidált, lecsúszóban lévő alsó középosztály megcélzásáról árulkodik, a "lakásstatisztika margóján" élők számára aligha jelent nagyobb biztonságot a törvény.

Csak drukkolni tudunk mind a törvényalkotóknak, mind a díjhátralék veszélyének kitéteknek, hogy sikerüljön a 39. paragrafus (4) óhaja: "a támogatás összegének ... biztosítania kell a lakhatás feltételeinek megőrzését."

A törvény IV. Fejezete a Személyes gondoskodást nyújtó ellátásokról szóló fejezet III. címében a nappali ellátást nyújtó intézmények között felsorolja a nappali melegezőt (78. paragrafus), amely a hajléktalanok nappali tartózkodására nyújt lehetőséget és térítést nem lehet kérni érte. A 84. paragrafus az ugyancsak ingyenes éjjeli menedékhelyet és átmeneti szállást említi. Ezeket a harmincezernél több lakost számláló településeknek kell a törvény szerint üzemeltetni (87. paragrafus, d. pont) és a településen "életvitelszerűen tartózkodó

hajléktalanokra" illetve a település lakosságára terjed ki az ellátási kötelezettség. Az utóbbi törvényi pontokat inkább a teljesség kedvéért említettük, mert a hosszú távú megoldásokat aligha segítik elő. Pozitívumnak tartjuk azonban, hogy nem a település önkényére van bízva, hogy el akarja-e látni az ott tartózkodó hajléktalanokat avagy sem, hanem kötelezővé tették számukra a gondoskodást.

3.2.2 Nemzetközi tapasztalatok.

Az amerikai hajléktalannak is ugyanaz kell, mint bárki másnak a világon: megfelelő lakás, megfelelő jövedelem és olyan szolgáltatások, hogy az élet élhető legyen. Mégis sok amerikai politikus úgy véli, ezek extravagáns, túlságosan radikális kívánalmak. "Ha Amerika triumfált a hidegháború megnyerése kapcsán, miféle gazdaság és miféle győzelem az – kérdezi Joel Blau, ha a saját szegényeit sem tudja az utcáról megfelelő hajlékhoz juttatni?" (Blau, 1992.p. 180)

Úgy tűnik tehát, hogy még a hatalmas USA-ban sem tudnak recepteket adni, sőt, a kritika csak hangosabb, hiszen ott nem lehet az ország szegénységére és a sajátos geopolitikai problémákra kenni a tehetetlenséget.

A hajléktalan ellátás politikai kérdés mindenütt a világon. Világosan elkülöníthetők a liberálisnak mondott és a konzervatív típusú válaszok. Vannak a típusos szlogenek, mint például a jóléti állam "jellemgyengítő" hatásai, melyekről azonban jó tudnunk, hogy az angol szegénnytörvényekig nyúlnak vissza, tehát igazán konzervatív találmányokról van szó. A konzervatívok követelték ki a szegények és hasonlók ellenőrzésére az általuk most fekete báránynak tartott jóléti bürokráciát, amely mindig is a "köz" nevében gyakorolt ellenőrzést a szegényházak idejétől egészen a mai napig, amikor a pl. a "*man-in-the-house*" típusú szabályokat írják elő bizonyos segélyezési formák igénybevételénél, keményen beavatkozva az emberek magánéletébe. Tehát a konzervatívok által sokat hibáztatott, túlszabályozott, sok munkert és pénzt felemésztő jóléti bürokrácia nagyrészt a konzervatívok szívós munkája alapján jött létre. Másrészt a konzervatívok hibáztatják ugyan a kormányokat, ha sokat költenek jóléti kiadásokra, de sosem tartják hibának, ha ezeket a pénzeket a szegények, hajléktalanok, stb. feletti kontroll eszközöként használják, vagy ha ugyancsak ezekből a pénzekből az orvosoknak, nővéreknek jut (pl. *Medicaid. Medicare* programok), vagy a háziurak teszik zsebre támogatásként. (Wagner, 1993 p.97).

A '60-as és 70-es években sokan támadták az akkori baloldal képviselői közül a jóléti szolgáltatásokat, ám ezek a támadó hangok lecsendesedtek az utóbbi években. Részben azért, mert képviselőik belátták, hogy ha legalább nagy állami programok vannak, akkor valamit kapnak a szegények is, másrészt, mert bizonyos programok kapcsán (mint a gyerekellátás, a biztosítottként igénybe vehető pszichoterápia, a nyugdíj) a középosztály is fogyasztója lett a jóléti államnak és egészen más tapasztalatokat szerzett róla, mint a szegények (Wagner op.cit). A szegények gyakran kényszerűségből használják a programokat (egy hajléktalan szálló vezetője egyszer azt mondta: "van aki *nem vállalja* a szolgáltatást"), míg a középosztály természetes módon fogyasztja a jóléti állam szolgáltatásait. Ahhoz, hogy egy szegény, vagy hajléktalan valamennyi segínyt kapjon, vagy meghúzhassa magát valahol, vizsla szemeknek és füleknek kell kitennie magát, nehogy a "közjó" károsodjon, míg a középosztálybeli fogyasztónak hatalmas pénzekkel segít pl. drog-problémája leküzdésében egy számára rokonszenves program kiválasztása után. (Persze az utóbbi az USA-ban!) Egy megrázó magyar példa: egy vidéki éjjeli menedékhelyre bejutott egyik hajléktalan, amikor az éjjeli menedékhely szabályait – ha le akar feküdni, le kell zuhanyozni – nem vállalta és emiatt kitéssékelték, az utcán megfagyott.

A hosszú távú megoldások, a szociálpolitikai programok tehát nem minden esetben váltják be a hozzájuk fűzött reményeket.

A jóléti társadalmakban végül is a kibékíthetetlennek látszó konzervatív/liberális felfogás a

jóléti programok tekintetében kiegyezett, a szegények azonban továbbra is ellenségesen kezelik a programok nagy részét. Magyarországon nem találok ugyan annyira szélsőséges nézettel -legalábbis józan állapotú – hajléktalannal beszélgetve, mint amit Wagner idéz: "... Volt néhány olyan szociális munkás vagy hivatalnok akivel itt [North City] találkoztam, akikről úgy tűnt, az a véleményük, hogy az egyetlen hely, amelyet mi [hajléktalannak] megérdemlünk az a gázkamra és a krematórium." (Wagner, op. cit). "A jóléti állam azon nagy bürokratikus intézményei, amelyekkel a szegények kapcsolatba kerülnek (a menhelyek, a segélyezést végző hivatalok, a gyermekvédelem rendszere, stb.) jelentős mértékben mélyítik a szegénységet és elősegítik a hajléktalanság létrejöttét. Nemcsak azzal a jól dokumentálható bűnükkel, hogy nem biztosítanak elegendő jövedelmet, segélyt és szolgáltatást ahhoz, hogy az emberek túléljék a nehéz helyzeteket, hanem azzal a bűnükkel is, hogy elnyomják és oly módon kontrollálják a szegényeket, hogy sok önbecsüléssel bíró ember inkább azt választja, hogy emberi méltóságát megőrizve az utcán él, minthogy egy olyan 'degradációs ceremóniának' vesse magát alá, melynek személyes szabadsága az ára." (Wagner ibid p.99).

David Wagner egy New England-i 270000 lakosú városban végzett két éves kutatást a hajléktalannak körében. Eredményei számunkra is fontosak. (Az amerikai hajléktalanságról már több helyen is szó volt dolgozatunkban, hiszen a szakirodalom jelentékeny része ma az USA-ban születik.) Wagner könyvében felmutatott megoldások azért érdekesek, mert teljesen más szemléletűek, mint az eddig látottak. A fenti bekezdésekből kiolvasható a szerző erős kritikai szelleme, mely a központi programok iránti kételyeiről árulkodik. Lássuk, milyen alternatív megoldásokat tart jónak kutatása alapján?

Úgy látja, hogy a város hajléktalanjai jól strukturált saját társadalmat alkotnak. Szomorú tényként regisztrálja, hogy sokan halnak bele azokba a megpróbáltatásokba, amelyeket az utcán élés jelent, de összetartanak. A volt hajléktalannak és a jelenleg ebben a helyzetben élők önszervező csoportokat, politikai akció csoportokat, egyházi csoportokat, stb. alkotnak. Wagner erős összetartó erőt tapasztalt körükben. A hivatalos szociálpolitikának a szegényeket, hajléktalannak individuálisan megragadó szempontjai helyett a város hajléktalanjainak erős közösségében lehetőséget lát arra, hogy kollektív jogosultságokat kiharcolva jussanak olyan ellátásokhoz, amelyekre saját maguk szerint szükségük van. Jól működő intézményekként az alábbiakat ismerteti 1993-ban megjelent könyvében (Wagner, 1993):

a.) A "*Drop-in Center*" (kb. olyan hely, ahova csak-úgy-be-lehet-ugrani).

1974-ben alapították a settlementek mintájára, amikor még nem volt gond a hajléktalanság a városban. A settlement mozgalom a szociális munka csoport-és közösségépítő módszereit, a szupervíziós eszközöket vezette be. (Müller, 1988). A legprogresszívebb hagyományokra épít tehát ez a centrum. 200 embernek tudnak reggelit adni, aki akar ott maradhat beszélgetni. Szociális munkások dolgoznak a centrumban, akik segítenek mind a lakás, mind az egyéb gondok megoldásában. Tanácsadást folytatnak, jogsegélyszolgálatuk működik.

A csomagmegőrzőben elzárhatják a holmijukat azok, akiknek erre van szüksége, van aki levelezési címként használja a helyet. Az épületben fogorvos és fodrász is működik. Mentálhigiénés ellátáshoz is juthat itt az a hajléktalan, akinek erre van szüksége. Az utóbbi években a közösségi szociális munkára egyre nagyobb súlyt fektetnek, csoportokat szerveznek. A nyitás előtti sorokat látva más szolgálatok munkatársai is odajönnek, hogy megismertessék magukat leendő ügyfeleikkel. A reggeli nyitás előtt ugyanis meglehetősen nagy tömeg várakozik, az emberek azonban vidámak, csoportosan beszélgetnek, a kutatót nem egy segélyosztó hivatal előtt várakozó ideges, egymással torzsalkodó tömegre emlékeztetik. A legjobb settlement hagyományokat használják, az ügyfelek anonimitását tiszteletben tartják.

"...Jó ide jönni,... sok olyan hely van,...ahol a szociális munkások az egész élettörténetedet meg akarják tudni ahhoz, hogy 50 centet adjanak. Itt nem ez a helyzet. Itt tényleg törődnek az

emberrel." (Wagner ibid. p. 125.)

Az ott dolgozó munkatársak számára mindig is fontos volt, hogy a hajléktalanokat, mint közösséget tekintsék és a hajléktalanok akcióikor (pl. amikor 1987-ben sátorozással akartak jogokat szerezni a várostól) szóvivőként, képviselőként lépnek fel. Jimmyt, a korábbi igazgatót így jellemezte egy ügyfele: "Nagyon segítőkész, de nem lehet vele a bolondját járatni. Megértette, mit történik velünk, mindnyájunkat ismer, de azt is tudja, mikor kell vigyázni, ki áll a háta mögött." (Wagner op. cit.)

Azok a szociális munkás gyakornokok, akik meg szeretnék itt tanulni, hogyan lehet a professzionális szociális munkás szerepet összeegyeztetve a távolságot is megtartani s a kapcsolatokat is kiépíteni, minden évben elég sokan vannak.

b.) "*Friendly Center*" (a barátságos központ) egy mentálhigiénés klub, ahol"... nem stigma a mentális zavar, hanem kitüntetés" (Wagner ibid. 127).

Amikor 1982-ben megnyitották – a Mentális Betegek Szövetségének jóvoltából –, céljuk az volt, hogy egy alternatív modellt nyújtsanak a város orvosi szemléletű mentálhigiénés szakembereinek. A 70-es '80-as évek önszolgáltató csoportjai alapján szerveződött. Itt már nem mindenkit fogadnak – nem úgy mint az előzőekben ismertetett *drop-in-center*-ben. Pszichiátriai vizsgálat után lehet bekerülni a "klubtagok" sorába és együtt kell működni, főként bizonyos képzési programokban és terápiákban. Ezt nem vállalja mindenki, így valóban csak azokkal foglalkoznak, akik klubtagok. Olyan konkrét szolgáltatásokat is nyújtanak, mint ebéd, mosás, fürdési lehetőség. A tagoknak sokféle szabadidős programot szerveznek. A szakképzést előkészítő programokban szívesen alkalmaznak klienseket olyan munkákra, amelyek a ház fenntartását szolgálják.

c) vallásos mozgalmak és szervezetek.

Meglepően sok hajléktalan számolt be valamilyen "misztikus" élményről Wagner kutatásában. Az 1987-es demonstráció egyik hajléktalan vezetője is sugallatra kezdett bele a demonstráció vezetésébe. Nem meglepő, ha ezek után volt olyan szekta, amelyet hajléktalan alapított. "*The Living Presence*", de alapítójának más városba költözésével, népszerűsége alábbhagyott). Népszerű az Üdvhadsereg is, főleg azok az alkalmak, amikor friss süteményt is osztanak. Főként jó társas alkalmaknak tartják az az Üdvhadsereg eseményeit.

d.) Önszolgáltató csoportok a hajléktalanok körében.

Amikor a kutatás kezdetén egy 38 éves utcai zenésszel akart Wagner interjút csinálni és meghívta az egyetem büféjébe, meglepetéssel tapasztalta, hogy legalább fél tucat hallgató üdvözölte a férfit. Később derült ki, hogy az ismeretség a helyi AA klubtól származik. Később derült ki, hogy az ilyesfajta önszolgáltató csoportokban sok hajléktalan találkozik középosztálybeliekkel. Az AA-hoz hasonlóan OA (*overeaters anonymous*= névtelen túlevők) klubok is működnek a városban ugyanolyan kevert réteghelyzettel, mint az AA-k. Rengeteg ezekhez hasonló működik a rákbetegektől a munkanélküliekig, az alkotói válságban lévő művészeketől a bűncselekmények áldozataiig, az alkoholisták szülők gyermekeinek klubjától az AIDS betegeig. Mivel bizalmasan kezelik tagjaik névsorát, szinte rejtetten hálózják be a várost és csak nehezen fedik fel magukat azok az emberek, akik részt vesznek ezeken a találkozásokon. Természetesen még Wagner sem állítja, hogy az utcán élő hajléktalanok nagy tömege részt vesz valamelyik önszolgáltató csoportban, de a hajléktalanok negyede aktív tagja volt a kutatáskor, vagy azt megelőzően valamelyiknek. A beszámolók azonban nagyon vegyesek. Ha el is mentek a csoportokba, az ott uralkodó nyelvezet, viselkedési mód elriasztotta a hajléktalanok nagy részét a további részvételtől. Tapasztalataikat azonban bizonyosan hasznosították amikor politikai akcióikat megkezdték.

e.) Hajléktalanok politikai mozgalmak a városban

A 70-es és a '80-as években sok hajléktalan akció volt szerte az USA-ban, Los Angeles-től New Yorkig. Az akadémikus szakirodalom nem foglalkozott velük, a hajléktalanok azonban meglehetősen jól ismerték mindegyiket, miként Wagner kutatásából kiderül. Az ország

nagyvárosaiban feltűnő hajléktalanok hozzák-viszik a híreket, néha az újságok is foglalkoznak velük. 1989/90 telén nagy demonstrációkat szerveztek a városban, és azok az emberek, akik a mozgalomban a legaktívabak voltak, a hajléktalanok egyik jól definiálható alcsoportját alkotják. A kutatás indulásakor, 1989-ben egy *Let's Talk* elnevezésű hajléktalan szervezet, mely a klasszikus "protestáló" szervezet eszköztárával élve tárgyalt a városi vezetőkkel, kapcsolatban volt a médiumokkal, hetente tüntetést szervezett a város főutcáján, már akkor önszervező elemeket vitt a munkájába. Volt pl. egy "forró drótjuk", amelyet a szervezet által kiképzett hajléktalanok üzemeltettek. Rádiótelefonokkal szerelték fel aktivistáikat és szétküldték őket a városba. Információkat adtak a menhelyekről, a tüntetésekről és ha valamely társukat atrocitás ért ugyancsak a forró dróton keresztül értesítették a többieket. A nyomásgyakorlásnak végül is lett eredménye, hogy valamivel jobb lett a helyzet. Viszont az idők során újabb hajléktalan szervezetek alakultak és ezzel megosztották a társaságot. Wagner egy meglehetősen jól strukturált rendszert ír le, amelynek egyik összetevője, hogy az egyes csoportok mennyiben érzik elérhetőnek céljaikat önszerveződéssel (Wagner ibid. p. 168.).

A hosszú távon megoldást kínáló speciális módszerek közül érdemes megemlíteni a német szakirodalomból megismerteket. Korábban már ismertettük a német ellátórendszer specialitásait, ahol is jellemző a gyerekes családok hajléktalansága. Speciális segítségnyújtási formákról számolnak be a szerzők (Vaskovics 1979). A legtöbb német településen volt valamiféle ellátás a hajléktalan, gyerekes családok számára :

Korcsoprotok szerint kialakított "szociális védő terek": óvoda, iskola és ifjúsági korosztályoknak. Ez a német városok 85%-ában működik, a hajléktalan gyerekek 50%-a vett részt ilyenfajta programokban. Főként szociálpedagógusok által vezetett és szervezett foglalkozásokról van szó, részben a hajléktalan szállásokon, részben azokon kívül. A programok hatékonyságáról megoszlottak a vélemények, mert az erőfeszítések ellenére a hajléktalanok gyerekei között sok a későn járnivaló beszélni kezdő gyerek, sok az iskolai alulteljesítő és kimaradó.

Néhány modellt is ismertet a szerzőpáros. Ezek közül a legsikeresebbnek a Freiburgban bevezetett: "*Freiburger Integrationsmodell*" látszik, ahol a 83 család 250 gyereke számára olyan fejlesztő, autonómiájukat és saját kultúrájukat tiszteletben tartó, nem gettósító integráló programot vezettek be, Az óvodában 9 szociálpedagógus 8-10 fős csoportokban foglalkozott 70 gyerekkel. (Ez 1,6 millió márkába került egyébként). A speciális iskola alsó négy osztályában 120 gyerekkel foglalkoztak. Az 1975-ös adatok szerint a program minden gondozottjára havi 6000 márkát költöttek. Mindezek eredményeként megszűnt az addigi nagy iskolai lemorzsolódás és a program szervezői reménykedhetnek abban, hogy a következő generáció számára már nem kellenek hasonló szociálpolitikai, szociális munka módszerek.

3.2.3. Képzés

"Egy szerzetes megszólította Csao-csou hosangot:

- Én csak most érkeztem a kolostorba. Kérlek mester, taníts engem! Csao-csou:
- Megetted a rizskását?
- Igen, megettem Csao-csou:
- Akkor eredj, és mosd el a csészédet! A szerzetes nyomban észhez tért."

(Kapuvasics Átjáró, Kínai Csan-buddhista példázatok. Helikon Budapest, p. 53.)

Az oktatás. Nehéz kérdés. Már az ókori Kínában is, mint látjuk. Tudjuk természetesen, hogy mindig is a leghosszabb távon gyümölcsöző, ám a leghatékonyabb beruházás. De mit és hogyan kell oktatni ahhoz, hogy a tanítvány "észhez térjen"? A bevezetőben írtam, hogy a jelen dolgozat megírását az motiválta, hogy bemutassam, mit kellene tudni a hajléktalanságról ahhoz, hogy jó szociális munkásként dolgozzunk hajléktalan klienseinkkel. A jó szociális munkás azonban jelenleg még csak hallgatói státuszban van Magyarországon, hiszen négy éve indultak a felsőfokú képzések. Természetesen tisztelet a számos kivételnek, a sok

nagyszerű kollégának, akik önműveléssel, társszakmák tudományának felhasználásával, és persze nagy nehézségekkel küzdve váltak igazi szociális munkásokká és hajléktalanokkal dolgoznak. Azonban ők vannak egyelőre kisebbségben – mint az 1993-as felmérésből is láthattuk (Kocsis M. 1994). Ahhoz tehát, hogy a hajléktalanság kérdését jó szakemberek, kellő ismeretekkel és kellő áttekintéssel meg tudják oldani, úgy érzem a szociológia, a szociálpolitika és a szociális munka szempontjait egyformán szemük előtt kell tartani. Meggyőződésem, hogy a három tudomány egymáshoz közelálló, egymást kiegészítő diszciplína egy jól felépített szociális rendszerben. Már az eddigiekben is szerettem volna bemutatni, hogy a megoldások annyira komplex megközelítést igényelnek, hogy csak több tudományban jártas emberek együttműködésével képzelhető el valamiféle hatékony, nem tűzoltás-szerű (krízis intervenciónak elkeresztelt, de évek óta a krízist stabilizáló) megoldás. Természetesen nemcsak a hajléktalanság problémájára értendő ez az általános megközelítés, hanem a szociális problémák alighanem mindegyikére is. A jelenlegi munka azonban a hajléktalansággal foglalkozik, ezen a – számomra igen érdekes és fontos – problémán demonstrálva azt a hármas megközelítési módot, melyet remélem sikerült Olvasóim számára is érzékelhetővé tennem.

A "szociális" képzéshez először arra a kérdésre kellene választ keresnünk, mit is csinálnak jelenleg a terepen lévő szociális szakemberek? Illetve: kik is a hajléktalanellátó rendszerben a szociális munkások? Ebből következhet, hogy miféle oktatásra van szükségük? Kocsis M. Mihály (1994) kutatásából már ismerjük azt a tényt, hogy a hajléktalanellátó intézmények 28%-ában egyáltalán nincs szociális munkás. Ebből természetesen az is következik, hogy mindenféle oktatásra szükség van és minél nagyobb mennyiségben. Alighanem emiatt is indulnak be egyre nagyobb számban a különböző szintű szociális szakképzések, a szociális munkások képzései.

De ahol – a felmérés szerint – van szociális munkás, nem biztos, hogy a felsőfokú végzettség valóban garantálja azt a szakmaiságot, amit elvárhatnánk. Ha van is felsőfokú végzettsége valakinek, akkor sem ért minden esetben ahhoz, amit csinál, vagy olyan rövid ideje van egy-egy szállón, hogy nem is érti az ott kialakulóban lévő vagy kialakult munkamódot. A gyakori áthelyezés, csalódottság, fel nem dolgozott frusztrációk miatti munkahelyváltás következtében néha annyira rövid időket tölt el egy helyen a szociális munkás, hogy mód sincs a jó vagy rossz, de kialakult munkamód átvételére.

Nagyon különböző motivációik vannak a szállókön munkát vállaló embereknek. Szociális munkás sokáig az lett, aki annak mondta magát, ma is csak iskolai szinthez kötik a kinevezést, semmiféle grémium nem jogosult arra, hogy valamilyen bizonyítványt adjon ki arról, hogy az illetőnek joga van-e használni ezt a címet, mely így talán hamarabb járátódik le, mint ahogy a közvélemény megtudta volna mit is jelent.

Csak a probléma illusztrálására nézzünk néhány példát azokból a tapasztalataimból, amelyeket a különböző budapesti hajléktalan szállókön szociális munkásként dolgozó kollégákkal interjúzva gyűjtöttem össze 1990-1994 között:

"... leszázalékoltak az iskolából. Valami kereset után kellett nézzek. Egy kérdőíves vizsgálatban kérdezőbiztos voltam és így jutottam el a... szállóra. Nem is tudtam, hogy ilyen létezik a kerületében. Azóta itt dolgozom, eleinte négy, most hat órában ... Szociális munkás vagyok..."

"... védőnő voltam, állást szerettem volna változtatni..."

"... mindig emberekkel foglalkoztam, tanítottam, de valahogy meguntam az iskolát, láttam egy hirdetést az újságban, gondoltam megpróbálom..."

"... mindenfélét csináltam érettségi után, aztán egyszer csak láttam az újságban, hogy szociális munkást keresnek. Azt sem tudtam mi fán terem..."

"... egészségügyi szakközépiskolát végeztem, már nyugdíjban vagyok. De visszahívtak, mert nem volt ember..."

"... gyerekekkel foglalkoztam, nem sikerült elvégezni a tanítóképző főiskolát. Nagyon szeretem a kis csöviket. Nekem ez egy lehetőség..."

"... leszerelés után nem tudtam mihez kezdeni, anyám is ezen a területen dolgozik, gondoltam megpróbálom. Szociális asszisztensnek vettem fel.."

"... amikor lett ez a szálló, kijött ide a főnök és megkérdezte a szomszédasszonyt, nem tudna-e valakit, aki idejönne dolgozni. Nekem csak középiskolám van őszintén szólva. Idejöttem, a főnök elbeszélgetett velem. Megkérdezte, értek-e e gyerekekhez? Hát kettőt felneveltem-mondtam neki. így aztán megfeleltem, azóta is itt dolgozok..."

"... családsegítőben dolgoztam, előtte kutatóintézetben, ahol szociológiai felmérésekben vettem részt. A Délin önkéntesként megismertem a hajléktalanokat és nagyon megszerettem őket.."

"... népművelő voltam, nem volt állásom..."

"... pedagógusként is mindig vonzódtam az elesettekhez. Úgy alakult a családi életem, hogy ott akartam hagyni a pályát és egy újsághirdetés alapján jöttem ide..."

"... pályakezdő munkanélküliként beiskoláztak szociális asszisztensnek. Feljöttem Pestre és beállítottam, hogy itt szeretnék dolgozni..."

"... problémás gyerekekkel foglalkoztam, ismeretség révén jöttem a szállóra. Nagyon tetszik ez a munka..."

"...Katonatiszt voltam. Nyugdíjaztak a honvédségnél, egyik napról a másikra. Azt mondták nem tartanak igényt a munkámra."

A legkülönbözőbb előképzettség, a sokféle motiváció, a szakmai fórumok szinte teljes hiánya, a gyakori túlerheltség és a nem ritka érdektelenség nem teszi könnyebbé a szakmai munka minőségének emelését. Pedig nagyon nagy szükség lenne erre, mint ahogy a Hajléktalan Szolgálatok Tagjainak Országos Kamarája megalakulásakor kiadott programjában is olvasható: "Országos gondot jelent a szakképzett munkatársak hiánya is, amelyet a jelenleg folyó szociális munkás képzések sem tudnak megoldani...(....). Szükségesnek látszik egy gyakorlatközeli, a napi tapasztalatokat is feldolgozó, részben konzultációs jellegű, mentálhigiénés programokat is magában foglaló intenzív képzési rendszer létrehozása..." (Gyuris, 1992 p. 1.)

Természetesen nagyon nehéz értékelni egy szociális munkás minőségi munkáját. Nincsenek még kidolgozva az *evalualás* módszerei Magyarországon, pedig a szociális munkát oktató egyetemeken, főiskolákon ezzel régóta foglalkoznak más országokban. A szociális munkások tevékenységének hatékonyságát mérni kell tudni az esetek rögzítése, valamint a kliensekkel végzett munka eredményessége alapján. A szociális szolgálatok vezetőinek a menedzsmentet végzőknek ez feladata, munkájuk része, amit természetesen megtanulnak az iskolában. Ugyancsak megtanulják a nem vezetési, menedzselési feladatokat ellátó szakmeberek is, hiszen ha többé-kevésbé világosan tudják, hogy mikor végeztek ügyfeleikkel olyan munkát, melynek eredménye számukra is jól dokumentálhatóan kiderül, természetes lesz, hogy a következő alkalommal milyen módszereket érdemes választani és mit kell elkerülni hasonló esetekben. Az evaluálás módszertanába nem szeretnék elmélyülni, bő szakirodalom áll rendelkezésre.(Bloom, 1982, Fischer 1978a, 1978b).

Természetesen nem feladatomban kritizálni kollégáim tevékenységét, motivációikat. A fenti interjúrészleteket sem azért bocsátottam közre, mert kritika tárgyává kívánnám tenni azt, ha valaki pl. pedagógusból vagy katonatisztból szociális munkássá lesz. Nem azt állítom, hogy a pályamódosítás rossz dolog, de mindenesetre elgondolkodtató az a sok esetlegesség, ahogy valamilyen kósza hivatástudat és szinte semmiféle gyakorlat nélkül lehet sérült és sérülékeny emberek életébe avatkozni akár minden ellenőrzött szakmai kompetencia híján is. Mezei György 1992-ben az országban 47 menhelyet vizsgált meg, és a fentiekhez hasonló tapasztalatokat szerzett. A hajléktalan-problémakör megoldására irányuló kísérleteknél az egyik legfontosabb tényezőnek tartom azt, hogy kik azok, akik segítőként szociális

munkásként, egészségügyi dolgozóként stb. közvetlen kapcsolatban állnak a hajléktalanokkal, kik azok, akik e társadalom szélére sodródott, vagy éppen azon kívül került réteg szemében a társadalmon belülről érkezett segítő szerepében jelennek meg? (...) A menhelyek többségében a szociális munkát valamely fegyveres testület levitézlett, vagy nyugdíjas tagja látja el, volt rendőr, munkásőr, katona, önkéntes rendőr. Ők magukat 'gondozóknak', 'portásoknak' aposztrofálják, rosszabb esetben szociális munkásnak..." (Mezei, 1992 p.3.) Természetesen munkájukban nem az a szemlélet az uralkodó, amelyet az egyetemen, főiskolákon a leendő kollégák tanulnak. Mezei szerint a szakemberek hiánya az egyik oka annak, hogy a menhelyek színvonala leromlik, hasonlóan a városrészek "slumosodásához".

Eddig persze nem is lehetett megkövetelni a szociális munkás diplomát, mert nem voltak képző intézmények. A mai képző intézményekben is csak az ELTE-n indult special kollégium a hajléktalanságról, tehát legfeljebb általános szakmai ismeretekkel mennek el majd a végzetek az átmeneti szállókra, nappali melegezőkbe és az ott dolgozóktól kapnak tanácsot a mindennapi munkával kapcsolatban. Ami persze egyáltalán nem baj, ha az általános ismeretek elegendőek lesznek és a frissen végzett hallgatók alkalmazni tudják majd az egyetemen tanultakat.

Képzésre tehát égetően szükség van.

Mint ismeretes a posztgraduális szociálpolitikus képzést követően három évvel, 1990-ben Férge Zsuzsa megalapította az ELTE Szociológiai Intézetén belül a Szociálpolitikai Tanséket, ahol elindult a szociálpolitikusok és a szociális munkások képzése a nappali tagozaton. Az első végzős évfolyam 1995-ben kapja meg diplomáját, mely lehet két szakos is (szociálpolitikus és szociális munkás, illetve a két szak közül az egyiket is választhatják a hallgatók; mód van specializálódott szak-szociális munkás képzésben való részvételre is). A képzésről megjelent több részanyag (Hegyesi, Talyigás 1988; Göncz, Pik 1994).

Mindezek figyelembevételével terveztem meg az ELTE Szociálpolitikai Tansékén azt az "oktatási csomagot", melyet a leendő, hajléktalansággal foglalkozni kívánó szociális munkások számára hasznosnak vélek. Az oktatásban három szinten foglalkozunk a hajléktalanság problémájával.

Dolgozatunk témája a hajléktalanellátás. Mivel a témának – sok más szociális problémához hasonlóan annyira összetett a problematikája, az alapképzés során több tárgy kapcsán is érintődnek azok a kérdések, melyekről már eddig is szó esett a dolgozatban, – az anyagi szűkösségtől a lakásproblémákig, a mentálhigiénés gondoktól a társadalomismeretig. Az öt éves képzési idő alatt három olyan tárgy van, ahol konkrétan a hajléktalanság problematikáját érintjük. Ezek a tárgyak különböző szakaszokat is jelentenek, a kérdés különböző mélységű ismeretét kívánják meg.

I. Az előkészítő szakasz.

Hasonlóan más szociális problémákhoz, ekkor még megfigyelő a hallgató, intézménylátogatások, olvasmányok és szemináriumi beszélgetések alapján dolgozza fel a témát – más szociális problémák mellett. Az alapozó időszakban -az első két évet értve ez alatt – a megfontolt szakválasztást elősegítendő olyan orientációs tárgyakat kínálunk, amelyekről feltételezzük, hogy elérjük velük a célt.

Ebből a szempontból fontos a "*Szociális problémák a gyakorlatban*" című tárgy, melynek részletes tematikái olvashatók (Pik 1993b, 1994e). Felépítéséről röviden: valamely jól definiált probléma, jelen esetben a hajléktalanság – a változó órarend miatt az eddigi három évfolyamon mindig más óraszámokban és kissé eltérő struktúrában – elméleti hátterének ismertetése után a hallgatók a terepen nézik meg megfigyelőként, milyen megoldási módok vannak "a mai magyar valóságban". Az olvasmányokkal kiegészítve a tapasztaltakat szemináriumi formában dolgozzuk fel. Ekkor a hajléktalanság még csak egyetlen probléma a többi között, amelyekről a stúdiumok során majd részletesebben tanulnak. Ebben a tárgyan

tehát – több más szociális probléma mellett – a kérdés csak felvillantódik. (Ez csak amolyan "megmártózás", hogy Férge Zsuzsa szavaival éljek).

II. Gyakorlati munka terepen

A szociális munkás-szociálpolitikus képzésnek az ötödik szemeszterben végzendő eseti munkát oktató *terepgyakorlat* a gerince. Ekkor tereptanárok mellett *eseti munkát/ case work*) végeznek a hallgatók. A terepek között csak egyik a hajléktalanokkal foglalkozó terep, de minden évben van néhány hallgató, aki ezt választja. Az egyetemen szemináriumi feldolgozás során a szupervízió elemeit is megtanulják. A szociális munka elméletének tanítása ezzel párhuzamosan folyik, "*Az eseti munka*" című tárgyban. Itt tehát még mint a többi szociális munkával ellátandó terület egyike jelenik meg a hajléktalanság.

III. Szociális munka hajléktalanokkal

Mivel néhány hallgató nyilvánvalóan komolyabban érdeklődik a hajléktalanokkal végzendő szociális munka témája iránt, 1993 áprilisában a tanszékre látogató egyik amerikai vendég professzorral, Alice K. Johnsonnal egy napos *workshop*-ot rendeztünk amelyen hallgatók és a terepen dolgozó szociális munkások vettek részt.

Az 1993/94-es tanév második félévében speciálkollégiumi keretben oktattam a "*Szociális munka a hajléktalanellátásban*" című tárgyat. A tárgy tematikája ugyancsak olvasható (Pik 1994 e), de talán érdemes röviden áttekinteni azokat a blokkokat, melyek alapján felépült :

1. Az első blokkban foglalkoztunk a hajléktalan ellátás történetével. Mihályfy András filmrendező 10 órás anyagot forgatott a kezdeti demonstrációkról és az azokat követő elhelyezésekről. Ennek egy részét megnéztük és részben a rendezővel, részben egy szociális munkással beszélgettünk, aki a kezdetektől jelen volt.

2. A második blokk az ellátórendszer járulékos intézményeiről szólt, pl. az egészségügyi rendszerről, az alkoholgondozásról. Természetesen hangsúlyt kapott a hajléktalanok ellátatlansága a rendszerben. Itt főleg előadás és referátumok formájában került sor az ismeretek átadására.

3. A harmadik blokkban az ellátás jelenlegi szintjeit beszéltük meg és az egyes szinteken szükséges speciális készségeket. Itt került sor a szociálpolitikai rendelkezések megtanulására is. Esetismertetésekkel tettem előbbé a blokkban közöltek.

A kurzust másod-, harmad- és negyedévesek látogatták, kb. 15 fő vette fel az indexébe.

Tapasztalatok:

Melyek azok a szociális munkási *dilemmák*, amelyekkel szembe kerülnek a hallgatók? Természetesen a három szinten nagyon eltérőek ezek. Az első szinten nehezen kerülhető el az a sokszor megrázó hatás, amelyet egyes hallgatók megélnak, amikor először csapja meg őket "a szociális szféra szele." A kiszolgáltatottság, a nyomor. Ezen a -megfigyelői- szinten a hallgatók még nem végezhetnek munkát a kliensekkel, sőt, nem is interjúzhatnak velük, ezért itt tehetetlenek érzik magukat. A problémát főként érzelmileg nehéz feldolgozni, az intellektuális távolítás néha segít. Nehéz meggyőzni a hallgatókat, hogy ha nincs semmilyen eszközük arra, hogy segítsenek az ingyenkonyhán sorba álló embereken, vagy a fapadosra várakozókon, ne is ébresszenek esetleg hiú reményt. Próbálják megérteni, melyek azok a makro- és mikro folyamatok, amelyek a hajléktalansághoz vezetnek. Ebben az időszakban társadalompolitikát, pszichológiát, mentálhigiénét is tanulnak már, mely tárgyak segíthetnek a megértésben.

Türelemre kell inteni azokat, akik elhivatottságot éreznek a szakma iránt.

Egészen más dilemmákat vet fel az a szakasz, amikor módjuk van a hallgatóknak tevőlegesen beavatkozni, szociális munkát végezni. Első kérdés szokott lenni a határok betartása. Meddig mehet el egy szociális munkás a kapcsolat kiépítésében anélkül, hogy az

ügyfél ezt ne a barátság egyértelmű jelének vegye. Fiatalokkal a fiataloknak különösen nehéz ezt a dilemmát megoldani.

Ki vagyok én ebben a helyzetben – teszik fel sokszor a kérdést mind a terep tanárnak, mind a szeminárium vezetőjének. A részvétel és a kívülállás, az emberi sorsok megismerése és a rátekintés képessége a munkára – ezek már olyan dilemmák, melyekkel a tereptanárok is szembe kerülnek.

Milyen mélységében van jogunk beavatkozni, mi adja meg egyáltalán a jogot arra, hogy belépjek egy ember életébe? Meg tudom-e ezt tenni? Nekem való-e a szociális munkás szakma? Elbírom-e a látványt, a szagokat? Van olyan hallgató, aki úgy dönt, hogy a szociális munka nem neki való. Képzésünk struktúrájából következően mód van arra, hogy szociálpolitikusként folytassa tanulmányait.

A féléves gyakorlati idő élesen veti fel a kapcsolat lezárásának kérdését. A gyakorlatnak vége lesz decemberben még akkor is, ha kialakult egy olyan szociális munkás-gyakornok kapcsolat, melyben valami elindult, megoldódni látszott. Nehéz ezt lezárni. Szükségszerű, hogy így a szociális munka egyik legnehezebben tanulható, tanítható szakaszát, az eset lezárását illetve átadását is megtanulják. Megkönnyíti a hallgatók helyzetét, hogy minden esetet csak tereptanári felügyelettel vihetnek.

A speciális szakmai ismereteket a harmadik szinten tanulják meg a hajléktalanokkal foglalkozni kívánó hallgatók. Itt bizonyos kérdések már máshogy, más hangsúlyokkal merülnek fel. Szociális munkás akar lenni, aki jár a kurzusra. Érdekli a hajléktalanokkal folyó munka. Nem riasztja el egy menhely képe.

Hangsúlyozni akartam az alternatív, közösségi szociális munka módszereket, az egyéni esetkezelés mellett. A politika, mint a hajléktalan kérdés kísérője, ugyancsak helyet kapott a beszélgetésekben. Itt problémaként jelentkezik, melyek azok a speciális ismeretek, készségek, amelyeket meg kell tanulni annak, aki ezen a területen akar dolgozni. Hosszan tárgyaltuk a kommunikációs készségeket, melyek az utcai szociális munka szintjén egészen más hangsúlyokat kapnak, mint az átmeneti szálló, vagy rehabilitációs otthon szintjén. Mit jelent a szerződés fogalma az ellátás különböző szintjein? Mit jelent a kliens akarátának tiszteletben tartása egy hideg téli napon az utcán? Mit jelentenek a különböző rezsimek és házirendek az ellátó intézményekben? Mit jelent a gondozás fogalma egyik és a másik helyen? Hogyan kapcsolódhatnak a terepen már dolgozó kollégákhoz a frissen végzett, vagy a szakmát csak most elsajátító ifjú kollégák?

Milyen sikeres ez az oktatási tevékenység? Mennyiben szolgálja a hajléktalanság megszüntetését? Remélem néhány év múlva valamelyik ifjú kolléga erről fog disszertálni és következtetései pozitívak lesznek.

4. Összefoglalásként

a.). Mind a nemzetközi mind a hazai – igen szűkös – szakirodalom megegyezik abban, hogy a hajléktalanság, mint jelenség nehezen vizsgálható, mivel az alapvetően definíciós probléma (ki a hajléktalan, otthontalan, fedél nélküli) nem megoldott, egy vizsgálat jól definiált alapsokasága meglehetősen nehezen állítható elő.

b). A dolgozatban – mindezen módszertani nehézségek figyelembe vételével – egy kérdőíves vizsgálat során nyert adatokból próbáltunk néhány alapvető információt elemezni a magyar hajléktalanok szociológiai-demográfiai összetételével kapcsolatban. Adatainkat megkíséreltük összevetni a nemzetközi szakirodalomban fellelhető adatokkal.

c). A hajléktalanság okainak vizsgálatánál is a fenti adatbázist használtuk, hasonló eljárásmódot követve.

d). A hajléktalan élethelyzetekre adott gyakorlati válaszok – melyekkel mind kutatóként, mind oktatóként, mind az ellátásban működő szociális munkásként találkoztam – kritikai elemzésem tárgyai. Mind a rövid távú, mind a hosszú távú megoldásokat megpróbáltam

kritikailag elemezni. A szakirodalomban fellelhető, a hazai gyakorlattól eltérő megoldásoknak is teret adtam. A hosszú távú megoldások között kitüntetett szerepet szántam a szociális képzésnek.

Irodalomjegyzék

- 1/1971.(II.8.) Korm. sz. rendelet A lakások elosztásáról és a lakásbérletről
- Baasler T. et al: 1983 "On Vagrancy and Psychosis" *Community Mental Health Journal* 19 (1) 274 o. 1983
- Bahr, Howard M. 1970. *Disaffiliated man* Toronto:University of Toronto Press 1970.
- Bahr, Howard M. and Theodore Caplow 1974. *Old men: Drunk and Sober*. New York, New York University Press, 1974)
- Berger, Peter 1963 *Invitation to Sociology*, 1963 Doubleday & Company
- Blau, Joel 1992. *The Visible Poor*. New York. Oxford University Press 1992
- Bloom, Martin; Joel Fischer 1982. *Evaluating Practice* Prentice Hall New Jersey 1982.
- Burt, Martha 1988. *Over the Edge*: Rüssel Sage Foundation, 1988
- Burt Martha, Barbara Cohen. 1989. *America's Homeless* Washington, Urban Istitute Press, 1989
- Csáky-Pallavicini Roger 1994 "Az egyházi szociális munka a pluralista társadalomban". Kandidátusi értekezés
- David Rohtman. 1971. *The Discovery of the Asylum*, Boston Little Brown, 1971 DOE : 1981 Single and Homeless", London, 1981
- Domszky András 1994. "Magyarország" in: *A gyermekvédelem nemzetközi gyakorlata* eds: Csókay László, Domszky András, Hazai Vera, Herczog Mária Pont, Budapest, 1994. pp. 270-324
- Etikai Kódex 1994. *Periféria Füzetek* 94/1 p.35
- Ferge Zsuzsa 1986. *Fejezetek a magyar szegénypolitika történetéből* Magvető, Budapest 1986
- Ferge Zsuzsa 1991 *Szociálpolitika és társadalom* T-Twins Budapest 1991
- Ferge Zsuzsa, Háber Judit. 1974. *Az iskola szociológiai problémái* KJK Budapest, 1974
- Fischer, Joel 1978 a. *Effective Casework Practice* New York: McGrawHill Book Company 1978
- Fischer, Joel 1978 b. "Does Anything Work" *Journal of Social Service Research* 1. 1978 pp. 215-243
- Fóti Péter 1988. *Röpirat a lakáshelyzetről*. Budapest, Magvető, 1988
- Frey Mária, Gere Ilona: 1992. "A munkanélküliség szociális hatásai". *Esély* '92/3
- Gaszó Ferenc, Csákó Mihály, Havas Gáborné 1975. *A szakmunkásképzés néhány társadalmi összefüggése*. Műhelytanulmányok, MSZMP KB Társadalomtudományi Intézet, Budapest, 1975
- Gaszó Ferenc, Laki László, Molnár Péter 1984 *Pályakezdők az iparban* MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete, Budapest 1984
- Gaszó Ferenc 1984. *Megújuló egyenlőtlenségek*, Budapest, Kossuth, 1984
- Göncz Kinga, Pik Katalin 1994 "Changing Horizons of Education in Social Work and Human Services in Hungary" in: *Education for Social Work in Eastern Europe* eds: Robert Cobstabel & Vera Mehta. Lyceum Books, Chicago
- Gray, F. 1931. *The Tramp*, London, Dent. 1931
- Grève, J. 1964. *London's Homeless*, London, Bell G. and Sons Ltd ,1964
- Guy Standing 1991. "Munkanélküliség, bizonytalanság és rugalmas munkaformák Európában" *Esély* '91/6
- Győri Péter, Gábor László "Guberálás a lakáspiacon." *Szociálpolitikai Értesítő* 1990. pp. 147-322
- Győri, P .1990. "Gyorsjelentés a hajléktalanságról, 1990" in: R. Andorka, T. Kolosi and Gy. Vukovich (eds), *Társadalmi Riport, 1990* . Budapest, TÁRKI

- Gyuris Tamás 1992. "Hajléktalan Szolgálatok Tagjainak Országos Kamarája program." kézirat. 1992 április 23.
- Hajléktalan Kalauz 1994. FSZKI Módszertani Csoport
- Hefferman, Joseph, Shuttlesworth Guy, Ambrosino Rosalie 1988 *Social Work and Social Welfare* West Publishing Company St. Paul 1988
- Hegedűs J., I. Tosics 1990. "Moving away from the Socialist Housing Model", in *Government and Housing* ed. Willem van Vliet and Jan van Weesep (eds) Sage Publications Newbury Park London New Delhi, 1990
- Hegyesi Gábor, Talyigás Katalin 1988. "A szociális munkás képzés rendszere" *Felsőoktatási Szemle* 1988/7
- Henslin, James M. 1985. *Down to Earth Sociology*, The Free Press New York 4th Edition, 1985
- Herczog Mária 1994. "Gyermekvédelem" Kandidátusi értekezés 1994.
- Hoch, Charles, Diane Spicer. 1985. *SROs an endangered species: Single-room occupancy hotels in Chicago*. Chicago: Community Shelter Organisation, 1985
- Horváth Ágota, Pik Katalin 1992. "Szociálpolitikai rendszerváltás" *Szociálpolitikai Értesítő* 1992/1
- HUD jelentés 1984 : "A Report to the Secretary on the Homeless and Emergency Shelters" Washington: Office of Policy Development and Research, US Department of Housing and Urban Development, (1984).
- Jencks, Christopher 1994.a " The Homeless" *The New York Review Books* April 21. 1994
- Jencks, Christopher 1994.b " Housing the Homeless" *The New York Review Books* May 12 1994
- Kocsis M. Mihály 1994. Előadás az "Utak és Határok a Hajléktalanellátásban" című konferencián. Salgótarján, 1994 június 16.
- Kocsis M. Mihály, Mezei György 1993. " Örömurak pangó szexualitása" Twist Olivér Alapítvány. 1993. kézirat
- Lacziné Kása Zsuzsa 1994. "Esettanulmány" FSZKI Módszertani Központ. Kézirat
- Levendel László 1993. *A hajléktalan ember*. Országos Alkoholológiai Intézet Budapest
- Lakner Zoltán 1994. Előadás az "Utak és Határok a Hajléktalanellátásban" című konferencián. Salgótarján, 1994 június 16.
- Lamb, H.R. (Ed) 1984. *Homeless Mentally III*, Washington D.C. American Psychiatric Association, 1984
- Matern Éva 1990. "Önkényes lakásfoglalók, kilakoltatottak". *Szociálpolitikai Értesítőig.* 45-146
- Mezei György 1992. Magyarország menhelyei. Twist Olivér Alapítvány 1992. kézirat
- Molnár D. László, Gyuris Tamás, Szántó Róbert, 1992. "Hajléktalanok", *Család, Gyermek, Ifjúság*, 1992/6 pp 20-23.
- Müller, C. Wolfgang 1988. *Wie Helfen zum Beruf wurde*. Beltz Verlag, Basel Weinheim 1988. 2. kiadás. Magyarul: *Hogyan vált a segítség hivatássá* T-Twins 1992. fordította: Pik Katalin
- Oross Jolán., Kocsis M. Mihály 1994. "A hajléktalan ellátás intézményrendszere" Peremhelyzetű Csoportok Módszertani Központja Budapest. Kézirat
- Orosz Éva 1992. *Egészségügyi rendszerek és reformtörekvések* Politikai Tanulmányok Intézete Alapítvány Budapest, 1992.
- Pik Katalin 1992. "Egy szocialista nagyvállalat – egy eset tükrében" MTA Szociológiai Kutató Intézet; Kézirat.
- Pik Katalin 1993a. "Szociális munka a hajléktalan ellátásban" *Esély* '93/4
- Pik Katalin 1993b "Tematika a 'Szociális problémák a gyakorlatban' c. tárgy oktatásához. 1992/1993" ELTE Szociológiai Intézet Szociálpolitikai tanszék. Kézirat.

- Pik Katalin 1994 a "The emergence of Homelessness in Hungary" The Third International Workshop on Social Responses to Transformation in East -Central Europe, Prague, 6-8th May, 1994. előadás, a kötet megjelenés alatt
- Pik Katalin 1994 b. Interjú Győri Péterrel, 1994. február 26.
- Pik Katalin 1994 c "Hajléktalanok a fővárosban" *Esély*, megjelenés alatt.
- Pik Katalin 1994 d Interjúk dr. Hudy Margarétával, 1994. február.
- Pik Katalin 1994 e "Tematika a 'Szociális problémák a gyakorlatban' c. tárgy oktatásához. 1993/94" ELTE Szociológiai Intézet Szociálpolitikai tanszék. Kézirat.
- Pik Katalin 1994 f "Sikertörténet" *Periféria Seria*, megjelenés alatt
- Pik Katalin 1994 g "Nemzetközi tapasztalatok a hajléktalan gyermekekről" Előadás: Konferencia a gyermekek jogairól 1994 ápr.20-30. Budapest
- Pincus, Allen, Anne Minahan,1973. *Social Work Practice*. Tizedik kiadás F.E. Peacock Publishers Inc. Itasca, Illinois
- Preusser, Norbert 1993. *Obdach Weinheim*; Basel: Beltz Velag 1993
- Rohman, David 1971. *The Discovery of the Asylum*. Boston. Little Brown 1971
- Rossi, Peter H. 1989. *Down and Out in America* The University of Chicago Press, Chicago, 1989
- Shelter 1972. *The Grief Report*, London, Shelter, 1972
- Shlay Anne, Peter Rossi 1992: "Social Science Research and Contemporary Studies of Homelessness" *Annual Review of Sociology* 18(1992) pp.129 -160
- Szociális Törvény. 1993.évi III. törvény a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról. *Magyar Közlöny* 1993/8. pp. 347-367
- Takács Gézané, Ágoston Attila 1994. "Felmérés" FSZKI Módszertani Osztály, kézirat.
- Tánczos Éva 1990. "Óbudai díjhátralékos családok vizsgálata" *Szociálpolitikai Értesítő* 1990/2 pp.323-356
- Vaskovics, László, and W. Weins 1979. *Stand der Forschung über Obdachlose und Hilfen für Obdachlose*,. Stuttgart Verlag W. Kohlhammer, 1979
- Vecsei Miklós 1993. "Gondolatok a Magyar Máltai Szeretetszolgálat Budapesti Szervezetének munkájáról" *Periféria Füzetek* 93/3.pp.4652.
- Vliet Willem van, Jan van Weesep (eds) 1990. *Government and Housing* Sage Publications, Newbury Park, London, New Delhi, 1990
- Wiseman, Jacqueline 1970. *Station of the lost*. New York: Prentice Hall
- Wagner, David 1993. *Checkerboard Square* Westview Press Colorado,Oxford
- Watson, Susan, Austerberry H. 1986. *Housing and Homeless,,: A Feminist Perspective* Routledge & Kegan Paul, 1986

6. Függelék

6.1. Interjú Győri Péterrel 1994. február 26-án

Kérdés: Hogyan kezdődött a hajléktalanok harca hajlékukért?

Győri: A történet úgy kezdődött, hogy a hajléktalanok a Blaha Lujza téren ülősztrájkba kezdtek.

Két történet volt egymás után, én elmondok mindent amire emlékszem. Az alaptörténet az volt, hogy elkezdtek kizavarni a hajléktalanokat a pályaudvarokról, 1989 tél elején. Azóta már tudom – akkor még nem tudtam –, hogy nagyon nagy nyomás volt [akkor] a MÁV-on. Nemcsak én nem tudtam egyébként, de a hatóságok sem tudták. De én se vettem észre. Tudni kell, hogy én egészen mást éreztem. Tehát [ez] nemcsak egy történelem, hanem szubjektív történelem is. Én azt éreztem – most nagyon viccesen – hogy életre keltek az addigi esetek, dolgok. Merthogy tulajdonképpen az én bekapcsolódásom a dologba az volt, hogy volt ez a Hajléktalanokért Társadalmi Bizottság. A HTB-t, most nem tudom pontosan, '89-ben vagy előbb, alapítottuk, [előbb, 1988-ban már volt kiadványuk] annak az okából, hogy fölemelték a lakbéréket az átmeneti szállókon, [a Fővárosi Tanács Átmeneti Munkásszállóiról van szó, amelyek azon emberek számára voltak fönntartva, akik vagy a fővárosnál, vagy a fővárosban olyan munkahelyeken dolgoztak, ahol nem volt szálló]. Akkor beszaladt valaki az akkor még új TDDSZ-be, hogy érdekvédelmet kapjon. Az Ungi Tibi lakó volt a Könyvesen [a Könyves K. krt.-i Átmeneti Munkásszállóról van szó, mely később hajléktalan szálló lett] és őt rövid úton hozzám irányították mint szoc. polos-szociológushoz. Hajléktalanokkal [addig] nem, de az átmeneti szállókkal foglalkoztam, interjúztam ott. Ebből, hogy az Ungi Tibi, meg lakbéremelés, meg kiszorulnak – ebből lett egy állampolgári kezdeményezés, a Hajléktalanokért Társadalmi Bizottság. Ez nem akart se egyesület, se alapítvány lenni, *deklaráltan egy érdekvédelmi lobbicsoport volt.*

K: Ki volt benne?

GY: Az Ungi Tibi volt az egyetlen hajléktalan, volt benne két egyetemista, és benne négy szakértő, Gosztonyi Géza, Bognár Szabolcs, Morvai Bea és én. A Géza valószínűleg azért mert..., [szociális munkásként lakáskérdésekkel foglalkozott, a családsegítő szolgálatok egyik első vezetője a Szabolcs, mert már a 80-as évek elején csövesekkel foglalkozott, a Bea mert akkoriban végezte a szociológiát [pontosabban a szociálpolitika szakot és a SZETA egyik aktivistája volt] és pályaudvari hajléktalanokkal foglalkozott és én meg azért, mert speciel pont az átmeneti szállókkal foglalkoztam. Arról szólt, hogy összeszedtünk gondolatokat, információkat és két oldalas fénymásolt periodikákat az újságoknak juttattunk el. 1988-ban volt az első szám. *Abszolút működött.* Végül is hármat adtunk ki, de aztán annyira ráharaptak a problémákra, [hogy] jöttek az újságírók; az újságok akkoriban nagyon nyitottak voltak. Abszolút elérte amit akartunk, tele lett a sajtó. Elkezdtek ezzel foglalkozni rendszeresen. Akkor még a Kádár rendszerben voltunk. Zeley, a Népszavánál volt, emlékszem vele volt valami hosszabb interjú, aztán volt egy cikk a lapban és mesélte, hogy leszóltak a Kádár titkárságról, hogy ilyen nincs, nem lehet. [Mármint, hogy a hajléktalanság nincs, nem lehet vele foglalkozni. Hasonlóan az évekig elhallgatni vélt szegénységhez]. Mindenféle ilyen szokásos dolog volt. Lényegében '89 telére a dolog valamennyire artikulálódott, nevesítődött.

K: Addig a szó sem volt a köztudatban?

Gy: Nem. Mi vezettük be, azelőtt voltak olyanok, hogy csövesek, meg aluljárósok. Mai fejjel nem mondom, hogy ez szerencsés szó de ez sokkal bonyolultabb. Vannak hátrányai és előnyei is. Akkor tulajdonképpen azt lehetett érezni, hogy ezek a hajléktalanok – ez a teljesen új szó, az emberek számára is teljesen új volt -, ezek fogták magukat és elkezdtek akciózni a bezárásra! Ez volt '89 telén, tél elején. Teljes mértékben úgy szólt, hogy lényegében a Keletit és a Délit elkezdtek bezárni, a hajléktalanok praktikusán felültek a metróra, leszálltak a Blahán, fogták magukat és leültek. Csak maguk között voltak, akik

megszervezték. Az sem mellékes, hogy a Keletisek voltak a kezdeményezők. Különböző brancsok voltak, leszakadtak egymásról, voltak valamilyen konfliktuózus, vagy egymástól eltérő érdekeik. A Keletiben inkább idősebbek voltak, voltak egészen idősek is. A Déliben egy egészen fiatal társaság uralta a terepet. Kevés idős volt. Az igazik, a középkorú Keleti pályaudvari hajléktalanok voltak, hozzájuk rögtön csapódtak az igazi clochard-ok a Keletiből és egy második fordulóban jöttek át a Déliből a "délisek", akiket úgy szoktunk mondani, hogy a "radikális fiatalok". Ezután elég gyorsan ráhágneseződtek az aluljárói, igazán radikális fiatalok, akik között voltak nem is igazán hajléktalanok.

Azután a történet ott zajlott a Blaha Lujza téren, egészen maguk szervezték meg.

Azután lett egy rájuk szerveződés. Különböző népségek elkezdtek pokrócokat, teát, kaját hozni nekik. És az, hogy ezek kik voltak, az nagyon plasztikus. A csirapártok bizonyos képviselői. Aktív emberek, akik aktívak voltak a csirapártokban és ez is meg az is egy érdekes protestálás volt. [Akkor] az egész rendszer borult, *időben ez se előbb se később nem következhetett volna be* csak akkor. A rendőrség már egy fellazult állapotban volt, nem tudta, hogy mit tehet, mit nem. Megroppant. A tüntetéseken is ez volt, hozzányúlhat-e [a rendőr] az emberekhez vagy nem. No most elbizonytalanodott. Sok szempont keveredett, nemcsak az, hogy jaj de gyenge a rendőrség, hanem az is, hogy esetleg direkt elereszteni őket, lám milyen a rendtelenség, konfliktusok vannak... Több dolog összejárt. Az biztos, hogy maguk a hajléktalanok abszolút érzékelték, egyrészt azt, hogy most vagy robbanunk, másrészt azt is érzékelték, hogy most le lehet ülni a Blahán. *És vannak esélyek.*

Még a környezetről annyit, [hogy] akkor megpróbálkoztak bizonyos dolgokkal. Két dologgal próbálkoztak. A környezet három részből állt: volt a szolidaritást vállaló – nemcsak a szervezetek, hanem az emberek; volt egy környezet, a rendőrség; és voltak, akiket ma bőrfejűeknek hívunk, akkor úgy hívtuk, hogy punkok, akik kemény támadásokat intéztek [ellenük], fenyegetőztek – úgy tűnt, hogy nagyrészt a rendőrség buzdítására. Ebben a helyzetben volt néhány szervezet, néhány Szetás és Ujcsakős, akik megpróbálták a helyzeteket kivédeni. A mindenféle csirapártok képviselői meg vitték a kaját. Ez csak olyan ellátás volt, ami azért volt érdekes, mert *nem kellettek fel*, mert akkor lényegében felszámolódik az egész.

Meddig voltak ott?

Nem tudom. Nem tudom milyen hosszan tartott a dolog, de ha a hasamra ütök: talán tíz napig. Aztán az történt, hogy már a második vagy harmadik napon küldöttséget küldtek a Bielek elvtárshoz a Fővárosi Tanács akkori elnökéhez, hogy tárgyaljanak. *De mit akartak!* Ez egy igazi érdekes kérdés. Ahogy én emlékszem első lépésben – és ez persze személyenként is különböző volt, volt akinél nemcsak első lépésben, hanem később is -, hogy egész egyszerűen ne zárják be a pályaudvarokat. Amikor elmentek a Bielek elvtárshoz [ő volt akkor a Fővárosi Tanács elnöke] – egy küldöttség – akkor már az is felmerült, hogy lakást akarnak.

Feltétlenül elérendő cél volt számukra, hogy a Dohány utcai, volt MSZMP székházat, megszerezzék, ami éppen üres volt. Most a szoc. dem. párt van ott. Tehát a lakás az be is jött, nem is jött be, részben beúszott, hogy legyen egy hely. Amikor ott tárgyalnak a Bielek elvtársai, speciel én is tárgyaltam ott mint a Hajléktalanokért Társadalmi Bizottság, a szoc. pol.-osokkal, teljesen véletlenül. Ezt már négy héttel előtte egyeztetettük, teljesen külön tárgyalás volt. A szoc. pol.-os népségekkel lényegében az átmeneti szállókról tárgyaltunk, hogy itt vannak ezek a hajléktalanok – akkor persze még nem annyian mint most -, mégiscsak meg kellene nyitni a hajléktalanok számára ezeket a szállókat, afféle szakállas témák – azóta is erről tárgyalok, csak a szereplők nem veszik észre magukon, hogy ugyanazt csináljuk. Szóval ilyenekről, megvannak [a feljegyzéseim]. A teljesen véletlen egybeesés miatt ezek után tulajdonképpen az ember belekeveredett ebbe a Blaha Lujza téri történetbe. Aztán az alakult ki, hogy egyfajta mediator szerepbe is keveredtem. Nem nagyon keveredtem, ezek

ugyanazok voltak, ugyanazok a szoc.pol.-osok voltak megbízva, hogy menjenek és csináljanak valamit a helyzettel; Földi Mária meg ezek, de nem tudtak szót érteni a hajléktalanokkal. Kérdezhetné, hogy én szót tudtam-e érteni, hát igen, egy hajszállal jobban talán. [Mosolyog]. És tulajdonképpen különböző szituációkban azt kell mondanom, hogy tényleg összekötő szerepbe keveredtem. Én [akkor] a Blaha mellett laktam, amúgy is ott voltam, én is úgy voltam, hogy egyik felemmel az érdeküket védtem a másik felemmel odasétáltam. Sokszor jól jöttem [hiszen] a Csövi ugye kevésbé tudott tárgyalni.

Fontos, parlamenti típusú tárgyalások folytak ott a Blahán! Főváros, Budapesti Pártbizottság, kerületi pártbizottság, nem emlékszem a nevére most is favoritja a pártjának, egy reformkommunista. Különböző ultimátumokat adtak, hogy jó, még van 24 órájuk és aztán jön a rendőrség! Aztán mondták, hogy nem. És nemcsak ők, hanem ez a köröző népség is. Akkor most haladjunk előrébb. Végül is felvették a kesztyűt.

K: Mitől?

GY: Egyértelmű volt, hogy rendőri eszközökéi és éjszaka akarták [eltávolítani az ülősztrájkot folytatókat], de nem lehetett, mert ott voltak ezek a mindenféle ellenzékiek, és nemcsak ellenzékiek, mai szemmel ezek a szociális munkások. Ott meg megvolt a kitartás, az utánpótlás. Megakadt a torkukon. A másik oldalon meg nem adták föl. A környezet meg biztosította [a védelmüket, ellátásukat]. Aztán azt mondták, hogy a Dohány utca nem, de egy volt munkásőr laktanyát, azt lehet. Ezt a Csehák Judit és a Németh Miklós vetette fel, de több dolog kezdett el úszkálni a levegőben, végül a Vajdahunyad utca 3. alatti, volt munkásőr laktanyáról kiderült, hogy odaadják.

K: De előtte volt Csepel, az iskola tornaterme, mint átmeneti megoldás.

Gy.: Mindig felvetődött valami, amikor elkezdtek mondani, akkor a Solt Otília [a SZETA alapítója, az előző parlamenti ciklusban Szabad Demokrata képviselő, Mezei Gyuri, [a Twist Olivér Alapítvány elindítója] talán a Komár Mari [a Fővárosi Önkormányzat szociálpolitikusa] és néhányan megnéztük mindig, hogy amit felmerítettek, használható-e. Így lett a Csepel, mint első átmeneti megoldás, aztán a Bánya utca. Ezek nagyon furcsán mentek, mindig meg kellett beszélni mindent mindenkivel, a kulcsemberekkel. Különböző leosztások voltak, ki hova megy. Óriási huzavona volt, mert ha kimegy a társaság valahova, az egész [akció] bedugul. Igazán garanciát nem lehet adni. Végül a tornaterem elfogadhatónak tűnt, a főváros adta az ágyat, a felszerelést [különböző önkéntesek az ügyeletet]. De oda már mások is jöttek, más erőviszonyok alakultak. Vártak arra, hogy végleges elhelyezést kapjanak. Nem emlékszem pontosan hogyan maradt a Vajda, mint realitás [az állandó helyre]. Néhány rátermett fiúnak szóltam és lényegében a munkásőrséggel együtt kiürítettük az épületet. De nagyon ki kellett üríteni, mert sok minden volt benne. Kaptunk ágyakat, pokrócokat. Ott aztán már mások is ügyeltek. Alapítványról és helyről volt szó a tárgyalásokon a tanácson. Decemberben már ott karácsonyoztunk.

6.2. Interjúk dr. Hudy Margarétával 1994 februárjában

Az interjúk az FSZKI XIII., Dózsa Gy. út 152. -ben lévő központjában, saját irodájában készült. Interjúalanyom Budaörsön kezdett el a hajléktalanok ügyével foglalkozni, jelenleg az FSZKI – melyet vezérigazgató igazgat – egyik (szakmai) igazgatója.

Arról beszélgettünk, hogy az eltelt több mint négy év alatt a hajléktalan ellátórendszer Budapesten milyen sokat változott. Visszanézve úgy érezzük hogy ez szinte már történelem.

Hudy Margaréta : Nem tudom mennyire kereken tudom neked megfogalmazni.. És hol kezdjem egyáltalán.

Az elején. Hogy csöppentél bele? Hiszen ez a személyes történeted is.

HM: Ez is nagyon hosszú. Tényleg valamelyest személyes történetem. Hát '89. Tudtam hogy van, létezik a hajléktalanság, de nem testközelből. Aztán, szociális intézménynél dolgoztam..

Hol dolgoztál?

HM: Ami tulajdonképpen az igazgatósága lett ennek, (mármint a hajléktalan ellátásnak) aztán pénzkézeli pár évre -három évre – ennek a témakörnek, a Dózsa György úti szociális otthonban. Oda is úgy kerültem, meghatározatlan feladattal, hogy majdan szociális területre helyeznek.

Mert Téged kifejezetten a szociális terület érdekelt?

HM: Kifejezetten az érdekelt. Korábban – én most azt mondom utólag, hogy hasonló területen dolgoztam, kicsi túlzással azt is mondhatnám, hogy ezt csináltam évek óta, de nem tudtam, hogy pont ezt csinálom. Alapképzettségem szerint jogász lennék, aztán két évet dolgoztam egy megyei napilapnál, szociálpolitikai rovatot szerkesztettem és egy nagyon sajtósági témakörrel is foglalkoztam, merthogy Erdélyben dolgoztam, a Szatmár megyei magyar nyelvű napilapnál. Külön még sajtósági területem az volt, hogy a magyar anyanyelvű lakosokkal, egyfajta fogadóóra keretében, jogi tanácsadás címén foglalkozzák, ez aztán átment teljes szociális munkába. Azért mondom hogy ezt csináltam, de nem tudtam igazán. Ez később fogalmazódott meg, hogy ez pucéron szociális munka volt. Kisebb hányada volt az végül is a sok száz vagy sok ezer kliensnek, aki mint egyetlen létező fórumhoz fordult ebben a többségében magyar anyanyelvű megyében, ahol megszólalhatnak az anyanyelvükön, ahol fölvilágosítást kaphatnak az anyanyelvükön, sőt, ahol ügyintézésben is segítséget várhatnak el. Tehát szociális ügyintézés volt, nemcsak jogi kérdésekben a végén. Egyáltalán : tanácsadás folyt. Az intézményesített háttérnek a hiányában nyilvánvalóan a segítségnyújtás lehetősége az minimális volt.

Hasonló helyzetben vagyunk talán ma itt mi is.

HM: Azért nem, nem. Nem összehasonlítható. Itt már akkor is intézményesített formája, legalább kezdetlegesen volt a dolgoknak, ott a teljes hiánya volt. Viszont a jelenségek hasonlóak voltak, nagyvárosi szinten is. Ilyen szempontból jobb volt a helyzet, rendezettebb. A problémavilág viszont ha nem is azonos, de rettenetesen hasonló volt, elemeiben ugyanazok a feszítő, égető gondok jelentkeztek a segítségnyújtás egyre kisebb lehetőségével, egyre kiábrándítóbb háttérével, egy olyan kisebbségi létben ami dupla hátrányt jelentett.

Amikor itt úgy mond szociális területen akartam volt dolgozni, – '89-ben kezdtem a munkámat ennél a szociális otthonnál-, felvetődött, itt vetődött fel elsődlegesen a valamiféle intézményes formába való öntése, rendezése a budapesti hajléktalan problémának.

Véletlen volt, hogy Te a szociális otthonokhoz kerültél, vagy érdekelt az idők ellátásának problémája ?

HM: Sok véletlen tényezőből tevődött össze egyfelől, másfelől pedig az, hogy '89 vége fele, nagyon halványan ugyan, de körvonalazódott ennek a tevékenységi területnek nemcsak a lehetősége, hanem a lehetőségek szerinti fölöltésének a szüksége. Tehát ember kellett, aki hajlandó volt egyáltalán, ránézni erre a területre. Nyilván más területeken már ilyen kezdemény formájában, már létező alapítványok, egyesületek, karitativ szervezeteknél már működött valami. Akkor a Fővárosi Tanácsnak kellett valamiféle megoldást találni a dolgokra. Hát tudod biztos, az ad hoc megoldások, amikről én is csak érintőlegesen tudtam, a hírekből, híradásokból ad hoc megoldások, mint a csepeli tornatermekbe való begyűjtögetések.

Hát ez '89 év vége, november, december.

HM: Azután év vége fele lép be tulajdonképpen a Fővárosi Tanács, ami ugyancsak ad hoc megoldásnak bizonyul. Rábízzák a Dózsa György úti szociális otthonra a kivitelezést az intézést. Itt igazándiból elképzelés, koncepció nincs a megoldásra, van egy épület, amit gyors munkával tataroznak, rendezik, egy volt munkásór laktanya, aztán van egy tömeg. A Bánya utca. Van egy tömeg aki fedélre vágyik. '89 november, december. A tömeg valamilyen módon bejut az épületbe, a főváros valamilyen módon finanszírozza a fönntartást a Dózsa György út 82. (ez a szociális otthon címe) révén holmi ügyelők kerülnek ott alkalmazásra, a portások nemigen maradnak meg, nagyon nagyon rövid időn belül romhalmazz lesz az épület,

heteken belül szinte. Kb. december az, amikor én belépek ebbe az épületbe látogatóként tulajdonképpen. Iszonyatos állapotok, teljesen ellenőrizhetetlen állapotok uralkodnak. Bár az utóbbi szakaszában a Bánya utcának meddig is, tartott ez? 92-ig, – megpróbálnak már valamiféle rendet restaurálni ott, valamiféle rendszert, nem utolsósorban Budaörs mintájára, csak hogy hát Budaörs elkezd működni.

Kicsit előre szaladtál. Ekkor még Budaörs nincs.

HM: Még Budaörs nincs, van viszont a Déli pályaudvar.

Abba Te valamennyire beleláttál? Ott voltál? Megnézted?

HM: Ez is teljesen csak tangenciálisan érintett, amennyit a TV-ből láttam, napilapokban olvastam, illetve, a napi megbeszéléseken hallottam a munkahelyemen. Mert visszacsöngött oda, hogy a Fővárosi Tanácsnak kell valamiféle megoldást találnia. Valószínűleg abból a meggondolásból, hogy ha már valamit a Dózsa Gy. úti igazgatóságra ráruháztunk, főleg a pénzügyek rendezése szempontjából, (mert mindent, amit erre a célra szánt a főváros, a Dózsa Gy. úti számlaszámra utalta át), erre megvolt az ottani pénzügyi apparátus. Hosszú ideig nem is tudtam milyen pénzek, milyen célokra, milyen ütemben folynak.

Mi volt akkor a beosztásod, a dolgod?

HM: Valamiféle szociális beosztás, nem volt körülhatárolva. A rendszerhez tartozó szociális intézményeket megismerve, milyen módszerekkel vezessünk be valamiféle rendszert egy olyan hajléktalan intézetben, mint amilyen a Bánya utca, illetve, ha újakat indít a főváros, legyen valamiféle szakmai program arra nézve, hogy ne ugyanúgy kezdődjék, mint a Bánya utca annak idején.

Tehát adott volt ez a nagy Déli pályaudvari tömeg, amelyről a hírek csak teljesen közvetve jutottak el hozzánk, illetve megkezdődött a mozgolódás a fővárosnál arra nézve, hogy próbáljanak meg megoldást találni.

És ebben benne voltál, mint egy gondolkodó fő?

HM: Hát a tárgyalások egy adott szakasza után, amikor már az az elképzelés is

körvonalazódott, hogy toborozunk össze egy olyan gárdát, aki egyáltalán be tud indítani egy ilyen dolgot, van valamiféle elképzelése ezzel kapcsolatban, ekkor kerül oda Pintér Mihály a céghez. Teljesen ideiglenes jelleggel felkérnek kettőnket, hogy próbálkozzunk meg a beindításával, de nagyon is kérdéses volt, hogy minek a beindításával. Valamiféle elszállásolási lehetőség beindításával azok számára, akik még mindig kint vannak a Déli pu-on.

Tehát tulajdonképpen a nyomás a Déli pályaudvarról indult és a főváros talált két személyt, Téged és Pintér Mihályt.

HM: Ez teljesen mellékvágányon futhatott, mert annak idején a főváros nagyon sok fórumon folyatta a tárgyalásokat, – egyebek között a Honvédelmi Minisztériummal, – mert sok minden kellett, felszerelés, vaságy. Sok mindenről szó van, szóba jön Törökbálint, de nem tudjuk pontosan, (hogy hol van, mi az) Csillebércről beszélünk jó ideig, átmeneti megoldásként. Törökbálintról kiderül, hogy Budaörs és Budakeszi közötti útvonalon egy volt katonai objektum, tulajdonképpen. Érdért faházakból álló barakk telep. Kő épület részek csak ott, ahol a vizesblokkok voltak és az egy főépületnél.

És itt mit csinált a katonaság, amíg ott volt?

HM: Egy építőszázad szállása volt. Teljes egészében átadták a hajléktalan ellátásnak. Átadták részint azért, hogy segítsenek a főváros problémáján, részint azért – ha jól tudom – mert akkor amúgy is terveikben szerepelt a levonulás onnan, (lehet, hogy távolabbi terveikben.)

Pintér Mihálynak, aki hivatásos katonatisztként a honvédség állományában volt nyugdíjazásáig, nem volt szerepe az objektum megszerzésében?

HM: Az előzetes tárgyalásoknál, – úgy tudom, de nem az ötletekben, mert hogy létrejött ez nagylelkű, gáláns gesztus a Fővárosi Tanács felső vezetése és a HM tárgyalásának

eredménye volt. Teljes berendezéssel együtt, vadonatúj ágynemű garnitúrákkal, konyhafelszereléssel, fűthető állapotban (adták át a telepet). Eredetileg 450 személy elhelyezésére szolgált, de villámgyorsan kiderült, hogy ahol 450 azonos nemű, azonos korú, kevés felszereléssel rendelkező kiskatonát el lehet helyezni, oda véletlenül se lehet különböző nemű, különböző korosztálybeli, különböző problémákkal küszködő 450 hajléktalant bevinni, mert az megnyomorításukhoz vezet egy idő után. Január 29. volt az emlékezetes nap, amikor Csillebércről megérkeztek az első csoportok, autóbuszokkal.

Hát amennyiben volt is valamely kezdetleges elképzelésünk arra nézve, hogy hogyan helyezzük el őket, hogyan folyik le az első csoportoknak a betelepítése...

És ezt Pintér Mihály és Te vezettétek? Neked volt ugyan tapasztalatod egy bizonyos szociális területen, Pintér Mihálynak pedig egy másik igen fontos területen, a szervezésben, vagy egy másik fontos területen, egy tábor parancsnokolásában, de egyikőtök sem dolgozott hajléktalanokkal addig, mint ahogy persze senki sem abban az időben.

HM: Hát senki nem dolgozott még hajléktalanokkal akkor, különösen ilyen tömegben nem. Pintér Mihálynak egyébként nem annyira a parancsnoki tapasztalatai voltak hasznosak, mint a pedagógusi tapasztalatai, mert 30 valahány évig tanított a katonai akadémián és felnőttekkel foglalkozott, mint katona pedagógus mindenféle rendű -rangú emberekkel foglalkozott és a szervezési adottságai...

Szóval ha voltak is valamilyen kezdetleges elképzeléseink arról, hogy hogyan tovább, ez a kapu előszöri kinyitásával porba dőlt. Ott már nem lehetett azt a fajta rendet betartani, amit elképzeltünk. Egy iszonyatos nagy tömeg ömlött be a kapun, minden bújával, bajával, alkohol hiányával, éhségérzetével, fájdalomával és tetvével együtt és természetesen az előző 20-30 év nyomorával, a hideggel amit a csontjukba szedtek Csillebércen és azzal a várakozással, hogy végre itt valamiben részesülnek. Szóval emberileg sem lehetett megtenni, hogy most aztán szép katonás sorrendben tessék bevonulni a fürdőbe, azután a meleg pihe-puha paplan alá. Teljesen felkészületlenek voltunk, igaz, hogy ott maradt a segítségünkre néhány kiskatona, aki még annyira sem tudta, hogy mit csináljon és hogyan tovább, a századparancsnok szintén ott maradt a segítségünkre ami szintén érdekes, mert ő az egyik legragyogóbb szociális munkás ma az FSZKI-ban. Leszerelt, betöltötte az 55 évet, átnyergelt.

A kezdeti napokban keményen bizonyított, emberségből is. Mondtuk, hogy próbáljuk ki és ragyogó, most ő vezeti ezt a házat. (A Dózsa Gy. út 152 alatt lévő átmeneti szállóról van szó, amely az FSZKI egyik intézménye.). Ő sem igen tudta, (mit tegyen) – szervezésben ragyogó volt –, de ő sem igen tudott mit kezdeni a problémákkal. Sírás-rívástól a verekedésig minden volt. Egész csoport ostromolt minket azzal, hogy mikor osztják már a pálinkát. Rengeteg kiskorú volt a csoportban, akik éhesek voltak. Szökött állami gondozottak és kicsi gyerekek is voltak, akik hamar eltűntek. Magukat 18-nak valló, de 15-nek sem kinéző lerongyolódott gyerekek hozzácsapódnak ehhez a Déli pu-i csoporthoz és aztán mint a kiscsikó a csapat után jöttek. Szóval ők éhesek voltak, a másik csoport pálinkát kért, a harmadik meg számon kérte az ebédet, amivel állítólag vártuk őket. Sokféle hír kerengett ott Csillebércen, valamiféle Eldorádót ígértek nekik ott a sok fázás fejében. (Megérkeztek és akkor) mindenféle ügyekben segítséget kértek, amire egyáltalán nem voltunk felkészülve.

Gondolom mennyiségben sem. Voltatok hárman-négyen? Nem? Volt 400 ember. Nem volt mindegyiknek személyije, papírajai....

HM: Tehát a nagyon gyermetes és primitív elképzelés elsősorban a főváros részéről az volt, hogy van tehát 400 vagy 300 fáradt fázó ember, akit meleg paplan alá kell dugni ott elalukásznak, aztán reggel folyik tovább az élet. Ez nyilván nem jött be, de azzal óriási szerencsénk volt, bár akkor ezzel nem tudtunk mit kezdeni, csak utólag mondjuk, hogy óriási szerencsénk volt, hogy valamiféle önszerveződés már a Déliből és Csillebércről volt közöttük, valamiféle önkiválasztás folytán olyan vezéregyéniségek, akik hát ha nem is katonás de valamiféle rendet tudtak tartani, akik egy-egy kisebb vagy nagyobb csoportosulásban rendet

tudtak rakni, tudták mi az, amivel csitítani tudják a kedélyeket.

És erre tudatok rögtön építeni?

HM: Tulajdonképpen azonnal, ha a kezdeti néhány zűrzavaros órát leszámítjuk, amikor mindenki rohant azt nézni, hol az pihe-puha meleg ágy, hol az a konyha, meg mindenkinek más baja volt, hol szomjas volt, hol éhes.

Amikor a hatalmas zűrzavar azzal is csitult, hogy nagyjából megtörtént a tetűszűrés; a KÖJÁL autóbusz kivonult a helyszínre. Tehát utána egyfajta automatizmussal érvényesült ez az önszerveződési forma, később aztán az is kiderült, – tehát nyilván a nagy-nagy zűrzavar csillapulása után-, hogy kettő szociális munkás is van közöttük. Az egyik O.J. aki a Déli pályaudvartól kezdve kísérte őket, a másik a H.-né V. A. akinek sem akkor, sem utána nem volt teljesen tisztázott a szerepköre. Szociális munkásnak vallotta magát, akként is viselkedett, akként is állt hozzá a problémákhoz egyfelől, másfelől pedig, mint egy tömeg által kiválasztott érdekképviseleti szerv vezetője, – a későbbiekben nevezték magukat SZISZ-nek, SzÖSz-nek, és egyebeknek-, tagsági könyvecskéket is osztogatott. Volt aztán a közülük kiválasztottak közül a vezér egyéniségnek számító M. Gy., aki később kolduskirályként boldogult, a Déli pályaudvarról szintén és Ö. Sz. a legutolsó hír amit felőle tudok, – azt is a sajtóból-, hogy körözik több milliós lopásért....

Ez volt az a lopás amit dióhéjban akarok neked elmondani és amely igazán azóta sem , soha nem tisztázódott. Hogy az önszerveződés létezett, hogy szociális munkáról nemigen volt fogalmunk, hogy nyilván több volt az O. J.-nak és valószínűleg több volt a H.-nének is, hogy ezeknek az embereknek javarészt már ismerték, hogy a Déliből ismerték őket és Csillebércen velük voltak végig, hogy ismerték a bogaraikat, kínjaikat, vágyódásaikat, pillanatnyi szükségleteiket, ez mind igaz. Iszonyatosan jó volt nemcsak az egész dolog megindulása szempontjából, hanem annak a tömegnek a szempontjából is iszonyatosan jó volt, hogy ott voltak. Mert amikor mi kaput nyitottunk, belőlünk csak annyit láttak, hogy házigazda, főbélő, akármicsoda. Őbennük meg azt látták, hogy aki velünk tényleg törődik, aki végre ránézett az én lelkekre, akinek elmondhatom, hogy... aki még még azzal is foglalkozik, hogy nekem innom kell, mert különben megdöglök, mert ilyen lettem, mert ilyen vagyok. Tehát bennük bíztak, végtelenül bíztak. Megható volt és valahol hátborzongató, az a hatalmas nagy kötődés, ami az alatt a tulajdonképpen néhány nap alatt kialakult ezek között az emberek és az elesettek között. Ami aztán végül is hetekkel meg hónapokkal később derült ki, az az volt, hogy ez a valamilyen kiválasztódás-formán fölül kerekedett csoport, politikai tőkét kovácsolt abból a határtalan bizalomból és kötődésből. És csúnyán visszaéltek vele.

Arra gondolsz, hogy – '90-benvagyunk az elbeszélésben- erősen beindultak a pártok, a választási propagandák. Ilyesmire gondolsz?

HM: Ennek már érződtek a szelei és az utóhatásai, nem is annyira utóhatásai, de hatásai nagyon is érződtek a Budaörs történetének a kezdetén.

Egy bizonyos párt volt jelen, vagy több párt?

HM: Több bizonyos párt, vagy leendő párt volt jelen, akik – és most egy bizonyos másféle politikai tőke kovácsolásáról is kell beszélnünk, – akik a szó szoros értelmében véve próbáltak meg politikai tőkét kovácsolni ennek a társulásnak a révén. Akkor még egyáltalán nem volt tisztázott, hogy ez a tömeg választó tömeg lesz-e vagy lehet-e? Mert nagyon sokan és sok oldalról ráhajtottak, hogy legyen: és akkor majdan ez lesz az én tömegbázisom! – meggondolással.

Most már igazándiból nem egyénekre gondolok, hanem sok kicsi figurára, akik el is halványodtak, de akkor jelentősnek tünnek és még tűnhetnek is, mert keményen kezdett már akkor körvonalazódni, (amit) nagyon kevesen ismertünk fel, eleinte szinte még senki, hogy ilyen alapon, pontosan ezen a kezdeti bizalmi alapon, aztán felépülhet az a csoportosulás, akik a nyomor vámszedőivé válnak,....

Egy ilyen (helyzetbe kerülő) nyilván hasonul, tapasztalatainál, furfangjainál, börtön

iskolázottságánál s egyebeknél fogva nagyon rövid idő alatt fölülkerekedik és vezető pozícióba jut és rövid időn belül a megszerzett bizalmi szálakba kapaszkodva elindul azon az úton, hogy vámszedője legyen az ilyenfajta nyomornak.

És milyen vámot tud szedni egy ilyen nyomorból?

HM: No itt van az első dolog, ahol kétirányú politikai tőkekovácsolásról beszélhetünk. Ott ahol az induló, leendő, létező pártok próbálnak meg politikai tőkét kovácsolni az akkor tapasztaltak szerint, nem a legelvhűbb módon. Mert volt ott hordó tetejéről 100 forintosok dobálása, kortes beszéd kíséretében, ahol arról volt szó, hogy a hatalom megteremtésével együtt megteremti a szegények eldorádóját, és százasokból záporosó... azt el ne mondjam, siralmas volt a látvány, amikor ketten hárman téptek egy százast, volt ott rendszeres pálinka és cigaretta osztás kortesbeszéd kíséretében. Nagyon durva kampány volt egyfelől, másfelől meg számtalan szerencsétlen utóhatással járt, mert másfél, két év múlva is visszacsengett, hogy amikor még az is volt ,meg ez is... Mert egy hajléktalan ellátásnál jár a pálinka osztás, jár a cigaretta osztás, jár a készpénz osztás....Bezzeg ezek az újak nem (mármint a "tanácsiak", mint a tábor vezetői), mert elteszik maguknak.... Hosszú ideig tartott míg ez kitörlődött. Volt aztán a másik réteg, amelyik ezt józanabbik eszével élte végig, aki iskolázta az utóbb becsöppenteket, mert rájöttek hogy mire megy ki egyfelől a kortes hecckampány, másfelől eléggé összeötvöződötteen ezzel a másik önkiválasztódott réttel, – ahol börtönviselt, sikkasztói háttérrel rendelkező vezéregyéniségek voltak–, ide is kapcsolódtak, teljesen egy platformról dolgoztak. Pl. együtt valósították meg azt, hogy megalakították és bejegyzett pártként szerepeltették a Szegények Önszegélyező Szervezetét, ez volt a SZÖSZ. Tagsági könyveket osztanak, tagsági díjakat szednek, ahonnan lehet, nem kis összegben. Amit viszont már nagyobb összegekben csinálnak, az az adomány toborzás. Mégpedig azért, mert akkor teljesen új szelek kezdenek el fújdogálni, hogy odafigyelünk(arra) hogy vannak, sőt tömegben vannak szegények. Tömegesen verődtek össze, tömegben vannak fedél nélküliek. Hirtelen feltámad a segítő készség, szervezetekben is, egyházi karitatív szervezetekben különösképpen, de állami szervezeteknél, munkaközösségekben is, hogy messze ne menjek, az akkori tanács részéről (is). Adakozik a Fővárosi Tanács is. Úgy képzeld el, hogy köteggben készpénzt nyújtanak át az önszerveződő vezetőknek. Több ízben. A legkisebb összeg amire emlékszem, 300 ezer forint, készpénzben, kézbe (adva), elszámolási kötelezettség nélkül.

Ami mindamelllett jellemző az akkori korszakra, a teljes szabályozatlanság. Abban az időben a Fővárosi Tanács úgy finanszírozza a hajléktalan szférát, hogy kiutal, átutal egy-egy nagyobb összeget azzal a szóbeli magyarázattal, utasítással, hogy ha majd el fog fogyni,- nem tudja, hogy mennyit, mire... Terjesen kaotikus, szabályozatlan volt az intézményi formában való működés. Bár akkor már intézmény létezik a Fővárosi Tanács működtetésében kettő is, a Bánya utca és Budaörs is , de semmiféle leszabályozott működése a két intézménynek nem volt. Egyébként a kezdetek kezdete egy pár hónap volt. Kb. '90 tavaszán június körülig tartja magát az az első benyomás alapján kialakult felállás, hogy a Fővárosi Tanács által delegált működtetők, azok csak működtetők, azok gondnokok, azok a háziurak úgymond, minden más (pedig), az önszerveződés révén felülre került figuránsok, a velük együtt érkezett szociális munkások dolga – akiknek még teljesen tisztázatlan a státuszuk, a főváros nem fizeti őket.

Nyilván volt munkahelyük nem?

HM: Senki nem fizeti őket. H.-nérol akkor derült ki, hogy senki nem finanszírozza, vagy ha igen akkor sem beszél róla. Időként tesz olyan kijelentéseket, hogy ezt önként és bérmenetesen végzi, ill. apropó a főváros felé, hogy igazán adhatnátok már valamit. Illetve, a főváros, attól indítatva, hogy néhányszor adtunk már két vagy három kiló százast, akkor most már elvesztek valahogy belőle, mégpedig elszámolási kötelezettség nélkül. Nemigen mozdul semmilyen irányba (ez a helyzet). Az első indulatok után aztán teljesen nyilvánvaló, hogy sok a gyanús mozzanat, ugyan kimondva-kimondatlanul semmi köze nem volt a fővárosiaknak hozzá, de látható a nyitott fiókokban a százások garmadája, (és) osztogatják

számolatlanul. A teljes anarchián túl ott már keményen felvetődik annak a gyanúja, és nagyon enyhén fogalmazok, hogy a gyanúja, hogy kemény visszaélések történnek. Elszámolási kötelezettség senki felé nincs, egyre hangsúlyosabban kidomborítják (ezt) amikor kezdünk kellemetlen kérdéseket feltenni nekik, mint a tanácsiak, sőt a kellemetlen kérdéseinkkel elkezdjük bombázni a tanácsot is.

Ezzel párhuzamosan ha jól tudom volt egy botrány, a ruharaktár körül is vagy ez csak elenyésző része volt a dolognak?

HM: Elenyésző része. Apróbb botrányok persze folyamatosan vannak. Ezek is olyanok, hogy utalnak arra, hogy itt egyre vastagabban folyik a disznóság, Az is nagyon jellemző volt, hogy két különálló iroda barakk volt, az egyikben székeltek a tanácsiak, a másikban a helyi vezetők. Eleinte ők semmivel bizonyítani nem tudják, hogy a közösség maga választotta maga fölé őket. Később folyamatosan antedatáltak, folyamatosan átírtak dolgokat. A tömegbe eleinte csak gyengén, később egyre jobban érezhetően egyfajta kapó rendszert honosítanak meg. Kiválasztódik a keményen privilegizált gárda, egyre inkább érezhetően az egyéb kiválasztott funkciók mellett kemény privilégiumot kapnak a kemény fiúk, nekik (ebbe) beletartozik a napi ital, cigaretta ellátás, sőt önkiszolgáló cigaretta ellátás. Kiderül, hogy az adakozók sorába belépett egy-két cigaretta gyár is. Kamionszámra érkezik a cigaretta. Zsákokba ömlesztve is rengeteg dohányáru. Olyannyira hogy (ez) szinte diszkrecionális módon rendelkezésre áll az egész tábornak.

A tábor szeme előtt tehát nem az zajlik, hogy ez mindenki másé, csak az enyém nem, hanem azért mindenkinek csurran-cseppen belőle?

HM: Igen ám, de nagyon rövid ideig. Amíg futja, addig vastagon csurran cseppen. Még él a napi pia adag. Ugyan én megkapom a fél decimet, de más a fél litert kapja meg. Ugyan én megkapom a zsákolt Symphoniát, de a másik a csomagolt Marlborot kapja meg. Ez még (kezdetben) nem tűnik fel olyan nagyon, akkor tűnik fel igazán, amikor berobban – este érkezik – egy szállítmány Franciaországból, rengeteg és értékes holmival. És amikor a későbbiekben megcsappan az adakozókedv is. Elmúlik az újdonság varázsa.

Mikorra datálod az adakozókedv érezhető csökkenését?

HM: Már tavasszal érezhető volt.

Az előbb júniust emlegetted, mint egy cezúrát, addig mint egy első fázist emlegetted Budaörs történetét.

HM: Júniusra már érezhető az apadás, (de) még nem apadt ki minden forrás. Sok tényező játszik közre. A korábbi források elapadnak. Szembetűnő, hogy valaki kap, van aki nem kap. Az előbb említett híressé vált francia szállítmányról, soha nem jutottunk a jegyzék birtokába, nem tudjuk mi volt benne, inkább hajléktalan szemtanuk elmondása alapján – ez nem mindig megbízható persze- inkább az ragadt meg bennem, mert sok forrásból sokszor hallottam, - tehát valaminek lennie kellett. Illetve amit láttam magam is.

Itt volt az az első földrengés az alávalók, bocsánat, az alattvalók területén. Akkor még szó nem volt felelősségrevonásról, inkább egy olyan induló parasztlázadás-féléről volt szó.

Erre hogyan reagáltak a vezetők. Mi volt a Ti szerepetek?

HM: Semmilyen szerepünk nem volt, egyrészt közünk nem volt – a tanács álláspontja szerint nem is lehetett – az elosztás módjához a vételezők nem mi voltunk.

Bizonyos értelemben ez szerencse is.

HM: Bizonyos értelemben. Bár mi ezt soha nem háritottuk. Inkább abban merült ki a szerepünk, hogy felhívtuk több ízben az akkori illetékesek figyelmét arra, hogy itt valami messze nincs rendben, itt nem oda folynak a dolgok ahova kellene, nem annak a tömegnek az érdekében és azért a tömegért történnek a dolgok.

A belső harc is folyt ennek kisugárzása kiérződött a tömegbe is, kezdett forrongani az elégedetlenség, merthogy egyfelől látták ezeket a dolgokat, hogy a nagy értékű adományok este befutnak és eltűnnek. És a sok apróság: szinte véletlenül, a szél fújta oda. Hozzánk kerül

egy-egy szállítólevél. Pl. olyan, hogy több kamionnyi csokoládé. Végül is néha láttunk egy-két kisebb szállítmányt is.

Volt egyébként egy raktár ott a tábor területén?

HM: A későbbiekben a főváros által is önkormányzatnak nevezett társaságnak volt kulcsa hozzá. Adatott egy fajta védettség, amivel mi eleve nem értettünk egyet, de ebben sem hallgattunk meg. Hogy a a rendőrség elől mindenkit letagadunk még akkor is, ha fényképpel jön nekem a körözüvény, hogy anyját apját meggyilkolta, brutális cselekedeteket hajtott végre, nem: H.-né kirakta a (rendőr) szűrét, hogy mi egy olyan közösség vagyunk, aki nem árulkodik. Egy csomó embert teljesen téves útra terelt, egy csomó emberben táplálta a hűség érzetet az iránt aki ilyen módon is megvédte őt, (aki nemcsak) helyenként ruházta is (de ilyen módon is megvédi).

Kiépült tehát egy rossz értelemben vett kliens rendszer, de ez mintha azzal járt volna, hogy a kezdetei rendetlenséget követően rend lett.

HM: A kezdeti rend ebben gyökeredzett, mert újra megindult a rendetlenség. Mert ezen belül is keményen érződött már az elégedetlenség, (és) ez lázadási kezdeményhez vezetett. Lázadási hullámok, több is, több elégedetlenség, napról napra egyre több olyan panasz, segélykérő megnyilvánulás, amely áramlik az önkormányzati iroda házából a tanácsi felé. Tehát ez egy erősödő folyamat, az első napoktól. Nyilván ebben az is benne van, ha valamit ott nem kaptam meg, hátha itt (megkapom). Egyre inkább nem ez érződik, hanem a sértett igazságérzetük és egyre inkább nálunk keresnek támaszt. Egyre inkább érződik hogy azért, mert (ti) kívül maradtatok, nem vagytok benne. Pontosán senki nem tudja, szinte naponta jönnek a jelzések.

Feltételezések, ellenőrizhetetlen információk, hogy pl. butikoknál vélték felfedezni az egyszer már a táborba befutott árucikkeket

De mit csináltak ti ebben a helyzetben, hiszen azt mondtad, nem volt ez jogilag szabályozva.

HM: No most semmi mást nem tudunk csinálni, minthogy a pénzüket kezelő fórumnál jelezni, hogy keményen nincsenek rendben a dolgok, illetve még annak idején a tanácsnál (később) annak utódjánál jelezni.

És történt-e valami?

HM: A tanács az keményen elhatárolódott, valami olyasmi volt az álláspontja, hogy mi se ne lássunk, se ne halljunk. Illetve volt még valami olyasmi a kezdetek kezdetén, hogy választások előtt az volt az álláspont, hogy most teljesen más szelek fújdolgnak, hogy most már mindenütt ez fog érvényesülni ez a szellem, az öngazgatás, önrendelkezés joga, had csinálják, ha rosszul csinálják ők felelnek érte. Nem ti írtátok alá, nem ti felelték érte. Kb. ez volt az igazgatóságunknak is az álláspontja. Bürokratikus hozzáállás egyfelől, egyfajta háritás (másfelől).

Ez még a tanács idején volt, ugye?

HM: Még a tanács idején, de utána is még soká maradt a régi apparátus, hiszen még szeptemberben is ugyanazokkal a figurákkal tárgyaltunk, hiába a változás után voltunk már. Az igazi kenyértörésre szeptemberben került sor. Egy elég hosszú folyamat vezetett oda, hogy végül sikerült megijeszteni az igazgatásunkat, a fővárost. Megint egy nagyobb összegű pénzt adtak oda, nem fognak tudni elszámolni vele (mondtuk) kinek adták oda (tettük fel a kérdést), mert ez (mármint a tábori) az önkormányzat nem létezik. Mert még a személyazonosságot sem ellenőrizte senki. Akkor első ízben, július volt talán, utólagos elszámolási kötelezettséggel adták át (a pénzt), felénk kellett elszámolni.

A számlák java része értékelhetetlen volt. Soha nem volt tiszta a pénzügyek rendszere. Fiókok rendszere volt, öt-hat nyitott fiókban különböző pénzüsszegek. A 300 e Ft-ról csurrantják-csöppentik a számlákat, ABC pénztárblokk formájában. Ha számon kérjük, a válasz olyan, hogy nem is lennénk kötelesek. (Aztán) 100 e Ft-ról összejön valamennyi

számla, de 200 e-ről semmi. Akkor lép végre a főváros, hogy számoljanak el ezzel a pénzüsszeggel, az elszámolási kötelezettséggel felvett 300 e-rel. Akkor kezdődik a tánc, akkor indul be a H.-né és a körülötte kialakított klikk részéről egy háritási kísérlet. S a hurok augusztusra, szeptemberre szorul, akkor még mindig nem tud semmivel elszámolni. Bemutat egy takarékkönyvet, amiben volt 300 e Ft az ő és férje nevében ami néhány nap alatt elfogyott. Ez persze nem marad titokban a tábor lakói előtt. A konyha működtetését felvállalta az önkormányzat. Ekkor még van vastagon zsíroskenyér, mert jönnek az adományok. De a főszakács mind gyakrabban a saját pénzén küld el valakit káposztáért, hogy legalább levest tudjon főzni.

Lázadás kezdemények vannak, (de) ezek rendeződnek. Rájövünk, hogy egyre több a verőlegény, egyre kevesebb a lakó. Vagy kereket old, vagy a kapun kívülre kerül. Vagy nem teszed be ide a lábad vagy csendesen fejet hajtasz. Kb. 80 főre apad a létszám. (Néhány szobában sikerül az emeletes ágyakat kitelepíteni.) A kevés is egyre elégedetlenebb.

Hova mehetett akit kitétek?

HM: A Madridi útra, a Vöröskereszt szállójára pl. Akkoriban szoros testvéri szálak fűztek egymáshoz. A Menhely vagy küld hozzánk, vagy mi küldünk oda. Közeledik a tél, üres a konyha, (üresek) a raktárak, folyik a pénzügyi ellenőrzés.

Aztán bejön olyan, hogy odaadtam a nyugdíjamat, – azt mondta egy összegben adja vissza, ha majd innen elkerülhetek–, de eltűnt, nincs meg. Ilyesmikre bukkan a pénzügyi ellenőr, (meg) hogy több pénztári bizonylat is forgalomban van egyes embereknél. A taxizás egyre nagyobb léptékben folyik. Az embereknek egyre kevesebb jut, félelem is érződik belül. A H.-né feljelentést tesz a fővárosnál tevékenység akadályozása, ellehetetlenítése miatt, az oda kinevezettek ellen. Azt is mondhatjuk, hogy amikor a nagy szembesítésre sor kerül akkor vádlotként ülünk ott. Megjelenik néhány olyan külsős prominens személyiséggel, akik támogatják. Nem a pártok színeiben, mert a pártok elpártolnak azonnal, amint kiderül, hogy (a hajléktalanok) nem választópolgárok. Akkor már a szociális munkások országos egyesületének színeiben jelennek meg akik védeni próbálják. Név szerint annyira nem tudom ki volt az aki őt annyira pártolta. Mintegy vádlotként jelenünk ott meg. Enyhén szólva feszült a viszony közöttünk.

Túl vagyunk azon, amikor már néhány kérdésben merünk H.-nének gondozási területen is meghúzni a határokat, mint fenntartók. A feszült hangulat miatt oda jut a dolog, hogy verekszik a gondozottakkal, a pribékei védik meg. Egész drasztikus dolgokra is sor került. Hogy letiltunk bizonyos dolgokat.

A szembesítésre magával hoz a verbuvált csapatból néhány hajléktalant is. Talán egyedüli előnyünk, hogy (H.-né) annyira hisz a maga érinthetlenségében, hogy őt semmilyen folt nem érheti, hogy (mi) keményen készültünk az összejövételre, minden tény, dokumentált szakmai anyagot (magunkkal) vittünk, hogy hogyan néz ki a szociális munka és a rehabilitáció, hogy milyen tévutakra siklott el, mik a (gondok) fő okozói és (milyen) a pillanatnyi helyzet és mi az önkormányzat. Szerencsénk volt, jelen volt a polgármester egyik tanácsadója, nem kifejezetten a régi figurák voltak ott, akik akár bűnösnek is érezhették magukat, és talán ezért nem mertek drasztikusabban lépni. Drasztikusan kimondatik, hogy (H.-né) záros határidőn belül tűnjék le a színről a társulatával együtt.

Még a régiiek vannak, a Főpolgármesterei Hivatalban, nincs még új ügyosztály, nincs új főpolgármester. A pénzügyi kivizsgálásnak (még) nincs vége, de az akkori főosztály vezető azt mondja nagylelkűn, hogy hétfőn kimegy egy bizottság és *-nének) minden dokumentumot át kell adni. Ez volt csütörtökön. Nem minősítem, hogy csütörtökön mondják, hogy hétfőn kimennek. No ettől kezdve senki nem látta őt. De úgy (tűnt el), hogy kipucolva hagyta a raktárakat, a páncélszekrényeket, de még az lízingelt kocsit is magával vitte. Eztán jelent meg róla, hogy több milliós csalásért körözi őt az ügyészség. Megpróbáltam a legfelsőbb ügyészi fellebbezésig elmenni, személy szerint nem lett volna nagy siker számomra, hogy dutyiba

juttatom, de ha elrettentő példaként, hogy többé ilyen ne fordulhasson elő, nagy elégtétel lett volna számomra. Az ügy lezárásáig azt a választ kaptuk, hogy némi bebizonyított pénzek voltak, (pl. a nagyfai pénz, nyugdíj, a gyámsági pénzek) (de) a végső válasz az volt, hogy bár valóban eltűnt az a pénz, de semmiféle bizonyíték nincs arra, hogy maga számára költötte (volna) el.

Mire gondolsz, miért voltak ezek a simítások?

HM: Voltak akik nem testközelben voltak. Aki testközelbe került, akinek a részéről észre vettem ezt a simítási tendenciát (aki) azt hiszem részese volt.

Mindenféle szempontból sokkal egészségszebbnek tartottam volna, ha akkor szakmai fórumokon is pellengérré került volna, nem pletyka szinten. De még akkor sem léphettünk, mert akkor olyanokat hallottunk, (hogy) szegény Anna, hogy kicsinálták ezek a nem-szakemberek. Mert a szegény Anna volt a szakember, a főváros volt a nem-szakember.

Akkor is nyelnünk kellett és terítékre nem kerülhetett a maga valójában. És amit az előbb mondtam, ha igazán terítékre kerülhetett volna (az ügy), az lett volna a jó.

A testület távozása utána meg kellett oldanunk (a tábor üzemeltetését). Ha másért nem, bosszúból fel is gyűjthatják azt a fedelet. No nem történt meg, az egészségesebb szemlélet kerekedett felül. Ahogy a helyzetet felismerték, az ott maradtak ugyan ilyen félelemmel küszködve élték át a hétvégét.

Mint a kicsi gyermekek úgy vártak minket hétfőn a kapu előtt. Most már milyen jó, milyen jól megleszünk, no de mit fogunk ma ebédelni? Egyik napról a másikra nem lehetett átállni, (arra) hogy eddig támogatva voltatok, eddig semmilyen követelmény nem volt veletek szemben. Most már ezután más lesz.

Világos lett a gondozottak számára, hogy nem azért kapunk itt napjában háromszor enni, mert nekünk az jár, mert azt úgyis fizeti valaki, hanem azért mert nyújtunk valamit érte. Abszolút nem lett gond, ha valaki az utcáról beesik lerongyolódva, pszichésen, fizikailag leromolva, ingyen kap enni, 4 vagy 6 hétig. Ezzel szemben, aki munkaképes, egészséges, éhen halhat a másik mellett, akkor sem kapja meg ha ki kell önteni tíz tányérral, akkor sem.

Úgy izgultak egy-egy újabb lépésért mint én. Vártak a kapunál, hogy mit intéztem ott fenn. És együtt ültünk le és együtt terveztük egy-egy egyéni sors alakulását. Akkor lettem igazándiból szociális munkás. Akkor indult a toborzás. És nagyon változó összetételű csapattal.

'91-ben amikor elindul az igazi belső szociális munka. Rendelkeztünk már egy lerendezett csapattal, okmányilag.

Akkor még mindig a szociális otthonokhoz tartoztok.

HM: Akkor még mindig a szociális otthonokhoz tartoztunk. Megindul az önállósulási folyamatunk. Automatikusan történt szerintem. Lehet hogy csak így visszatekintve, magától született kényszer(ből). Hétköznapi példa: nap nap után nem tudjuk mit csináljunk, mert azt a szerencsétlen öreget minden nyugdíjakor halálra itatja az a másik három tróger, akit nem tudunk rászorítani, hogy dolgozzon rendszeresen. És ennek következtében elveszi a nyugdíját, (ezt) nem tudjuk rábizonyítani, de ő a továbbiakban is jól él, de a kis öreg éhezik és annyi segílyt kotortam ki neki, hogy több már nem megy. És most, hogy nagy nehezen elintéztük neki a nyugdíjazást és az előleget, akkora dárídó volt, hogy na . Jönnek a jelzések, hogy a kárvallott mindig az öreg volt. Valamit csinálni kellett. Először azt próbáltuk, hogy az egyik barakk kettő szobáját kiürítjük, ott csak ők vannak. Hozzánk kerülnek azok is, akik mozgássérültek, könnyen megverhetők, meg már valamilyen jövedelemmel rendelkeznek. Aztán mégsem eléggé tudjuk védeni őket. Automatikusan következik, hogy külön ház kell nekik, mert másképp nem tudjuk védeni (őket). Külön ház kell a házaspároknak, külön azoknak, akik utcáról direkte bekerülnek, mert teljesen más ellátást igényelnek. Automatikusan adódik (az is), hogy hiába próbálunk akármilyen szeparáltságot biztosítani (azoknak), akik önként elmennek elvonóra,(ha visszajön és együtt van a régi társakkal) hiába

sír, hogy nem ő a hibás, hanem az, aki ötödször hozza be és már tölti belém az italt. Nem tudok mit csinálni. Ahogy a megoldások adódtak apránként. Az öregjeink. Ez már '91 augusztusától élesben ment, a Bánya utca. '91 karácsonya már ott volt bent a házban az új TV-t nézték.

'92-ben nyílt meg a Külső-Mester utca – ha jól tudom.

HM: '91-ben ezzel párhuzamosan, ez volt a nagy forrongás, nagy szakmai tervek, bombázás a főváros fele. Nyilván rátettünk egy lapáttal, mert ha kicsit megsüllyedt egy barakk nagy patáliát csaptunk, ettől szorítva a főváros megvette a külső Mester utcát, viszonylag olcsón. Már '91 novemberében megvette, akkor indítottuk be a festését, mégiscsak új házba mentünk, '92 febr. 13-án volt a beköltözés napja.

A második lépcsőt nyilván az élet hozta. Az utcáról bekerülőknél jó Budaörs, mert az a konyhától az orvosig mindent biztosít, tehát a köztes, akik már munkába álltak akik szeretnének munkába állni, de vagy azért, nem állnak, mert Budaörs az Isten háta mögött van és nehéz onnan bejutni, vagy valami más miatt, mert nem volt elég időnk utána járni, (tehát) a rehabilitációra partnernek mutakozó társaság került a Külső Mesterbe. Próbáljuk ezt a profilt tartani, mert ez is kell. Óriási gond volt amikor '92 májusában megszűnt Budaörs végleg, megszűnt az első befogadó, nincs ilyen intézményünk, illetve , február 28-án adjuk át. (A Könyves K. krt-i "fapadosról" van szó.)

'92 májusában megszűnt Budaörs. Hova költöztetek?

HM: '92 májusában a Külső Mester utcába költöztünk. Hosszú a történet. Mert törvényi szabályozási szinten a Budaörs kapunyitástól egészen az FSZKI megalakulásáig semmi nem történt. Valamit kitaláltunk magunknak. Budaörsön Pintér Mihály volt az intézmény vezetője, én a helyettese, O. J.-é volt a gondozás. Megszületik a Bánya utca, megszületik Külső Mester utca. Budaörs ugyan megszűnik, de a szorítottságunknál fogva megnyitunk egy emeletet itt a Vízműveknél mint első befogadó szint,(a Váci úton lévő, a Vízművek tulajdonában lévő munkásszállóról van szó) tehát még mindig megmarad a négy, utána megszületik a Góliát, először csak kettő emelet, utána három emelet. (A Kerekes utcában lévő, azelőtt építőipari munkásszállóról van szó). (Később) megszüntetjük ezt a Vízművek részleget, azt áttesszük a Góliátba és kitaláljuk ezt az alkohol utókezelőt a Kerekes utcában és megszületik az anyaothton. Semmi szabályozásilag nem változik! Ennyivel több intézete van papírforma szerint a szociális otthonnak! Budaörs megszűntével – tekintettel arra, hogy Pintér Mihály Budaörs kinevezett vezetője és én meg a helyettese, megszűnik a kettőnk helye! Minket sehova nem neveznek ki! Többször felmerül ugyan szóbeli szinten, de azzal odázzák el, hogy majd ha autonómiát kapunk (kerül sor a kinevezésre).

Akkor már eljutunk oda, hogy a fővárosnál külön tételként jelenik meg a hajléktalanság. Ha saját kicsi számítógépemen minden számlát külön összeadok, kiderül hogy ennyit és ennyit költöttetek ránk. Egyre mérgesedik a viszony. (De) egyre inkább érvényesül az (is), hogy mi mondjuk meg hogy mennyit és mire (kell költeni). Megvalósulnak ezek, de papírforma szerint a szociális otthon fennhatósága alatt. Elodázzák az döntést, hogy majd ha lesz autonómia. Mi kérjük a leválasztást, hogy külön hajléktalan intézetek alatt egyesítsék az intézeteket!

Illetve még '91 év végén – emlékszem rá-, támad egy rettenetesen szélsőségesnek mondott ideám, nevezetesen, hogy a főváros kezelésében álló három munkásszállót, amely a hajléktalan ellátás szintjére süllyedt, csatolják hozzánk. Ez meg is történt most, igaz azt mondják, hogy ez másnak jutott az eszébe.

Folyamatosan úgy megy, hogy sem a Pintér Mihálynak sem nekem semmiféle beosztásunk nincs és átsoroljuk magunkat a Külső Mester utcába. És azt mondjuk (magunkról), hogy a hajléktalan intézetek vezetője és helyettese, de *nincs* olyan, hogy hajléktalan intézetek! És ebben leledztünk több mint két évig. '93-ig. Még megalakulás után jó ideig ebben leledztünk, mert az FSZKI-n belül jó ideig nem volt semmiféle megnevezett posztunk.

Akkor Pintér Mihályt – végül is a főváros belátta, hogy ez egy nonszensz-, kinevezték helyettes, a szociális otthonok helyettes igazgatójának. Tehát hogy legyen valami neve, hiszen neki ahhoz köze nem volt. Jolival maradtunk, ő lelkileg már nem bírta elviselni, de a harmadik évben neki is elfogyott a türelme, Jolinak és nekem semmiféle státusza nem volt Engem helyettes vezetőnek neveztek, Azzal vicceltem, hogy tiszta szerencse, hogy megszűnt a munkakönyv, mert nem tudnátok mit beleírni, azt kellene hogy évek óta beírjátok, hogy Pintér Mihály helyettese. Évekig így fungáltam. Átment a fővárosiak, a vezetőség tudatába, hogy én vagyok a helyettes, miért nem jó nekem ez a státusz.

Mitől gyúlt fény az agyukba, hogy ez így mégsem jó?

HM: Tulajdonképpen ehhez kellett egy kettes számú H.-né cirkusz. Mert a Mezei cirkusz sem kisebb nem volt, sem zökkenőmentesebb és szebb sem – sajnos. Voltak kemény anyagi vetületei sajnos. És hát igazándiból ha nagyon szarkasztikus akarok lenni egy ilyen trauma kellett. Egy olyan trauma kellett, hogy túl kellett esni egy Mezei traumán.

Mit nevezel Mezei traumának?

HM: Ez már tényleg egy egészen más fejezet, nem is akarok róla magnóra beszélni....háttér: (mi) folyamatosan szorgalmaztuk, állandó harc folyt, hogy válasszák le a hajléktalan ellátást, mi majd gazdálkodunk vele. Mondja ki a közgyűlés, hogy ez egy külön szervezet! Akkor már tényleg az ún. szakmai irányításunk alá helyezték a három munkásszállót is, annyira elő volt készítve a dolog, és a leválasztás. Nagyon sokat nem tudtunk vele kezdeni, de már úgy néztünk rá, mint a gazda, hogy mit fogunk vele csinálni.

Nagyon élesen ment '92 őszéig. Akkor, (bemutattuk) hogy itt vannak a paksaméták, ami alapján el kellene indítsuk a leválást, akkor egyszer csak leszóltak a fővárosból, hogy (a leválás tárgyalása) nem fér be a napirendi pontokba, nem aktuális most. Lelkileg nehéz volt visszaállni, hogy folytatódik ez a kierőszakolt házasság, egyikünknek sem jó.

Sürgősen ezután kimondta a közgyűlés a leválást. De ez olyan sürgősen történt, hogy egyszer behívott bennünket az igazgatóságra az ügyosztály. Teljesen villámszerűen, hogy majdan az, aki ezt a szakmai leválást levezényli, meg a szakmai munkát meg a beindítást (irányítja), – nagyon körülírva-, de teljesen felhatalmazott vezetőként bemutatták a Mezeit. Most hát ...nemcsak azért érintett váratlanul, mert eddig mindig csak ránk bázíroztak....Teljesen ismeretlen , új helyzetbe kerültünk. Minden folyt a régi mederben, már amennyire folyhatott, hiszen mindenki érezte, hogy itt földrengés volt, van, itt valami teljesen új helyzet áll be. Az ügyosztályól jöttek minden nap a telefonok, hogy ugye a helyeteken vagytok, csináljátok a dolgokat.

De a költségvetési pénzettel végre ti gazdálkodhattatok?

HM: Még áprilisig nem. A szociális otthon igazgató (addig) bennünket.

No akkor április táján, a Gyuri belátogatott hozzánk, valszószínűleg azért, hogy már eltelt két és fél hónap és szólhattak neki, hogy mát valamit kellene csinálni. Akkor ültünk le egy ilyen beszélgetésre. Elmondta, hogy neki megvannak a maga elképzelései, hogy hogyan fog majdan idővel működni, azt a felkérést kaptuk tőle, amennyire ezt hivatalosnak lehetett tekinteni – mint a szociális otthonok szociálpolitikusától –, hogy hát csináljuk tovább. Akkor tevődött fel, hogy milyen formában. Elsősorban Pintér Mihályról került szó. Gyuri kifejtette, hogy ő úgy látná jónak, ha maradjon. Akkor felsorakoztatta, hogy elképzelése az, hogy lesz egy vezérigazgató, lesz ilyen igazgató, meg olyan igazgató, egészségügyi, gazdasági, szakmai, menedzser, próbáltuk közösen taglalni ki mit csinál, a menedzser igazgató legyen a Pintér Mihály. Itt már beszállt az ügyosztály, hogy természetesen Te leszel a helyettese. Ez már jól bevált, de ez nem írható be sehova se. Summa summárum házi papírra ugyan, de az került hogy én vagyok a Pintér Mihály helyettese, tudtam legalább mit jelent.

Egy szakmai átképzésbe vonta be (Mezei) a munkatársakat. Nem is mondom a mai napig, hogy az elképzelései teljesen elvetendő. Van amit én teljesen elvetek, én egyértelműen ki tudom jelenetnem, nem tudom az addigi munkámmal és szellememmel összeegyeztetni, de a

nagyobb baj az, hogy a kollégák többsége sem tudta elfogadni és tovább fokozta az addig is bizonytalan helyzetet. Fenekestől fölborította az addig felállítottakat, az addigi értékrendeket. Elég ha csak annyit mondom, hogy szociális munkásnak nincs mit házon belül keresnie egy bentlakásos intézményben, járja a várost, mérje fel mennyi hajléktalan van a városban.

De talán erre is szükség van.

HM: Lehet, de nem annak a szociális munkásnak akinek az a fő feladata, hogy a szociális munkát ellássa pl. egy Külső Mester utcai szálláson. De ennél még vadabb dolgok (azok), hogy (a szociális munkás) igazából akkor tud mély lelki kontaktusba kerülni a klienssel, ha együtt isznak a kocsmában, hogyha a kliens szintjén káromkodik, ha netántán nő a szociális munkás, netántán (a kliens) férfiúi vágyait is elégítse ki mert a kapcsolatteremtő készsége meglehetősen rossz... Ez így elhangzott.

Nemcsak karikírozva?

HM: Ezt több forrásból visszahallottam. Én személy szerint pont ezt nem hallottam.

Azt gondolom ezek anekdoták is lehetnek, nyilván két szélsőséges álláspont ütközött össze.

HM : Borzasztó rossz hangulatot keltettek, borzasztó magasra hágott a bizonytalansági tényező. Egyre több lett az etikai vétség. A mi értékélésünk szerint súlyos etikai vétség és nem tolerálható. A legenyhébb (volt), hogy ugyan, add ide a több tízezer forint nyugdíjelőleget, hogy majd én vigyázok rá, aztán elszedi. De volt olyan is, hogy a klienst bejelentett valaki a saját lakcímére, felvetetett vele OTP kölcsönt aztán kirakta, meg más hasonlók. Folyamatosan érezték, hogy ezt már lehet, megtehetem, ezt lehet. Kezdtém iszonyatosan érezni magam, iszonyatosan érezni magunkat. Bejöttek egyéb pénzügyi problémák is, bejött olyan is, (hogy) pénzeket onnan ide, innen oda (csoportosított át), fondorlatosan . Erre már egy költségvetési fennhatóság is felfigyelt. Végül is oda jutottunk, hogy azt mondták, hogy rúgjátok ki, (hiszen) mi voltunk a munkaadói. Az Iványit a közgyűlés küldte. Ez már '93 november. Kíírta a pályázatot a főváros. Az elnevezést is a közgyűlés találta ki. Az Iványi a vezér igazgató, a menedzser igazgató Pintér Mihály, én vagyok a számai igazgató, nem mint állandó helyettes! Itt, e körül az igazgatói státuszok osztogatása körül is több mint furcsa dolgok folytak. A Gyuri emberei labdázta velem, amit egy komoly cégnél nem lehet.

Itt most remélem, hogy nem lesz újabb földrengés. Addig tényleg bizonytalan volt a helyzetem, amíg a közgyűlési határozat meg nem született. Volt egy olyan próbálkozás (is), hogy több pályázó indult volna, apránként derült ki, hogy az egyik pályázó a Gyuri élettársa, a másik a barátja...

Nehéz ezt átlátni,.....

HM : Már sikerül. Most ebben az újkori történelmi szakaszban élünk

Majd öt év múlva csinállok Veled újra egy interjút ha megengeded, köszönöm.

Hajléktalanok

Kérdőív

Az adatszolgáltatás önkéntes! Ez a kérdézzel közzelendő

INTÉZMÉNY ADATAI

Intézmény neve _____

Intézmény melyik megyében található

Intézmény irányítószáma

Település neve _____

Utca, házszám: _____

Intézmény típusa * Karikázza be a megfelelő válaszokat! *

	Igen	Nem
Éjjeli menhely	1	2
Átmeneti szállás	1	2
Hajléktalan gondozási központ	1	2
Utcai gondozó szolgálat	1	2
Nappali melegedő	1	2
Szociális információs szolgálat	1	2
Népkonyha	1	2
Rehabilitációs és kríziskezelő intézm.	1	2
Egyéb	1	2

**KÉRJÜK, VALAMENNYI ADATMEZŐT TÖLTSE KI.
A "NEM" VÁLASZOKAT IS JELÖLJE BE!
ÜRESEN HAGYOTT MEZŐ = NINCS ADAT!**

I. ALAPADATOK

Kérem, hogy az alább következő adatokat a hajléktalantól csak első jelentkezéskor kérdezze meg!

1. A hajléktalan első jelentkezésének időpontja
é v h ó n a p

2. Neme _____
2/a Neme
1 férfi
2 nő

3. Anyja neve? _____

4. Mikor született?
é v h ó n a p

5. Melyik országban született? 6. Megye?

7. Melyik településen született? _____

8. Családi állapota? 9. Hány gyermeke van?
1 nőtlen/hajadon 0-nincs gyermeke
2 házas együtt él 3 házas külön él
3 élettársal 4 alvált 5 özvegy

10. Kell-e tartásdíjat fizetnie? 11. Fizeti-e?
 1 Igen -----> 11-re 1 Igen
 2 Nem -----> 12-re 2 Nem
12. Járt-e kisegítő iskolába? 13. Volt-e állami gondozott?
 1 Igen 2 Nem 1 Igen 2 Nem
14. Apjának mi volt a foglalkozása, amikor Ön 14 éves volt?
 (Ha nyugdíjas volt, mi volt a legutolsó foglalkozása?)
0 Egyéb	1 Segédmunkás	4 Ügyviteli
9 Nem volt	2 Betanított munkás	5 Szakalkalmazott
	3 Szakmunkás	6 Vezető, irányító
15. Anyjának mi volt a foglalkozása, amikor Ön 14 éves volt?
 (Ha nyugdíjas volt, mi volt a legutolsó foglalkozása?)
0 Egyéb	1 Segédmunkás	4 Ügyviteli
7 Háztartásbeli	2 Betanított munkás	5 Szakalkalmazott
9 Nem volt	3 Szakmunkás	6 Vezető, irányító

II. BŐVEBB ADATOK

Kérem, hogy az alább következő adatokat a hajlíktalantól az első jelentkezésekor kérdezze meg, majd évente frissítse fel! Kérem, írja most ide, hogy mikor kapott választ az alábbi kérdésekre.

☐	☐	☐	☐	☐	☐
é	v	h	ó	n	a
					p

16. Van-e állandó bejelentett lakcíme?
 1 Van -----> 18-ra
 2 Nincs

17. Mikor szűnt meg ez a lakcíme?
 99 99-soha nem volt állandó lakása 4 v h ó

ÁLLANDO BEJELENTETT LAKCÍME NEM VAN (HA NINCS: A LEGUTÓLSÓ NEM VOLT)

18. Ország? 19. Megye?
20. Település? _____ 21. Utca, házszám? _____
22. Mikor jelentkezett be erre a lakcímre?
 4 v h ó

JELLEMZŐ (LEGUTÓLSÓ) ÁLLANDO LAKÁSÁNAK, ILLETVE TARTOZKODÁSI HELYÉNEK MILEN (VOLT) A

23. Típusa?
 0 Egyéb
 1 Szükséglakás
 2 Szolgálati lakás
 3 Bérlet
 4 Öröklés
 5 Családi ház
24. Tulajdonviszonya?
 0 Egyéb
 1 Tulajdonos
 2 Tulajdonos családtagja
 3 Lakásbérlet vagy családtagja
 4 Albérlet, egybérlet
 5 Szívességi alapon
 6 Jövedelmi lakáshasználó
 7 Rossziszemű lakáshasználó

25. Hol lakott (tartózkodott) az alábbiak közül a múlt évben? *

* Karikázza be a megfelelő válaszokat!

	Igen	Nem
Bejelentett állandó lakásában	1	2
Bejelentett ideiglenes lakásában	1	2
Szolgálati lakásban	1	2
Munkásszálláson	1	2
Albérletben	1	2
Ágybérletben	1	2
IBUSZ-szobában	1	2
Rokonoknál húzódtott meg	1	2
Szívességi lakáshasználó (ismerősnél)	1	2
Önkényes lakásfoglaló	1	2
Hajléktalan otthonban	1	2
Üresen álló épületben lakott	1	2
Üres pincében lakott	1	2
Barlangban lakott	1	2
Kösterületen lakott	1	2
Állami gondozottak otthonában	1	2
Nevelőotthonban	1	2
Elmeszociális otthonban	1	2
Egyéb szociális otthonban	1	2
Börtönben, fegyintézetben	1	2
Kórház elmeszotályán	1	2

26. A hajléktalanságának mi a közvetlen kiváltó oka? Kérem, hogy az elmondás alapján karikázza be a megfelelő válaszokat! Több válasz is lehetséges.

	Igen	Nem
Munkásszállásról elbocsátották	1	2
Saját tulajdonából, bérleményéből elűzték	1	2
Lakbérfizetés elmaradása miatt bérleti jogviszonya megszűnt, kilakoltatás	1	2
Szolgálati lakása megszűnt	1	2
Lakása állaga nagyon leromlott, lakhatatlan	1	2
Elemi csapás (tűz, árvíz, földrengés) miatt	1	2
Válás miatt	1	2
Egyéb családi konfliktus miatt	1	2
Állami gondozásból megszökött	1	2
Állami gondozás megszűnt, korhatárt elérte	1	2
Elmeosztályról kikerült	1	2
Egyéb kórházi osztályról kikerült	1	2
Elmeszociális otthonból megszökött	1	2
Elmeszociális otthonban elhelyezése megszűnt	1	2
Egyéb szociális otthonból kikerült	1	2
Börtönből szabadult	1	2
Tartósan hajléktalan életmódra rendezkedett be	1	2

27. Mióta hajléktalan?
 99 99 99=nem emlékszik é v h ó n a p
28. Hány napot töltött hajléktalan szállón
 a múlt évben? 000=egy napot sem
29. Hány különböző hajléktalan szállón lakott
 a múlt évben? 00=egy szállón sem
30. Véleménye szerint hány év múlva lesz képes biztos
 fedél alá jutni, hogy saját otthona legyen?
 99 = soha nem lesz képes
 é v

31. Mit gondol, mi szükséges ahhoz, hogy Önnek saját otthona legyen?
És ebből mire lát esélyt?

Szükséges? Van rá esély?

	Igen	Nem	Igen	Nem
Munkát kapjak	1	2	1	2
Az állam adjon	1	2	1	2
Szolgálati lakást kapjak	1	2	1	2
Bérlakáshoz jussak	1	2	1	2
Egészséges legyek	1	2	1	2
Rendbe jöjjön a családi életem	1	2	1	2
Visszakapjam, amit elvettek tőlem	1	2	1	2
Segélyt kapjak	1	2	1	2
Ügyeimben jogi támogatást kapjak	1	2	1	2
Szerencsém legyen	1	2	1	2
Nekem jó úgy, ahogy van	1	2	1	2
Kilátástalan, ezért nem érdekel	1	2	1	2
Egyéb, éspedig:			1	2

32. Legmagasabb iskolai végzettsége?

Egyéb
 8 általánosnál kevesebb
 8 általános
 Szakmunkásképző
 Szakközépiskola
 5 Gimnáziumi érettségi
 6 Technikum
 7 Főiskola
 8 Egyetem

33. Leszállékolt-e? 1 Igen
 2 Nem -----> 35-re

34. Mány százalékos a munkaképesség csökkenése?

35. Miből élt a múlt évben? * Karikázza be a megfelelő válaszokat!

	Igen	Nem
Saját tulajdona bérbeadásából, tőkéjéből	1	2
Állandó munkahelyéről származó bérből	1	2
Szerződéses munkából, bedolgozásból	1	2
Alkalmi munkából	1	2
Táppénzből	1	2
Elbocsátás után kapott végkielégítésből	1	2
Ehelyezkedési támogatásból	1	2
Munkanélküli járadékból	1	2
Szociális segélyből	1	2
Saját jogú öregségi nyugdíjból, járadékból	1	2
Örvégi nyugdíjból, járadékból	1	2
Rokkant nyugdíjból, járadékból	1	2
Koldulásból, kéregetésből	1	2
Üveg visszaváltásból	1	2
Hulladék gyűjtésből (MÉN)	1	2
Guberálásból (kuka, szemét)	1	2
"Ujtásból"	1	2

36. Van-e jelenleg állandó munkahelye?

1 Igen ----> 38-ra
2 Nem

37. Mikor szűnt meg ez az állandó munkahelye?

'99 99=soha nem volt állandó munkahelye

é v

h ó

38. Mennyi pénzt kap késhöz összesen havonta (nettó) (Ft)

ESZ VAN A MUNKAHELYE? (HA NINCS, ESZ VOLT A LEGUTOLSÓ?)

39. Magyar?

40. Település _____

41. Mi a foglalkozása? (ha nincs, mi volt a legutolsó?)

0 Egyéb

7 Háztartásbeli

9 Nem volt

1 Segédmunkás

2 Betanított munkás

3 Szakmunkás

4 Ügyviteli

5 Szakalkalmazott

6 Vezető, irányító

42. A munkahelye melyik ágazathoz tartozik? (tartozott?)*
* kódtáblázat az utolsó lapon!

43. Ki vagy mi a tulajdonosa annak a vállalatnak, cégnek, ahol dolgozik (utoljára dolgozott) (többségi tulajdon)

0 egyéb

1 Állam

2 Szövetkezet

3 Részvénytársaság

5 KFT

6 Kisiparos

44. Hány hónapon keresztül volt munka nélkül múlt évben?
00=Nem volt munka nélkül

h ó

45. Hány munkahelyet keresett föl a múlt évben, ahová nem vették föl?
000=Egy munkahelyet sem

46. Van-e adóssága?
1 Igen
2 Nem -----> 48-ra

47. Mennyi az adóssága? (Ft)

48. Kapott-e szociális támogatást a múlt évben?
1 Igen
2 Nem -----> 50-ra

49. Mennyi szociális támogatást kapott a múlt évben? (Ft)

50. Jelenleg mennyi pénzről él, (Ft) mennyit tud megkeresni havonta
0-Semmi jövedelme nincs

51. Mely okmányokkal rendelkezik az alábbiak közül? *

* Karikázza be a megfelelő válaszokat!

	Igen	Nem
Személyi igazolvány	1	2
Ideiglenes személyi igazolvány	1	2
Munkakönyv	1	2
MIL-lap	1	2
Utlevél	1	2
Jogosítvány	1	2
TB-kártya	1	2
Iskolai bizonyítvány	1	2
Hajléktalan igazolvány	1	2
Születési anyakönyvi kivonat	1	2
Házassági anyakönyvi kivonat	1	2
Ingatlan tulajdoni lap	1	2

III. SZOLGÁLTATÁSOK

Az Ön által a hajléktalannak nyújtott szolgáltatásokat az adatlaphoz írt számítógépes program segítségével folyamatosan nyomon követheti. Az adatlap a program lehetőségeit csak töredékesen tudja visszaadni. A program segítségével napra készen nyilvántarthatja a szolgáltatásait.

Kérjük, hogy az alábbi szolgáltatások mellé írja oda, hogy az mikor fejeződött be! Kérjük, hogy azt is jelezze, ha az adott szolgáltatást nem nyújtották, vagy éppen folyamatban van.

52. Milyen kiegészítő szolgáltatásokat nyújtott a hajléktalan számára alábbiak közül. *Karakterizálja be a megfelelő válaszokat!

SZOLGÁLTATÁS	Kérdete év, hó, nap	Befejezése év, hó, nap
Ehelyezés éjjeli menhelyen		
Ehelyezés átmeneti szálláson		
Ehelyezés munkásszálláson		
Ehelyezés albérletben		
Ehelyezés önálló lakásban		
Lakásbejelentést intéz		
Ehelyezés szociális otthonban		
Személyi igazolvány beszerzés		
Időiglenes személyi igazolvány beszerzés		
Munkakönyv beszerzés		
MIL-lap beszerzés		
Hajléktalan igazolvány kiadás		
Jogosítvány beszerzés		
TE-kártya beszerzés		
Iskolai bizonyítvány másolat beszerzés		
Születési anyakönyvi kivonat beszerzés		
Házassági anyakönyvi kivonat beszerzés		
Utazási igazolvány kiadása		
Munkát biztosít		
Munkavégzési lehetőséget keres		
Munkanélküli járadék folyósítást intéz		
Munkanélküli segély folyósítást intéz		
Nyugdíj jogosultság megállapításában eljár		
Munkaképesség csökkenés megállapításában eljár		
Szociális segélyezést javasol		
Orvoshoz irányít		
Alkoholelvonó kezelést javasol		
Köszvényellátást intéz		
Ruhaneműt juttat		
Fürdőjegyet ad		
Étkezési jegyet ad		
Jogi tanácsadás és jogvédelem		
Lelki, életvezetési tanácsadás		
Képzésre, átképzésre irányít		

Köszönöm az együttműködését!

Kódszítás

Ország: (5. és 18. kérdés)

- 0 Egyéb
- 1 Magyarország
- 2 Cseh és Szlovák Köztársaság
- 3 Románia
- 4 Jugoszlávia, ill. utódállamai
- 5 Szovjetunió, ill. utódállamai
- 6 Egyéb európai ország
- 7 Ázsiai ország
- 8 Afrikai ország
- 9 Amerikai ország

Megye: (6., 19. és 39. kérdés)

- 0 Egyéb
- 1 Baranya
- 2 Bács-Kiskun
- 3 Békés
- 4 Borsod-Abaúj-Zemplén
- 5 Csongrád
- 6 Fejér
- 7 Győr-Sopron-Moson
- 8 Hajdú-Bihar
- 9 Heves
- 10 Jász-Nagykun-Szolnok
- 11 Komárom-Esztergom
- 12 Nógrád
- 13 Pest
- 14 Szabolcs-Szatmár-Bereg
- 15 Somogy
- 16 Tolna
- 17 Vas
- 18 Veszprém
- 19 Zala
- 20 Budapest